TÜRKİYE ORTADOĞU ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Cilt: 4, Sayı: 2, 2017
Vol: 4, No: 2, 2017

ISSN:2147-7523

ORMER
Ortadoğu Enstitüsü
معهد الشرق الأوسط
Middle East Institute
پژوهشگاه خاورمیانه

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

ISSN:2147-7523

Yayın dili: Türkçe- İngilizce

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar yayın kurulunda incelendikten sonra, konunun uzmanı iki hakemin, gerekli görüldüğü takdirde üçüncü bir hakemin değerlendirmesi ve yayın kurulunun nihai onayıyla yayınlanır. Yayın kurulu, araştırma makaleleri dışındaki yazılan (sempozyum, kongre haberleri, kitap tanıtımları vb.) bizzat inceleyip hakeme göndermeden doğrudan kabul ve red kararı verebilir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü, Ortadoğu Enstitüsü, 54187, Serdivan, Sakarya
Tel: (+90) (264) 2953602 **Faks:** (+90) (264) 2953676
Erişim: ortadogudergi@sakarya.edu.tr

Dergide yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Tasarım-Baskı Hazırlık: Karınca Ajans
Dr. Mediha Eldem Sok. 56/1 Kızılay-Ankara Tel: 0312 431 54 83
Baskı: Eflal Matbacılık
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. No: 95-1A Altındağ - Ankara
Tel: 0312 341 47 48

Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi

ISSN:2147-7523

Publishing Language: Turkish- English

Turkish Journal of Middle Eastern Studies is a peer-reviewed journal, which is published twice in a year. The papers sent to the journal are reviewed by at least two referees (if necessary a third referee will also review the articles) and after their approval, they will be sent to the editorial board before being published. The editorial board has right to accept or reject submissions that are papers of symposium, congress, news or book introductions etc. without evaluation of an expert of the board.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
Sakarya Üniversitesi Esentepe Kampüsü, Ortadoğu Enstitüsü, 54187, Serdivan, Sakarya
Phone: (+90) (264) 2953602 **Fax:** (+90) (264) 2953676
E-posta: ortadogudergi@sakarya.edu.tr

The views expressed in Turkish Journal of Middle Eastern Studies bind exclusively their authors.

Graphic-Design: Karınca Ajans
Dr. Mediha Eldem Sok. 56/1 Kızılay-Ankara Tel: 0312 431 54 83
Printing: Eflal Matbacılık
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. No: 95-1A Altındağ - Ankara
Phone: 0312 341 47 48

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
Turkish Journal of Middle Eastern Studies

Derginin Sahibi Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü adına Kemal İnat,
Owner of the Journal Kemal İnat on behalf of Middle East Institute of Sakarya University

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / *Managing Editor*
Ali Balcı

Editörler / *Editors*
Kemal İnat, İsmail Numan Telci

Yardımcı Editör / Asistant Editors
Filiz Cicioğlu, Fatma Zehra Toçoğlu, Furkan Polat, Haydar Oruç

Kitap Tanıtım Editörü / Book Review Editor
İsmail Ediz

YAYIN KURULU / *EDITORIAL BOARD*

Prof. Dr. Sadık Ünay (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Ahmet Uysal (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Mehmet Şahin (Polis Akademisi), Doç. Dr. Ferhat Pirinççi (Uludağ Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Enes Bayraklı (Türk-Alman Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yeşil (Sakarya Üniversitesi)

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi DOAJ, EBSCO, ASOS Index, Index Islamicus, Index Copernicus, Columbia International Affairs Online (CIAO), Worldwide Political Science Abstracts, Erih Plus, Google Shcolar, OpenAIRE, OALib, CrossRef, SciLit, WorldCat, ResearchBib, BASE, İSAM, Sobiad, Akademik Dizin, Arastirmax, Journal Factor, MAIR, ESJI, ISI, SIS, I2OR, DRJI, JIFactor, DIIF, JournalsDirectory, ICI, Science Library Index ve Acarindex tarafından taranmaktadır.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies indexed by DOAJ, EBSCO, ASOS Index, Index Islamicus, Index Copernicus, Columbia International Affairs Online (CIAO), Worldwide Political Science Abstracts, Erih Plus, Google Shcolar, OpenAIRE, OALib, CrossRef, SciLit, WorldCat, ResearchBib, BASE, İSAM, Sobiad, Akademik Dizin, Arastirmax, Journal Factor, MAIR, ESJI, ISI, SIS, I2OR, DRJI, JIFactor, DIIF, JournalsDirectory, ICI, Science Library Index ve Acarindex.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the editors

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
Turkish Journal of Middle Eastern Studies

DANIŞMA KURULU / *ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Berdal Aral (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Prof. Dr. Gencer Özcan (Bilgi Üniversitesi), Prof. Dr. Burhanettin Duran (İbn Haldun Üniversitesi), Prof. Dr. Aristotle Kallis (Lancester Üniversitesi), Prof. Dr. Jurgen Bellers (Siegen Üniversitesi), Prof. Dr. Atilla Arkan (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Birol Akgün (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniversitesi), Prof. Dr. Muhittin Ataman (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Prof. Dr. Arif Bilgin (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Tim Jacoby (Manchester Üniversitesi), Prof. Doç. Dr. Abdulhamit Kırmızı (İstanbul Şehir Üniversitesi), Doç. Dr. Tuncay Kardaş (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Mesut Özcan (T.C Dışişleri Bakanlığı), Doç. Dr. Alev Erkilet (İstinye Üniversitesi), Prof. Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Erdem Özlük (Selçuk Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Cüneyt Özşahin (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hasan Gümüşoğlu (Yalova Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İsmail Gündoğdu (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zeki Ak (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan (İbn Haldun Üniversitesi),Yrd. Doç. Dr. İbrahim Efe (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Dr. Mehmet Özkan (TiKA)

DERGİNİN HAKEMLERİ / *REFEREE BOARD*

Prof. Dr. Mehmet Dalar (Abant İzzet Baysal Üniversitesi), Prof. Dr. Mahmut Cüneyt Yenigün (Sultan Qaboos University), Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney (Bahçeşehir Üniversitesi), Prof. Dr. Nuri Tınaz (Marmara Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa Çalışır (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Burak Bilgehan Özpek (TOBB), Doç. Dr. Murat Yeşiltaş (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Zafer Akbaş (Düzce Üniversitesi), Doç. Dr. Tuncay Kardaş (Sakarya Üniversitesi), Doç. Dr. Hamdi Genç (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Doç. Dr. Merve Özdemirkıran (Marmara Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yetim (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Koyuncu (Necmettin Erbakan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Khairy Omar (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Enes Bayraklı (Türk Alman Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Özşahin (Selçuk Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdulgani Bozkurt (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), Doç. Dr. Suna Gülfer Ihlamur Öner (Marmara Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gökcen (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. İbrahim Efe (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Yasemin Çakırer Özservet (Marmara Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ayşe Sosar (Sakarya Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ömer Aslan (Polis Akademisi), Bilgay Duman (ORSAM), Arş. Gör. Cahit Çelik (Sakarya Üniversitesi), Dr. Resul Yalçın, Arş. Gör. Furkan Polat (Sakarya Üniversitesi), Dr. Nebahat Tanrıverdi, Emrah Kekilli (SETA)

İÇİNDEKİLER

Sunuş viii

DAEŞ'ın Kadın Politikasının Eleştirisi
Zehra Yılmaz 13-40

Mezhep Çatışmasına Bir Etnik Grup ve Yerel Bağlam
Üzerinden Bakmak: Irak Türkmenleri ve Telafer Örneği
Tunahan Yıldız 41-73

Avrupa-Akdeniz Bögesindeki Sınır Geçişlerinde Toplumsal Cinsiyet:
Avrupa Yolunda Suriyeli Mülteci Kadınlar
Nurcan Özgür Baklacıoğlu 75-101

Rejim Güvenliği ve Tunus Dış Politikası
Selim Dursun 103-135

Fransa'nın Arap Baharı Politikası
İlhan Aras 137-169

ABD'nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez'de
Güvenlik Politikası: "Çifte Sütun" Politikası
Hafiz Mammadov 171-198

Kitap Tanıtımı 199-202

CONTENTS

Introduction viii

Critique of ISIS' Women Policy
Zehra Yılmaz 13-40

Looking at Sectarian Conflict through an Ethnic Group and a Local Context: The Case of Iraqi Turkmens and Tal Afar
Tunahan Yıldız 41-73

Gendering Migration Across Euro-Mediterranean Borders: Syrian Refugee Women on the Way to Europe
Nurcan Özgür Baklacıoğlu 75-101

Regime Security and Tunisian Foreign Policy
Selim Dursun 103-135

French Policy Toward the Arab Spring
İlhan Aras 137-169

The USA Security Policy in the Gulf Based on Saudi Arabia-Iran Cooperation: The "Twin Pillars" Policy
Hafiz Mammadov 171-198

Book Review 199-202

EDİTÖRDEN

Türk dış politikasının son dönemde en yoğun mesai harcadığı bölgelerden olan Ortadoğu bilimsel ve akademik çalışmaların konusu olmayı sürdürüyor. Bu durumun göstergelerinden birisi de dergimize gönderilen çalışma sayısındaki önemli artıştır. Bu durum bizleri fazlasıyla sevindirmekte ve dergimize ilgiyle takip eden tüm yazar ve okuyucularımıza teşekkürü borç biliriz. Ortadoğu'ya yönelik bu artan ilgiyi karşılamak amacıyla ortaya çıkan *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* sekizinci sayısıyla okuyucuyla buluşuyor. Daha çok Ortadoğu coğrafyasına dair Türkiye perspektifli analizlere yer veren Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi'nin öncelikli amaçları arasında Türkiye'nin bölgesel politikalardaki aktivizmine ışık tutmak, bu aktivizmin anlaşılmasını sağlamak ve kritiğini yapmak yer almaktadır. Bununla birlikte dergimizde Ortadoğu'daki siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeleri yeni perspektifler getirerek inceleyen orijinal araştırmalar da yayınlanmaktadır. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih, ilahiyat, sosyoloji ve ekonomi gibi disiplinlerden Ortadoğu'ya dair analizleri kabul etmektedir.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Türk dış politikası, toplum ve din ilişkileri, Türkiye'nin Ortadoğu politikası gibi konu bazlı araştırma alanlarının yanında, İran, Irak, Mısır, Levant ve İsrail çalışmaları gibi ülke ve coğrafya merkezli çalışma masalarının bulunduğu, yerli ve yabancı 35 araştırmacıya ev sahipliği yapan Türkiye'nin bu alandaki en büyük kurumu olan Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü tarafından yılda iki kez yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler önce editörler tarafından sonrasında ise en az iki hakem tarafından değerlendirilerek yayın sürecine girmektedir.

Sekizinci sayıdaki ilk yazıda Zehra Yılmaz terör örgütü DEAŞ'ın kadın politikasına odaklanmaktadır. Özellikle Irak ve Suriye'de bir dönem ciddi bir varlık gösteren DEAŞ'ın katı ideolojik tutumuna karşın kadınların örgüte neden katıldığı ve örgütün bu kadınlara yönelik nasıl bir politika izlediği Yılmaz'ın çalışmasının temel inceleme alanları olarak söylenebilir. Bu sayıdaki ikinci çalışmada Tunahan Yıldız son dönem Ortadoğu siyasetinde sıkça dillendirilen mezhep çatışmaları konusunda değinmektedir. Mezhep grupları arasındaki gerginliği bir vaka araştırmasıyla ele alan Yıldız, çalışmasında Irak Türkmenleri'ni incelemektedir.

Nurcan Özgür Baklacıoğlu ise çalışmasında Suriye iç savaşının en vahim sonuçlarından birisi olan mülteciler sorununu ele almaktadır. Baklacıoğlu'nun çalışması Avrupa'ya göç etmeye çalışan Suriyeli kadınlara odaklanırken, mültecilerin dramatik yolculuk serüvenlerini de gözler önüne sermektedir.

Selim Dursun tarafından kaleme alınan bu sayının dördüncü makalesi Rejim Güvenliği ve Tunus Dış Politikası başlığını taşımaktadır. Çalışmasında Dursun, Arap Devrimleri sürecinin başladığı Tunus'ta dış politika ile rejim güvenliği arasındaki ilişkiyi irdelemektedir.

Beşinci makalede ise İlhan Aras Fransa'nın Arap devrimleri sürecindeki politikasını eleştirel bir yaklaşımla incelemektedir. Sekizinci sayıdaki son makalede ise Hafız Mammadov, Ortadoğu'nun güçlü aktörlerinden Suudi Arabistan ve İran'ın siyasi tarihlerindeki önemli bir döneme odaklanmaktadır. "ABD'nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez'de Güvenlik Politikası: Çifte Sütun Politikası" başlıklı makalesinde Mammadov, ABD'nin Ortadoğu politikasına dair de kapsamlı bir analiz sunmaktadır.

Ortadoğu'ya dair orijinal analizlere ihtiyacın giderek arttığı bir dönemde Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi yer verdiği araştırma metinleriyle literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu ve benzeri çabalar hem Türk bilim dünyası hem de Türk dış politikasını yönlendirenler için önemli bir kazanım olacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkçe ve İngilizce araştırmalara yer veren *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, sosyal bilimlerin ilgili alanlarında Ortadoğu'ya dair konuların Türkiye perspektifiyle farklı disiplinler aracılığıyla incelendiği tüm yazılara açıktır.

EDITOR'S NOTE

The Turkish Journal of Middle Eastern Studies is a peer-reviewed journal indexed by prominent databases and indexes. Materials sent to the journal are being peer-reviewed at least by two academic referees before publication. It is published biannually by Sakarya University's Middle East Institute which is one of the biggest institutions in Turkey focusing on the region. The Institute houses 35 researchers from Turkey and regional states who study and teach the foreign policy of the regional states, local communities, and religious associations as well as Turkey's Middle East policy. In addition, it employs experts on individual country studies such as Iran, Iraq, Egypt, the Levant, and Israel. The Middle East maintains an important chapter in academic studies. It has a major share in Turkish Foreign Policy as well.

With its new issue, *The Turkish Journal of Middle Eastern Studies* continues to better make sense of the recent developments of the region and its people. One primary objective is to present thorough analyses about the Middle Eastern affairs in particular by shedding new insights on Turkey's now a decade old activism in regional affairs. *The Turkish Journal of Middle Eastern Studies* publishes academic studies that analyze political, economic and social dynamics and developments of the region. It prefers research written from multi-disciplinary perspectives and from a number of fields: political science, international relations, history, theology, sociology, and economics.

In the first article of the eighth issue, Zehra Yılmaz explains the DAESH policy towards women. Yılmaz's study focuses on the rationale behind the participation of women to Daesh sides despite the former applies a harsh ideological attitude towards women in general. In the second study of the issue, Tunahan Yıldız discusses the Turkomans of Iraq from the perspective of sectarian confrontation and conflict.

Nurcan Baklacıoğlu's study focuses on one of the most vital consequences of the Syrian civil war. Baklacıoğlu focuses on the Syrian women on a quest of reaching Europe while it presents a snapshot of the dramatic journeys of the migrants. In his article, dealing with the Regime Security and Tunisian Foreign Policy, Selim Dursun focuses on the dual relationship between the regime security and foreign policy making in Tunisia where Arab Uprisings had started.

The fifth article written by İlhan Aras critically analyzes French politics towards the Middle East during the Arap Uprisings. In the article entitled "Gulf Security Policy based on the US-Saudi-İranian Cooperation: Double Column

Policy", Hafız Mammadov examines an important period of history between Saudi Arabia and Iran which are prominent actors of the region. Together with his study, the present issue provides an in-depth analysis of USA's Middle East policy.

The Turkish Journal of Middle Eastern Studies aims to make a substantial contribution to the literature on the Middle East from various perspectives. The Journal offers both original articles to the Turkish and world academia and valuable resources for policy advisors on Turkish foreign policy. *The Turkish Journal of Middle Eastern Studies* publishes articles both in English and Turkish and welcomes scholars to submit their high standard research in the related social sciences.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 13-40
Received : 13.09.2017
Accepted : 15.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.337980

Critique of ISIS' Women Policy

Zehra Yılmaz*

Abstract

This article addresses the policy employed by ISIS with respect to women. ISIS differs from other Islamic organisations in terms of its impact on women and specifically, the number of female militants it has recruited from the West. Such high numbers of women joining ISIS is striking when considered in the face of the fact that ISIS is well known to be involved in rather oppressive and barbaric practices in territories under its control. Therefore, the article examined the reasons that trigger women to join ISIS and the promises of ISIS for women. The present review builds the policy employed by ISIS with respect to women upon the meanings attributed to women in the founding process of a state and the manner in which women experience this process. Focused on the policy employed by ISIS with respect to women, the article carries on the claim of extending beyond a cultural discourse inflicted with orientalist prejudices by addressing the matter from the perspective of the state and its gender perspective in contrary to research studies approaching ISIS and women from an Islamic standpoint.

Keywords: ISIS, Women, Manifesto, State Building Process, Islam

* PhD. Asst. Prof., Van Yuzuncu Yıl University, Department of International Relations, zehra80@yahoo.com

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 13-40
Geliş Tarihi : 13.09.2017
Kabul Tarihi : 15.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.337980

DAEŞ'ın Kadın Politikasının Eleştirisi

Zehra Yılmaz*

Öz

Bu makalede DAEŞ'ın kadın politikası ele alınmaktadır. DAEŞ, kadınlarda yarattığı etkiyle, özellikle batıdan edindiği kadın militan sayısıyla diğer İslami örgütlerden farklılaşmaktadır. DAEŞ'ın kontrol ettiği topraklarda oldukça baskıcı ve barbar uygulamalarda bulunduğu bilinmesine rağmen kadınların DAEŞ'a bu yoğunlukta katılımı dikkat çekmektedir. Bu nedenle, makalede kadınları DAEŞ'a katılmaya iten gerekçelerle DAEŞ'ın kadınlara vaat ettikleri karşılaştırılmalı incelenmiştir. Bu incelemede, DAEŞ'ın kadın politikası devlet kurma sürecinde kadına yüklenen anlamlar ve kadınların bu süreci deneyimleme biçimi üzerine inşa edilmiştir. DAEŞ'ın kadın politikasını açıklamaya odaklanan makale, DAEŞ ve kadın söz konusu olduğunda konuya İslam üzerinden yaklaşan araştırmaların tersine, konuyu devlet ve onun gender perspektifi üzerinden ele alarak oryantalist önyargılar taşıyan kültürcü bir söylemin ötesine geçme iddiası taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: DAEŞ, Kadın, Manifesto, Devlet Kurma Süreci, İslam

* Yrd. Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, zehra80@yahoo.com

1. Introduction

We have only little information on the policy on women employed by ISIS (Islamic State of Iraq and al-Sham) since the number of women who have been separated from ISIS is rather low when compared to that of male ISIS militants. Therefore, our information regarding the policy on women employed by ISIS is based upon two matters in the current situation. The first matter is represented by the systematic rape of and other forms of sexual violence against Yezidi women by ISIS militants, while the second concerns specifically the participation of European Muslim women in ISIS. In fact, both arguments are discussed from a very orientalist perspective. Although the systematic crimes committed by Serbians against Muslim women in the Bosnian War including rape and sexual assault are still fresh in the minds, rapes against Yezidi women are addressed only through the argument that ISIS is serving us on the basis of the Religion of Islam. On the other hand, the case of 'European Muslim women joining ISIS' has been argued through a dichotomy structured with mentions of how women leave the 'modern' and 'progressive' West and prefer to live under "tyrannical" and "counter-progressive" domination with ISIS. If we do not think that ISIS has convinced women by using "kittens" and "Nutella" photos on Twitter like CNN's Newsroom anchor claims, we should rethink ISIS' policy on women beyond the orientalist perspective. In fact, the opposite site of this perspective does not provide any meaning other than repeating the common cliché that emphasizes the fact that "ISIS is a barbaric organization placing strain on women".

This article will analyse ISIS's policy on women and will try to move this discussion beyond the orientalist perspective. In that case, we should not analyse ISIS's policy on women in the cultural frame, because, this issue is related with patriarchy in the state-building process rather than Islam or any other "cultural matter". At that point, first of all, I will try to understand if there is discrimination and domination on the grounds of sex in areas controlled by ISIS and why women tend to consent to their slavery. For this reason, in this article, I mainly tried to analyse the policy employed by ISIS on women through the Manifesto published by ISIS with the heading of "Women of the Islamic State: A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade". I built my analyses -on the women policy of ISIS- upon the Manifesto. I assessed the effects of the life -envisaged for

women in the Manifesto- on ISIS' recruitment of women. In this context, I tried to explain that the dream of establishing a Shariah state is a utopia motivating women as well as men. But while explaining the motivational components, I state that women are utilised in a different manner than men in the founding process of a state. Along with emphasizing the common grounds for women and men in reaching that utopia by considering the different utilisation of genders, I also referred to the structural reasons for the imposition on women to join ISIS. For examples while women join ISIS from Western countries because they feel that they are culturally excluded, on the other hand, women join ISIS from the Middle East because they see ISIS as a protector for them in the insecure conditions of war. In the frame of these notions, I finally included in the assessment the cultural bias in the background pertaining to the distinction of "Western" and "Eastern" among women joining ISIS.

2. Fundamentals of ISIS' Gender Policy

In order to understand ISIS' policy on women, we need to consider the Manifesto published by ISIS. The Manifesto was published in Arabic with the title "Women of the Islamic State: A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade" on 25th January, 2015. As can be gathered from its title, the Manifesto was written by Al-Khanssaa, a brigade under ISIS composed only of women themselves. Arguing that the Manifesto was written by female militants, ISIS seems to create an image where women have a say on matters concerning their lives in the territories under its control. However, a heated debate is on-going on the extent to which this image is reflected on women's lives by ISIS. In fact, it is almost impossible even to collect relevant information once one goes past the territories under ISIS' control.

Another matter of importance is the language employed in the Manifesto. Written in Arabic, the Manifesto is then translated into English by Charlie Winter, a researcher on Jihadism and Syria and Iraq at the counter-extremism think-tank, the Quilliam Foundation. The fact that the Manifesto was written in Arabic is significant in that it indicates that ISIS primarily targets Arabic women or at least women who can speak Arabic with this text. Indeed, a chapter in the Manifesto is addressed to Saudi Arabia, a Muslim country, by reason of its policy on women. The Manifesto alleges that

women in Saudi Arabia are living under 'barbarism and savagery.' Therefore, these women are recommended to migrate to the territories under the control of ISIS. Prominent criticisms specified in the Manifesto evidently concern how Westernisation and female states generated by Westernisation threaten the Islamic lifestyle of women. However, ISIS positions itself above other interpretations of Islam and other Islamic administrations claiming that it represents "true Islam" and defines other Islamic interpretations and administrations as a threat to itself on the secondary level, even though the primary target of the criticisms expressed in the Manifesto is the West. It also extends criticisms towards such interpretations and administrations. The call for women living in Saudi Arabia to the territories under ISIS' control is also an extension of this understanding. According to this call, if ISIS recommends and enables all to experience the truest Islam, then Arabic women can only realise their Islam in the best manner possible under ISIS administration.

Nevertheless, Winter, who translated the text into English, points out to the fact that there are militants in ISIS who have a good command of the English language and assesses the publication of the Manifesto by ISIS in Arabic and not in English in this context as a manoeuvre directly addressing Muslims living in the West. He explains his argument with the following statements in an interview with The Independence.

> The document will be exaggerated and not a completely accurate reflection of what life is like, but what it does give us is a conceptual treatise of what life *should* be like and that's something that we haven't seen yet, at least not in English. Somebody will have made a decision not to circulate a manifesto like this in English because it contains uncomfortable ideas that may not sit well with the average Western girl looking to join the group.[1]

Certain studies confirm Winter's assessment. According to these studies, the Islamic knowledge of ISIS militants is rather insufficient when compared to the other Jihadist organisations. In fact, it is alleged that body searches of certain militants joining ISIS resulted in such elementary books

[1] Heather Saul , "Life as Woman Under ISIS Document Reveals for the First Time What Group Really Expects from Female Recruits Living in Syria and Iraq", *Independent*, 2015, July 23.

as *Islam for Beginners*.[2] Thus, we can approve Charlie Winter's argument with respect to the use of Arabic only for the writing of the Manifesto at this point and state that ISIS might have wanted to exploit the ignorance of those living in the West with respect to the Religion of Islam going beyond targeting Arabic women and women with a good command on the Arabic language by publishing the Manifesto in Arabic.

However, there is another point to be taken into consideration in the analysis of this matter. When it comes to women, ISIS is comfortable with addressing their lifestyle in territories under ISIS administration with texts published in both English and Arabic. As an example, the article entitled *The Revival of Slavery Before the Hour* in *Dabiq*, published as the media organ of ISIS in English and Arabic, explains in detail and defends the use of Yezidi women as slaves.[3] Express statements condoning the use of non-Muslim women as slaves establish the fact that ISIS is not concerned at all with concealing itself.

In fact, the addressing of Muslim women and non-Muslim women in different texts show us that the policy employed by ISIS with respect to women is based upon a certain hierarchy established among women. ISIS divides women into two: Muslim women and non-Muslim women. As mentioned in the Manifesto which I analysed, Muslim women are defined as those whom Muslim men can marry and have children with, whereas non-Muslim women are given an inferior status to Muslim women as women who can be raped and used as slaves. Therefore, women defined in these two categories are addressed and specified separately and mostly in different texts.

In this framework, the Manifesto, identifying the fundamentals of how Muslim women live under ISIS administration, cites the preamble for the text as primarily "To clarify the role of Muslim women and the life which is desired for them, that which will make them happy in this world and the hereafter".[4] Secondary and tertiary justifications for the writing of the

---

2 Ümit Kıvanç, "İŞİD-DAİŞ'e Batı'dan Niye Katılıyorlar?" *Radikal Gazetesi*, 2015, October 11.

3 "The Revival of Slavery: Before the Hour", *Dabiq*, 2015.

4 Charlie Winter, "Women of the Islamic State: A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade", *Quilliam,* February 2015.

Manifesto focus on the traces of the said promise of 'happiness' in "real" life: "To clarify the realities of life and the hallowed existence of women in the Islamic State, in Iraq and in al-Sham, and to refute the rumours that detractors advance against it, using evidence supported and experienced by women living there. And to expose the falsity of the *tawheed* in the Arabian Peninsula, which claims to be unique in protecting the women and preserving her rights and religion. If you ask any Muslim, male or female, on the reason for the choice of this country as a comparison with the Islamic State, I say, thanks be to God the highest".[5]

Considering this order of justifications, the publication of a Manifesto only targeting women by ISIS in its process of founding an Islamic state reminds us of the statements of Feminist thinker Nira Yuval-Davis. As Yuval-Davis says, "… membership of women to national and ethnic communities is double-edged. On one hand, women are members of the community just like men. On the other hand, there are special rules and regulations only concerning their existence as women".[6] This Manifesto published by ISIS naturally confirms the analysis undertaken by Yuval-Davis considering not only Islamic communities, but also different nationalisation processes. Indeed, its content only covers regulations pertaining to women.

Nevertheless, the manner in which the role of women in the state founded under ISIS administration is defined differs from that of conventional nation-state configuration. In fact, women are not considered to be dependent on a certain territory within ISIS; ISIS, on the contrary, mobilises women so that they can remain wherever Jihad is. A woman is defined not as a part of a specific territory, state or nation, but as a part of the Muslim community. In this framework, women are restricted not by the nation, but within the family. The family is, in turn, shaped through women and their fertility as a micro particle that ties the Muslim community together as an expression of a large-scale unity of Muslims. Accordingly, the Manifesto builds the roles of women in societal terms and places manhood opposite womanhood. In addition, the roles of men and women can never intersect.

On the other hand, it is rather striking to observe the assumptions that the lifestyle recommended by the Manifesto will bring happiness to women,

---

5 Winter, "Women of the Islamic State…", p. 12

6 Nira Yuval Davis and Floya Anthias, *Woman-Nation State*. Londra: Macmillan, 1989.

i.e. the presupposition that women are looking for happiness in the first place, in the order of justifications for the Manifesto. This 'pleasure'-based method of propaganda is used by ISIS for both women and men in various forms. While the 'pleasure' is limited with their contributions to the existence of the Islamic state for women, the search of men for 'pleasure' is generally addressed on the basis of sexuality and, in fact, mostly pornographic sexuality. The promise of female slaves to male recruits is the reflection of such a pleasure-oriented approach. In fact, the publication and dissemination of images of rape against Yezidi women by men of ISIS is some reflection of the unification of sexual violence of men against women with a pornographic representation. This pleasure-oriented approach that feeds into rape as a strategy of war is regarded also as a notion that complements the image of "real men" mentioned in the Manifesto and attributed to ISIS militants.

In this sense, the expression of "real men" emphasised in the Manifesto is of great importance in order for us to understand the sense of manhood employed by ISIS. In fact, sexual assault and rape against women employed frequently by ISIS during war assumes a functional meaning in the face of the aforementioned notion of manhood. As an example, the sexual assault and rape against approximately 3000 women and children kidnapped and kept captive by ISIS were imprinted upon everyone's minds so to say when combined with the images serviced by ISIS.[7] The report prepared by Human Rights Watch on the basis of its interviews with female victims of sexual assault and rape by ISIS militants demonstrates, in the clearest way possible, the severe sexual violence exerted by ISIS militants against women sold at markets.[8] ISIS puts forth Islam to give the appearance of legitimacy to such sexual assault and rape. However, the use of rape as a strategy of war is a method also backed by such an old history that it cannot be connected with Islam and employed by communities of different religions. For instance, "the most common pattern in warfare in the ancient Middle East and Greece was to literally feminize a conquered population by executing male captives, raping the women then taking women and

7 "Roughly 3000 Women and Girls are Sold on ISIS Sex Slave market Using Telegram, Whatsapp", *Ny Daily News,* July 6, 2016.

8 Rothna Begum and Samer Muscati, "Interview: These Yezidi Girls Escaped ISIS. Now What?", *Human Rights Watch*, April 15, 2015.

children as slaves".[9] Therefore, the matter seems to be connected more with manhood than religion. In a more plain language, we need to consider the promise of female slaves as a method used by ISIS to recruit new members or the rape of non-Muslim women in wars in the context not of Islam, but of the image of 'real men' created by ISIS.

Even though rape has been used as a common strategy of war by different states and organisations before, the strategy utilised by ISIS is different from the previous examples in one sense. The rape and enslavement of Yezidi women is not only a strategy of war, but also a means of recruiting militants on the global scale for ISIS. Thus, Muslim women are upheld as raisers of children for Jihad, while the myth of "rapeable women" used for non-Muslim women indicates both the denigration of non-Muslim women and the goal of recruiting mujahids on the global scale in the hierarchy established by ISIS among women. The online dissemination of images concerning the rape of non-Muslim women is also a part of this strategy of denigration. We observe the embodiment of a "revenge" psychology whereby one tries to denigrate others with the same severity to rid themselves of their own sense of being denigrated. Therefore, the systematic rapes committed by ISIS militants in areas under their occupation should be considered as a part of the revanchist attitude towards the understanding of "defeated Islam". ISIS militants wreak their grudge against any enemies that defeated Islam and may hinder Jihadism upon women by raping them or upon men by beheading them. It is obvious that this attitude appears to be politically irrational, but it certainly creates an ideological point of attraction for ISIS.

In fact, this perspective to the discussion adds a new meaning to Middle Eastern women joining ISIS, since many Muslim women consider ISIS and the Shariah system it has established as more of a protective system than a repressive one for themselves. In this sense, ISIS can be considered to be functional in providing basic resources including shelter and money for most widowed women and children living in the region. Furthermore, a part of women join ISIS due to the rape and sexual violence they have had to endure under other Sunni groups. As an example, the report published by

---

[9] Joshua S. Goldstein, *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Human Rights Watch with the title *Arbitrary Arrests, Torture and Enforced Disappearance Syria's Underground Prisons Since March 2011* states that men, women and children were made subject to a number of torture methods including sexual violence, rape, electric shock, acid burn, denailing or forced and long tensile positioning by Syrian government forces in prisons in Damascus, Aleppo, Homs, Dera and Latakia.[10] As I mentioned before, rape, used as a strategy of war, was also employed by the troops of Beshar el Essed against prisoners.

In this case, the rape or sexual violence of ISIS against female enemies is being legitimised on the basis of the grudge experienced by women under ISIS through their past experiences being counteracted by men of ISIS. Indeed, the psychology of revenge also exacerbates the dimensions of violence. McCants explains this psychology of grudge that feeds ISIS as follows: "They believed that ISIS women had been raped by other Sunni rebels, so they framed their whole counter-offensive against other Sunni rebels as a retribution for this".[11] Therefore, since women perceive themselves to be threatened specifically at times of war, 'the region controlled by ISIS is seen as a "safe-haven for those who wish to follow Islam in its entirety or those who wish to live by Tawheed".[12] The situation of women who are looking for a 'safe shelter' for themselves in this conflict between rapist men clearly and primarily demonstrates the masculine dimension of the war. Nevertheless, the asylum of the aforementioned women to find shelter for themselves in territories controlled by ISIS and its resultant claim of "protection" for Muslim Women complement the myth of "real men".

With respect to how the relationship between manhood and womanhood has been established in political and societal terms, it is inevitable for us to make reference to feminist thinkers. For instance, Susan Brownmiller, one of the feminist authors discussing the connection between war and rape, attracts attention to the use of the female body to prove the social power of men during nationalist/ethnic wars. Brownmiller says that the female

---

10 "Torture Archipelago: Arbitrary Arrests, Torture and Enforced Disappearance in Syria's Underground Prisons Since March 2011", *Human Rights Watch*, 2012.

11 Willa Frej, "ISIS Female: Why women are drawn to join", MSNBC, 2014, October 25.

12 Carolyn Hoyle, Alexandra Bradford, and Ross Frenet, "*Becoming Mulan: Female Western Migrants to ISIS*", *Institute for Strategic Dialogue*, 2015.

body, considered and defined to be a battlefield, is the area where the superiority of victorious men and the beating of defeated men are proven.[13] In other words, rape as a sexist form of violence is employed commonly during times of war as a symbol of the conquest of enemy territory. As analysed in her article concerning the use of rape as a strategy of war, Çiğdem Akgül argues that the encoding of the female body as the object of pleasure for the masculine eye masks the implication that female sexuality should be conquered underlying the discourse and presents this fact as an erotised passion. The men of a nation can have their manhood approved as long as they can desire this object of pleasure and be the conqueror of such desire.[14] Thus, female bodies turn into the both abstract and concrete front for nations targeted to be defeated at the national scale.[15] At the same time, rape assumes a new meaning as the indicator of power and conquest among men fighting each other during war. By reason of this very perception, Cyntia Enloe defines rape as a tool of masculinised nationalism and points out to it as one of the indispensable tools of war.[16]

It is for this reason that ISIS places Western or non-Muslim men opposite the state of being "real men" as defined through rape. It attributes feminine characteristics to other states of manhood. Nevertheless, ISIS militants do not distinguish themselves from Western men only through the expression of "real men"; at the same time, they believe that the threat against being "real women" stems again from the Western culture or way of thinking, even though the same fact is not explained on the basis of this concept.

Indeed, the manifesto targets the definition of societal roles primarily of women by providing an apprehension concerning the mandatory lifestyles for women and the meaning of this lifestyle for the Islamic state rather than offering information on how women live under the current ISIS administration and therefore, feminist discussions which they think blurs this

---

13 Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York, Simon and Schuster, 1975, p. 309.

14 Çiğdem Akgül, "Milliyetçi Söylemin Her Dem "Poine"si: Savaş Tecavüzleri." *Alternatif Politika,* 5/1, 2013, p. 95.

15 İbid, p.98.

16 Cynthia Enloe, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women Live.* Berkeley, University of California, 2000, p. 189.

division of labour and define as being "Western" with strong language and from a critical standpoint. In fact, this also leads a significant portion of the manifesto to focus on criticisms of feminism as a concept defined as a "Western programme for women". In the face of the blurred division of labour among genders offered by feminism, a sharp distinction is made between the roles of women and men through the manifesto with references to Islam. According to the Manifesto, the blurring of gender roles under Westernisation creates a distance between women and their motherhood or household roles, i.e. being "real women", and consequently between men and being "real men".[17]

The basis of the gender policy employed by ISIS is represented by a certain restructuring of gender roles which has been intertwined by Westernisation in ISIS' words, the distinction of the roles of women and men from each other, the avoidance of any transitioning between such roles, and the shaping of the society on the grounds of such discrimination between sexes. In this respect, a complete dichotomy is presented between the state of womanhood equipped mostly with household roles and its sexuality restricted with child-rearing in the Islamic state and the belligerent state of manhood expressing its sexuality in pornographic terms through rape. This discrimination between sexes is defined as the basis of the prospective Islamic state and societal roles are designated through this discrimination. The difference between these roles is expressed as follows in the Manifesto:

> Women have this Heavenly secret in sedentariness, stillness and stability, and men its opposite, movement and flux, that which is the nature of man, created in him. If roles are mixed and positions overlap, humanity is thrown into a state of flux and instability. The base of society is shaken, its foundations crumble and its walls collapse.[18]

As can be gathered from this sentence, the society is based upon a sharp segregation. It is forbidden for men and women to work or be educated together. The manifesto allows women to leave their homes only for the purposes of Jihad, studying the science of religion, or the need for female doctors and teachers and also puts forth the following clear line for women leaving their homes: "It is always preferable for a woman to remain hid-

17 Winter, "Women of Islamic State…", p. 7

18 İbid, p.12.

den and veiled, to maintain society from behind this veil."[19] The same text also states that the main duties of women are in the household and women cannot leave their homes for extended periods of time and this can only be allowed under exceptional conditions:

> We have already clarified what the fundamental function for women is - it is in the house with her husband and children. However, there are other causes for which it is permissible for certain women to leave her home in order to serve society that we will recount below, God permitting (besides things that she customarily needs to do like traveling, on visits or hospitalized and so on). This is only in exceptional circumstances, not continually, as is the case with men.[20]

In addition to all of these matters, it is naturally forbidden for women to travel by themselves. This prohibition is clearly stated in the Manifesto with the following words: "Woman would not be allowed to travel out of the country unless they had a passport with a photo of their face in it."[21] However,

> After the establishment of the caliphate, coverings and hijab things returned to the country and decency swept the country. Now, women are able to travel to their people in Raqqa without having to show their face to the eyes of even one inspector. Respect for their bodies has returned and has been taken from the eyes of onlookers, with their corrupted hearts. Causes of their humiliation are prevented, revealing dresses were confiscated from shops and scandalous photos were banned from walls and shelves. Muslims, with the permission of God, were cleansed.[22]

Actually, the apprehension defined in this paragraph for the Islamic State underlies the segregation between sexes. In other words, it is the difference in the roles imposed upon women and men in the foundation of a state. This understanding is a part of the definition of the relationship between woman and man in Islam on the basis of *fıtrat*[23] and the consequent interpretation of the same in the framework of 'complementary roles'. According to the principle of complementary roles between sexes in Islam, women and men

---

19 İbid, p.22.

20 İbid, p. 22.

21 İbid., p. 28.

22 Winter, "Women of Islamic State…", p. 28.

23 *Fıtrat* means women and men relations base on unchangeable and natural balance between sexes.

have different roles in the society and any role in this system is not superior to the other. The gender policy employed by ISIS is based upon the tension that lies behind this division of roles between sexes. The present article will discuss this tension under a different heading through the roles allocated to women in the foundation of the Shariah state.

3. Women as Stakeholders of the Apprehension of an Islamic State

In the Manifesto, it is underlined that "Islam must be raised above all, women, men, sheikhs, children".[24] This sentence used in the Manifesto is a good response to the frequently asked question as to "Why are women joining ISIS in greater numbers when compared to the other Islamic organisations including Al-Qaeda or Taliban?" In fact, this sentence claims that ISIS allocates different, but mutually complementary duties to women, men and children in its prospective Islamic state. According to this argument, women are not given only "passive roles" such as suicide bombing, but also "active roles" including founding the state. Implying that women may be involved actively in the founding of the state by not being absent, but, on the contrary, by being present, this understanding is the most important element that renders ISIS attractive for women. However, these "active roles" and "passive roles" are rather controversial. Indeed, the association of the "active role" of women in the foundation of the Shariah state with their fertility by ISIS can only be analysed and legitimised on the basis of patriarchy.

The Manifesto occasionally refers to the active roles assumed by women in politics in the initial years of Islam and underlines the fact that women are present as a founding element in the establishment and spread of Islam. Even though the roles imposed on women mostly concern household duties and motherhood, the statement that women can also take part in the fight at times when male forces remain inadequate provides for the possibility of women to fight at the frontlines of battle under compelling conditions. The recent claim that ISIS started to send female militants to the frontlines due to the difficulties it had encountered in recruitment as

[24] Winter, "Women of Islamic State…", p. 23.

specified in a news article on Times journal[25] should be considered in this context. The Manifesto explains that women can take part in the war in the context of Jihad along with its preconditions as follows:

> Jihad (by appointment) – if the enemy is attacking her country and the men are not enough to protect it and the imams give a fatwa for it, as the blessed women of Iraq and Chechnya did, with great sadness, if the men are absent even they are present.[26]

In fact, the female typology envisaged by ISIS is the woman of a society that always remains at war, i.e. holds its fundamental dynamics in Jihad. The mobilisation of women in the Jihadist process attains a new meaning for a society at war. Defined through women, the concept of family is interpreted not in affiliation with a specific nation or territory, but in the contrary context of Jihad and thus, constantly moving women will carry the tradition to all territories conquered by ISIS. The woman will assume her duties wherever Jihad is.

On the other hand, despite the fact that the principal duties of women in ISIS are mostly limited with the private space, there are duties that allow women to exist in the public sphere, as well. As an example, there are two all-female brigades under ISIS, namely al-Khansaa and Umm Al-Rayan. Specifically, al-Khansaa is known to be relatively active in the organisation. At first, the brigade was made up of female foreign fighters, and some of Arab nationality, with just a few Syrian women thrown in as well.[27]

Daily life in territories controlled by ISIS is almost entirely under the supervision of these all-female brigades that assume policing duties. In fact, it is these brigades that check whether the moral rules prescribed by ISIS are complied with, i.e. whether women are wearing full niqab veil or whether women go out of their homes escorted by men. Furthermore, women accompany men also at checkpoints. The duties assumed by women at such points are both to check women and to assist in the revealing of the identity of men concealing themselves under veil and niqap. In summary, while men fight at the frontlines, women play an important role in the process of

---

25 Bel Trew, "ISIS sends women into battle in Libya", *The Times*, February 29, 2016.

26 Winter, "Women of Islamic State…", p.22.

27 Zaid Al-Faras, "Isis: British schoolgirls set to join the sinister al-Khansa brigade in Syria", *International Business Times*, March 13, 2015.

the enforcement and supervision of Islamic moral rules under the Salafist interpretation of Islamic law in the country. Will McCants from the Brookings Institution define this situation as an effort to "engender fear and routinize obedience."[28]

Nevertheless, the following question comes to our minds: Does the Salafist interpretation designated equally by women and men? Naturally, women have no impact on such interpretation. Women rather concretise the roles imposed by men upon themselves. In this situation, the question as to whether ISIS prefers women rather than men for such duties becomes more important than our previous question. Nimmi Gowrinathan, a UN researcher whose work focuses on women's participation in conflict and rebel movements, expresses the following comment in an interview. According to Gowrinathan, all insurgencies should receive support from both women and men. For such movements, female rebels bear a special meaning, because women can enter the circles of civilian women and enable women to be recruited for such movements. At the same time, the fact that the morality rules that all-female brigades enforce are based in religious doctrine and practice also reinforces the control of ISIS over conquered territories.[29]

On the other hand, we can analyse the meaning imposed by ISIS on women in domestic control also through the distinction between material/spiritual realms offered by Partha Chatterjee for nationalist projects.[30] Indeed, women function as 'morality police' for ISIS as representatives of the spiritual realm as is the case in similar nationalisation/state-building projects under the distinction between material/spiritual realms in the backdrop of the dichotomy/juxtaposition between outside and inside. This, in turn, complements the meaning imposed upon women through their sex. On the contrary, men fulfil their duties concerning the material realm outside or at the frontlines by "defending the country". In other words, the appointment of women as police officers in charge of public order functions in concordance with the aforementioned principle of "complementariness".

---

28 Amanda Taub, "No, CNN, women are not joining ISIS because of 'kittens and Nutella'", *CNN*, February 18, 2015.

29 Taub, "No, CNN, women are not joining ISIS…"

30 Partha Chatterjee, *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivate Discourse*. Londra, Zed, 1986.

Different duties befall women and men in the foundation of the state and these duties are shaped on the basis of the meanings attributed to male and female sexes. As women are associated with morals/chastity, morality policing can be handed over to them. Nevertheless, there is no hierarchy established among the said duties even if we know it exists merely at the level of discourse.

In fact, regardless of how ISIS states that there is no hierarchy between the roles of women and men, this is not the case in effect. It appears that a different form of gender hierarchy is being generated through the separation of feminine and masculine public spaces in the division of roles between women and men on the basis of the principle of "complementariness" in the backdrop of *fitrat* in the process founding the Shariah state. In this framework, ISIS allows the representation of women in public spaces it defines as "feminine" -e.g. teaching, medicine or policing-, while it assumes a reserved approach towards the representation of women in political decision-making processes - with mujahidism as an important part – defined as a masculine space. Despite this hierarchical representation, ISIS is able to impart a sense of being involved in the Shariah state as founding elements to women.

In short, we can state that this impact created by ISIS on women in the foundation process of the Islamic state is the most important reason underlying the joining of women in ISIS. Indeed, the report prepared by the *Institute for Strategic Dialogue* on the basis of its interviews with women joining ISIS mostly on Twitter confirms this observation. Published with the title *Becoming Mulan*, the report summarises one of the important reasons for women to join ISIS with the following statement: "In this way, ISIS's territorial gains and state-building project are crucial in attracting the women, who can see they have an important role to play in the new society".[31] The report even quotes one of the female militants of ISIS as a respondent to support how widespread this belief is among women. As an example, Umm Ibrahim uses the following words in the interview: "The most important reasons the muhajireen came here was to re-establish the khilafah & be part of bringing back the honor to this ummah".[32]

---

31 Carolyn Hoyle, Alexandra Bradford, and Ross Frenet, "*Becoming Mulan: Female Western Migrants to ISIS". Institute for Strategic Dialogue*, 2015.

32 Carolyn Hoyle, Alexandra Bradford, and Ross Frenet, *Becoming Mulan*, p. 12.

It is also meaningful that the *Institute for Strategic Dialogue* held its interviews online, because the Internet is another area where women of ISIS can find a place for themselves. As a matter of fact, women of ISIS play an active role in online propaganda extended to secure new recruits for ISIS. Recommendations are offered to women who wish to join ISIS through Twitter pages and Tumblr accounts. Such recommendations and information include both practical information concerning the types of clothes women should bring with them before joining ISIS or what they will need in ISIS territories and basic information on Islam. Recommendations are offered even with respect to the possibility of joining ISIS directly by way of marriage with an ISIS militant as one of the most important roles imposed on women.

Indeed, serving the Islamic State by marring an ISIS militant as a "Wife of Jihad" and, more importantly, by giving birth to children for the Islamic State is the most prioritised role attributed by ISIS to women. The Manifesto published by ISIS clearly explains this duty imposed on women as follows: "We have already clarified what the fundamental function for women is - it is in the house with her husband and children".[33] In short, women are expected primarily to support their Jihadist men and thus, to contribute to the foundation of the Islamic community. Then, women are handed over the main burden of raising the children that will secure the continuity of the Islamic community.

Such duties, i.e. to act as a bridge that brings into existence future generations by connecting the past with the future and adds continuity to "oneness"[34], are imposed upon women in all founding processes of states. Some do this through religion, some through ethnic identity. However, the common denominator in all of these processes is the linear association between nationalism or foundation of a state and manhood. As Joane Nagel stated, it is not surprising to see hegemonic culture and ideology of manhood going hand-in-hand with hegemonic culture and ideology of nationalism. Manhood and nationalism are articulated rather well into each

33 Winter, "Women of Islamic State…", p.22.

34 Elleke Boehmer, "Stories of women and mothers: gender and nationalism in the early fiction of Flora Nwapa". In Susheila Nasta (Eds), *Motherlands: Black Women's Writing from Africa, the Caribbean and South Asia*., London: The Women's Press, 1991, p. 3-23.

other. Nagel also says that the modern form of Western manhood emerged at almost the same place and time as modern nationalism.[35]

Contemplating about and classifying these meanings imposed upon women in founding processes of states, Yuval-Davis and Anthias also mentioned five ways for women to take part in ethnic, national projects and founding processes of states. They list these meanings as follows: a) as the biological producers of members of ethnic communities, b) as the regenerators of the (normative) borders of ethnic and national groups (by displaying conventional feminine behaviour), c) by playing a central role of the ideological regeneration of the community and acting as transmitters of culture, d) as persons demonstrating ethnic/national differences, and e) by taking part in national economic, political and military conflicts.[36]

ISIS appears to define women also on the basis of these duties. In fact, ISIS not only defines the priority duty of women as taking care of their children and husband in the household in a manner consistent with point an above, but also foresees that they will be trained in this area. Then, ISIS imposes the duties concerning ideological regeneration, provision of normative borders and consequent transmission of the Islamic culture as emphasised in items b, c, and d through women fulfilling their duties in the household and assuming policing duties, as well. Finally, women of ISIS, tasked with the duty to fight for Jihad at the frontline in the absence of men, can take part in military conflicts as specified in item e. However, this last item is subject to the condition "if the men are absent" for ISIS. Therefore, women generally, or unless forced to act, assume duties that are limited with the "spiritual realm". Thus, women, being faced with such restrictions, tend occasionally to realise their nationalism through conventional roles imposed upon them again by nationalists - by supporting their husbands, raising their children (children of the nation) and acting as the symbols of honour for the nation.[37]

---

35 Joane Nagel, "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik" in Ayşe Gül Altınay (Eds.), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, p.75.

36 Nira Yuval Davis and Floya Anthias, *Woman-Nation State*. Londra, Macmillan, 1989., p.7-8.

37 Joane Nagel, "Erkeklik ve Milliyetçilik…", p.81.

Nevertheless, the policy employed by ISIS for women also bears differences from conventional nationalist patriarchy as I stated before. While the Jihadist understanding of ISIS has emerged as a movement against those hegemonising globalisation, it actually and interestingly represents the redefinition of the global through Islamic references or in the context of Jihad in one sense. Jihadism responds to today's globalisation on the basis of the oldest apprehension of globalisation with its claim of an alternative process of globalisation. Jihadism, in the sense defended by ISIS, argues for constant war and religious migration for the foundation of the country of Islam. Those emigrating for this ideal constitute the basis of ISIS. In other words, migrant male and female mujahids are the actual bearers of ISIS Jihadism. The diversity and differences between male and female mujahids of ISIS are greyed out or neutralised in Islam. This interpretation differs from other Islamic states and other interpretations of Islam, but is also presented by ISIS as the most accurate interpretation of Islam.

According to the approach of ISIS to Jihad, women are defined in connection not with a specific country as is the case in nationalist patriarchy, but with statelessness. Becoming a 'bride of Jihad' or "wife of Jihad" assumes a meaning in the framework of this very definition. As a matter of fact the definitions of 'bride of Jihad' or "wife of Jihad" refer to migrant brides associated not with a territory, but with the Muslim community. According to this notion, migrating brides both serve Islam and fulfil the requirements of Islam. The parallel association established between migration or living as migrants upon breaking away from their territories of residence and becoming female mujahids is transformed into a cause-driven life upon marriage with a male mujahid. The research undertaken by the Institute for Strategic Dialogue actually shows that a significant portion of women joining ISIS have internalised the role of a "bride of Jihad" or "wife of Jihad" as prescribed also in the Manifesto published by ISIS. The following sentence offered by one of the female respondents providing input to the report is of importance for exemplifying such internalisation: "The best thing a man can do is Jihad, and the best thing for a women is to be a righteous wife and to raise righteous children."'[38]

[38] Hoyle, Bradford and Frenet, *Becoming Mulan*, p. 22.

In short, being a 'bride of Jihad' is considered by women of ISIS to be a part of a mentality that does not consider the territory of residence as home and moves towards statelessness. Here is an implication of women migrating in spiritual sense. In other words, this signifies the journey of women who feel oppressed by reason of their religion – in a similar fashion with the hegira of Mohammad. It appears that the feeling instigating this journey rests within the commonly asked question: "Why do Western women join ISIS?"

4. A Controversial Question: Why Do Western Muslim Women Join ISIS?

As the number of women in ISIS increase, the question "Why do Western Muslim women join ISIS?" comes to be asked more commonly and loudly despite its rather discriminative language. First of all, this question bears within itself a sense of confusion arising from the reversed direction of the migration flow which has been extending historically from the East to the West. In fact, this question also confirms the orientalist understanding in the background. Actually, the question that wonders about "Western" women joining ISIS regenerates a dichotomist language. The question essentially puts an emphasis on "Why does a woman prefer ISIS that is marked by 'backwardness', 'pressure', and 'barbarism' instead of 'developed', 'liberated' and 'civilised' West?." Incidentally, the question does not pose any inquiries concerning an Eastern woman joining ISIS. Women living in the East are assumed to have already internalised the said pressure. The question puts an insistent emphasis on Muslim women in the West. Through this means, a hierarchical language is being constructed in not only dichotomist, but also cultural terms between Muslim women living in the West and Muslim women living in the East.

As one of the figures searching for an answer to this rather common question, Dr. Erin Saltman, who researches processes of political radicalisation, justifies Western Muslim women joining ISIS through three headings. According to Saltman:

> The first reason is an 'adventure narrative' that encourages young women to think of traveling to ISIS's territory as not just a religious obligation, but an exciting expedition to a "Muslim utopia". The second narrative was a humanitarian appeal, which presents ISIS's struggle as an effort

> that began as a fight against the oppressive Bashar al-Assad government and is now even more necessary because "global powers" are turning against Muslims. And finally, ISIS has successfully targeted western recruits via "romance" narratives. Some of those are directed at women, promising them that they will find a 'strong Muslim man, who is a true Muslim, who is fighting for this very heroic cause[39].'

It is striking that Saltman does not express any criticism against the West while listing the reasons for Western Muslim women to join ISIS. The issue is discussed in a scope constrained between the promises of ISIS for women and women's search for adventure. In fact, marrying "strong Muslim men" is also included in this search for adventure. First of all, we should move on with the discussion by underlining the fact that explaining the matter through such individual predispositions such as "adventure narrative" or to "find a strong Muslim man" or pathologicalising the matter also reinforces the orientalist outlook. In fact, Westerners continue to define ISIS recruits from Europe as a part of a search for adventure, whereas research shows that the feeling of pressure and denigration experienced by Muslims living in Europe had a significant impact upon the daily increasing number of recruits joining ISIS. As an example, the research undertaken by *the Institute for Strategic Dialogue* with Western women joining ISIS reveals that women join ISIS on certain grounds including the prohibition of burqa in such countries as France, discrimination they have encountered for being Muslim, and their inability to pray and worship Allah freely by reason of such discrimination. Women say that they have been isolated in Europe and wanted a safer environment. The report includes the following sentences with respect to the reasons specified for women for joining ISIS: "These women perceive themselves as migrating to an area where they can live 'honourably under the law of Shariah'".[40] Many people who wish to have a more honourable life and cannot find this in Europe migrate from Europe to ISIS following the dream of Shariah. Therefore, there is a meaning here that goes beyond adventurism. This is associated more with Muslims who do not feel at home in their territory of residence. Hence, Muslims see their migration to territories controlled by ISIS as an Islamic requirement. An Islamic meaning is attributed to migration in order to as-

[39] Taub, "No, CNN, women are not joining ISIS…".

[40] Hoyle, Bradford and Frenet, B*ecoming Mulan*, p. 22.

sociate it with hegira. In this context, the essential reasons for the reversed direction of migration from the East to the West appear to be the migrants' feeling of pressure by reason of religion and their ostracisation on grounds of cultural reasons.

In fact, all of these justifications can be summarised as follows: Increased Islamophobia in Europe advances the number of people in the West joining ISIS. However, while ISIS recruits militants from amongst people standing against Europe due to Islamophobia on one hand, it paradoxically contributes to the rise of Islamophobia through its treatment of European prisoners and their terrorist actions the most recent example of which was in Paris. In the current situation, approximately 5000 militants of European origin are said to be active in ISIS[41]. 10 to 15% of this number is estimated to be women. Even though *Terrorism Research and Analysis Consortium (TRAC)* state this ratio to be 15%[42], a newspaper article with an unknown source indicates it to be 10%.[43]

Many people address Muslim women joining ISIS as the preference of "an oppressive administration", whereas the great majority of women see their escape from the alleged pressure and denigration they have encountered in Europe an important opening for liberation. In the face of the cultural hierarchy established in the West, the idea of ISIS keeping its promise and equalising people of different ethnic identities and colours under the Islamic administration becomes one of the important tools of propaganda for its efforts to recruit militants from the West. Militants from different countries coming together under ISIS builds the basis for ISIS' claim of reinterpreting globalisation in the context of Islam. ISIS expresses this understanding with the following words in the Manifesto:

> There is no difference between Arabs and Persians, blacks or whites. All are under the rule of Islam. It is not possible to live in this Islamic way in any place ruled by tyrants, who implement nationalism over religion and patriotism over Shariah.[44]

---

41 "Avrupalı Kadın Üyeler için DAEŞ'a yolculuk 'tek yön'", *Euronews*, May 2, 2015.

42 Atika Shubert and Bharati Naik, "From Food Recipes to AK-47s: Inside Online World of the Women of ISIS", *CNN*, September 10, 2014.

43 Willa Frej, "ISIS Female: Why women are drawn to join", *MSNBC*, 2014, October 25.

44 Winter, "Women of the Islamic State…", p. 37.

In this sense, the sentence "You are of us and we of you" as given in the conclusion part of the Manifesto published by ISIS becomes important in that it satisfies the sense of belonging in the minds of many new recruits. ISIS approves the idea that Muslims have encountered discrimination in Europe by reason of their difference. Nevertheless, ISIS offers an alternative to those who don't feel that they belong to Europe and does not require any form of partnership other than the Religion of Islam. This promise increases the number of Western recruits of ISIS. It appears that the concealed implication of "vulnerable women" in the question "Why do Western women join ISIS?" becomes prominent as an orientalist image generated by the West in the context of discussions on women's reasons of joining ISIS. As a matter of fact, the reasons specified by women seem to point out to a stance of preferred resistance of women who have felt under pressure by reason of religion rather than a search for adventure among pathetic women. In clearer expressions, the reasons specified by women for joining ISIS intersect more with political realities rather than psychological notions. Muslims migrating from the West to the East believe that they can reverse the cultural hierarchy they feel to be in as Muslims in the West by founding a Shariah state.

5. Conclusion

In conclusion, I addressed the policy employed by ISIS on women as a part of the organisation's apprehension of founding a state. This showed me that ISIS' policy on women is being shaped by patriarchal relationships in Islamic form. Women can become a part of the foundation process of the state to the same extent of their internalisation of these relationships. ISIS mostly specifies domestic roles specific to women as can be seen in the foundation processes of all states. Nevertheless, the roles imposed by ISIS on women inherently and always bear the tension of women as the carriers of the Islamic tradition along with the definition of the prospective state on a global plane. In clearer words, ISIS, going beyond the aim of establishing a nation-state, was forced to redefine its gender matrix in a global apprehension by reason of its Jihadist understanding or global claim.

In this respect, the definition of women through the concept of family in affiliation with the Muslim community as is the case in ISIS rather than

with the country as is the case in nation-states is an effort to overcome this tension. In fact, the meaning of state does not differ for the masses whether it is in the Muslim community or in a nation; what differs is the nature of the political space where the state defines itself. According to this differentiation in the nature of the political space, the roles imposed on women and men vary, as well. The juxtaposition specified by ISIS between being 'real women' and 'real men' express the determining impact of the state on gender roles on one hand and underlines the political difference of the Islamic state from other forms of statehood.

Moreover, the basis of the Islamic state envisaged by ISIS is represented by migrants. This is the underlying factor for the importance attached by ISIS to global propaganda. As a global movement, ISIS adds prominence to the nature of Islam as a religion that overcomes all differences, includes everyone and unifies all Muslims. ISIS responds to globalisation of Western origin with a Jihadist apprehension of globalisation in Islamic form. Women become involved in the fight for Islam as "brides of Jihad" or "wives of Jihad". "Brides of Jihad' or "wives of Jihad" go beyond their status as popular definitions and attain meaning as a tool for women to search for and migrate to a home for themselves. Nevertheless, the ability of women to become mujahids in territories where they live as migrants is subject to the condition of 'absence of men'. The actual inability of women, who are requested to become migrant brides, to become mujahids or the association of such ability with the inadequacy of men reveals the hierarchy which governs the aforementioned gender matrix. This hierarchy constitutes the basic axis of the gender policy employed by the state established by ISIS.

Bibliography

Akgül, Çiğdem, "Milliyetçi Söylemin Her Dem "Poine"si: Savaş Tecavüzleri." *Alternatif Politika,* 5/1, 2013, 91-113.

Arosoaie, Aido, "In the name of honour and freedom: the sacred as a justifying tool for ISIS' and Secular Violence", *Culture and Religion*, 18/3, 2017, 278-295.

Boehmer, Elleke, "Stories of women and mothers: gender and nationalism in the early fiction of Flora Nwapa". In Susheila Nasta (Eds), *Motherlands: Black Women's Writing from Africa, the Caribbean and South Asia*, London, The Women's Press, 1991, p. 3-23.

Brownmiller, Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York, Simon and Schuster, 1975.

Chatterjee, Partha, *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivate Discourse*. Londra, Zed, 1986.

Cook, David, "Women Fighting in Jihad?, *Studies in Conflict & Terrorism*", 28/5, 2005, 375-384

Enloe, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women Live.* Berkeley, University of California, 2000.

Goldstein, Joshua S., *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

Nagel, Joane, "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", in Ayşe Gül Altınay (Eds.), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Von Knop, Katharina, "The Female Jihad: Al Qaeda's Women", Studies in Conflict & Terrorism, 30/5, 2007, 397-414

Yuval Davis, Nira and Floya Anthias, *Woman-Nation State*. Londra: Macmillan, 1989.

Internet Sources

"Avrupalı Kadın Üyeler için DAEŞ'a yolculuk 'tek yön'", Euronews, May 2, 2015, http://tr.euronews.com/2015/05/28/avrupali-kadin-uyeler-icin-isid-e-yolculuk-tek-yon/, (Accessed: June 28, 2015).

Al-Faras, Zaid, "Isis: British schoolgirls set to join the sinister al-Khansa brigade in Syria", *International Business Times*, March 13, 2015, http://www.ibtimes.co.uk/isis-british-schoolgirls-set-join-sinister-al-khansa-brigade-syria-1491772, (Accessed: June 26, 2016).

Begum, Rothna and Samer Muscati, "Interview: These Yezidi Girls Escaped ISIS. Now What?", *Human Rights Watch*, April 15, 2015, https://www.hrw.org/news/2015/04/15/interview-these-yezidi-girls-escaped-isis-now-, (Accessed: August 18, 2016).

Davis, Jessica, "Women and Terrorism in Radical Islam: Planners, Perpetrators, Patrons?", Conference Paper, March 2006, https://www.researchgate.net/publication/270959688_Women_and_Radical_Islam, (Accessed: September 12, 2017).

Frej, Willa, "ISIS Female: Why women are drawn to join", *MSNBC*, 2014, October 25, http://www.msnbc.com/ronan-farrow-daily/isis-female-why-women-are-drawn-join, (Accessed: June 3, 2016).

Hoyle, Carolyn, Alexandra Bradford, and Ross Frenet, "Becoming Mulan: Female Western Migrants to ISIS", *Institute for Strategic Dialogue*, 2015, http://www.strategicdialogue.org/ISDJ2969_Becoming_Mulan_01.15_WEB.PDFBecoming Mulan. (Accessed: September 12, 2016).

Kıvanç, Ümit, "İŞİD-DAİŞ'e Batı'dan Niye Katılıyorlar?" *Radikal Gazetesi*, 2015, October 11, *Radikal Gazetesi*, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/umit-kivanc/isid-daise-batidan-niye-katiliyorlar-1475316/, (Accessed: March 4, 2017).

"Roughly 3000 Women and Girls are Sold on ISIS Sex Slave market Using Telegram, Whatsapp", *Ny Daily News*, July 6, 2016, http://www.nydailynews.com/news/world/roughly-3-000-women-girls-sold-isis-sex-slave-market-article-1.2700156, (Accessed: June 24, 2016).

Saul, Heather , "Life as Woman Under ISIS Document Reveals for the First Time What Group Really Expects from Female Recruits Living in Syria and Iraq", *Independent*, 2015, July 23, http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/life-as-a-woman-under-isis-document-reveals-for-the-first-time-what-group-really-expects-from-female-10025143.html, (Accessed: March 3, 2017).

Shubert, Atika and Bharati Naik, "From Food Recipes to AK-47s: Inside Online World of the Women of ISIS", *CNN*, September 10, 2014, http://edition.cnn.com/2014/09/10/world/meast/iraq-syria-isis-women, (Accessed: July 3, 2016).

"The Revival of Slavery: Before the Hour", *Dabiq*, 2015, http://www.danielpipes.org/rr/2014-10-dabiq.228.pdf, (Accessed: March 3, 2017).

"Torture Archipelago: Arbitrary Arrests, Torture and Enforced Disappearance in Syria's Underground Prisons Since March 2011", Human Rights Watch, 2012, http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/syria0712webwcover.pdf, (Accessed: July 13, 2016).

Trew, Bel, "ISIS sends women into battle in Libya", *The Times*, February 29, 2016, https://www.thetimes.co.uk/article/isis-sends-women-into-battle-in-libya-rjmhqc7k7, (Accessed: March 2, 2016).

Wilson, Lydia, "Women in the Islamic State", Conference Paper, September 2016, https://www.researchgate.net/publication/305686811_WOMEN_IN_THE_ISLAMIC_STATE, (Accessed: March 5, 2017).

Winter, Charlie, "Women of the Islamic State: A Manifesto on Women by the Al-Khanssaa Brigade", *Quilliam,* February 2015, https://therinjfoundation.files.wordpress.com/2015/01/women-of-the-islamic-state3.pdf, (Accessed: February 21, 2017).

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 41-73
Geliş Tarihi : 16.08.2017
Kabul Tarihi : 16.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.334901

Mezhep Çatışmasına Bir Etnik Grup ve Yerel Bağlam Üzerinden Bakmak: Irak Türkmenleri ve Telafer Örneği

Tunahan Yıldız*

Öz

Bu çalışma, özellikle 2003 işgalinden beri Irak'la alakalı en çok tartışılan konulardan birisi olan mezhep çatışmasına ve Irak toplumuna yönelik en başat sınıflandırmalardan olan mezhepsel gruplara yönelik Irak Türkmenlerinin ortaya çıkarabileceği potansiyelden hareket etmiştir. 2003 sonrası mezhep çatışmasının parametrelerinin ve etkilerinin neler olduğu sorusundan hareketle, Irak Türkmenleri arasında yoğun kitlesel gerilimlerin yaşandığı bir kent olarak öne çıkan Telafer vakasını inceleyen bu çalışmada ilk olarak, mezhepçiliğe nasıl bir kuramsal çerçeve çizilebileceği ilkçi, araçsalcı ve inşacı olmak üzere üç temel yaklaşımın ışığında sorgulanacaktır. Buna göre mevcut kuramsal yaklaşımların mezhepçiliğin analizinde çok az işlendiği ancak inşacı bir yaklaşımın özellikle Telafer'i anlamada yardımcı olacağı iddia edilecektir. İkinci olarak, Telafer'de neden ve nasıl bir çatışma yaşandığı tartışılacaktır. Bu bölümde, Telafer'deki mezhepçiliğin ana yürütücüleri olarak güvenlik güçlerinin, direnişçi grupların ve aşiretlerin öne çıktığı, ABD'nin yerel uygulamalarının bunların işlemlerini kolaylaştırdığı ve ülkedeki siyasi atmosferin ürettiği mezhepçi imgelerin, oluşan güvensizlik ortamının ve bölgedeki aşiret düzeninin mezhepçiliği sürdürülebilir kıldığı savunulacaktır. Üçüncü olarak, DAEŞ işgalleri sebebiyle Telafer'den Türkiye'ye sığınmış Irak Türkmenleri arasında Ankara'da yazar tarafından yapılan saha araştırmasında kullanılan ve mezhepçiliğin hangi boyutlarda olduğunu anlamaya yönelik anketin sonuçları sunulacaktır. Bulgular, mezhepçiliğin geniş bir toplumsal tabandan mahrum olduğuna ancak önemli bir inşa gücüne ve zorlayıcılığa sahip olduğuna işaret edecektir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Mezhepçilik, Telafer, Türkmenler, İnşacılık

* Arş.Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, tunahan@metu.edu.tr

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 41-73
Received: 16.08.2017
Accepted: 16.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.334901

Looking at Sectarian Conflict through an Ethnic Group and a Local Context: The Case of Iraqi Turkmens and Tal Afar

Tunahan Yıldız*

Abstract

This study relies on the latent core of the Iraqi Turkmens regarding sectarian conflicts and groups that have been major topics and classifications of Iraq especially since 2003. In search of parameters and impacts of the post-2003 sectarian conflict, this study examines the case of Tal Afar, a town of mass strifes of Iraqi Turkmens. In the first instance, how to approach theoretically to sectarianism will be investigated in the light of primordialism, instrumentalism and constructivism. Accordingly, the present approaches have been underdeveloped in the analysis of sectarianism, but constructivism can be recruited to understand Tal Afar. In the second instance, why and how the conflict occurred in Tal Afar will be discussed. It will be argued that the security forces, insurgent groups and tribes emerged as the main drivers of sectarianism; the local practices of the US army catalyzed their activities; and sectarian images, insecurity environment and tribal order rendered sectarianism sustainable. In the third instance, the results of the survey that was conducted by the author among DAESH-victim Iraqi Turkmen refugees in Ankara to measure the magnitude of sectarianism will be presented. The findings will indicate that sectarianism lacks large social base but has significant constructive power and coercivity.

Keywords: Iraq, Sectarianism, Tal Afar, Turkmens, Constructivism

* Res.Asst, Middle East Technical University, International Relations, tunahan@metu.edu.tr

1. Giriş

Bu makale, Türk kamuoyunun Irak Türkmenlerine olan aşinalığının öne çıkartmadığı üç temel hususa dayanmaktadır. Birincisi, Irak Türkmenlerinin Irak'ın kuzey-batısından orta-doğusuna uzanan bir çapraz şerit içerisinde, Irak'taki birçok mezhepsel ve etnik grubun kesişim ya da sınır bölgelerinde bulunması; Sincar'da Yezidilerden Musul'da Sünni Araplara, Erbil'de Kürtlerden Diyala'da Şii Araplara kadar pek çok farklı etnik ve mezhepsel grupla etkileşim halinde ve yan yana ya da birlikle yaşamasıdır. Dolayısıyla, Irak Türkmenleri üzerine yapılacak çalışmalar, sadece Irak Türkmenlerine yönelik çıkarımlar ihtiva etmez, aynı zamanda Irak toplumuyla alakalı olguların ortaya çıkarılmasına katkı sağlar. İkincisi, Irak Türkmenlerinin Irak'ın sosyo-politik tarihinden ve gündeminden neredeyse hiçbir dönemde izole olamaması, tam tersine bu tarihin ve gündemin yansımalarını kendi bölgelerinde önemli oranda hissetmeleridir. Bugün de ihtilaflı bölgeler, Kerkük'ün statüsü, DAEŞ işgalleri ve DAEŞ'e karşı operasyonlar, Haşdi Şaabi gibi Irak'ın pek çok kritik meselesinin tam ortasında yer almaktadırlar. Diğer bir deyişle, Irak Türkmenlerinin incelenmesi Irak tarihine ve siyasetine yönelik daha geniş çıkarımlar elde etmenin önünü açacaktır. Üçüncüsü, Türkiye'deki yaygın yaklaşımın aksine Irak Türkmenleri olarak adlandırılan topluluğun yekpare bir etnik grup teşkil etmemesi; aşiret, dini, milli, etnik[1] ve mezhepsel kimlikleri içeren en az beş iç içe kimlik boyutundan meydana gelmesidir. Bu çoklu kimlikler, Orta Doğu ve Irak'ta kimlikle alakalı meselelere yönelik bir bakış geliştirmede yardımcı olma imkânına sahiptir.

Bu çalışma, bahsedilen bu üç hususla alakalı olarak, mezhep çatışmasına ve mezhepsel gruplara yönelik Irak Türkmenlerinin ortaya çıkarabileceği potansiyelden hareket etmiştir. Sünni ve Şii olarak iki mezhepsel grubun oluşturduğu Irak Türkmenleri, bulundukları alanlar itibariyle 2003 sonrasında Irak'ın temel dinamiklerinden olan mezhepçiliğin ve mezhep kim-

[1] Çalışmada milli ve etnik kimlikler arasında yapılan bu ayrım, etnisite ve milliyetçilik literatüründe milli kimliğin siyasal referanslarla ve özellikle devlet ya da benzeri yapılarla tanımlanmasına, etnik kimliğin ise daha çok kültürel ve toplumsal ögelerle tarif edi lmesine yönelik bir kavramsallaştırmaya dayanmaktadır. Bu ayrıma dair tartışmalardan örnekler için bakınız: Steve Fenton, *Ethnicity*, Cambridge: Polity Press, 2010, s. 52; Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, London & Virginia: Pluto Press, 2002, s. 7. Bu kapsamda çalışmada, milli kimlik ile Iraklılık kimliği, etnik kimlik ile Türkmen kimliği kastedilmektedir.

liğinin kuvvetli olduğu bölgelerle yan yana ya da iç içedir. Bu noktada, Musul'a bağlı Telafer kenti, 2003 öncesi herhangi bir mezhepsel mobilizasyon emaresi göstermemesine rağmen 2003 sonrası Irak'ının mezhep çatışması atmosferinin dışında kalamamış ve Türkmenler arasında mezhep çatışmasının uzun yıllar geniş anlamda tecrübe edildiği yegâne bölge olmasıyla öne çıkmıştır. Bu makale, Irak'taki 2003 sonrası mezhep çatışmasının parametrelerinin ve etkilerinin neler olduğunu sorgulamaktadır. Kapsamını bir yerel bağlam olarak Telafer vakasıyla sınırlı tutacaktır. Irak'taki mezhepçiliğe dair İngilizce ve Türkçe literatürün özellikle yerel bağlam analizlerinde, mezhepçiliğin parametre ve etkilerine yönelik bütüncül bakış açılarında ve Irak Türkmenlerinin başlı başına ve/veya mezhepçilik bağlamında akademik olarak incelenmesinde ciddi bir boşluk keşfeden bu makalenin amacı, bilhassa Türkçe literatürün bu noktalardaki zafiyetini gidermektir.

Vakanın konu açısından önemi beş ana maddeyle özetlenebilir: Bir yerel bağlamdaki mezhepçiliğin ülke ve bölgedeki önemi ilk olarak üretilen mezhepçi imgelerle alakalıdır. İmgeler, öteki-imgesi ve öz-imge olarak grupların kendileri ve birbirleri hakkındaki bilgi ve görüşlerine yeniden üretici biçimde sirayet eder; dolayısıyla vakanın incelenmesi, yerel bağlam ile geniş bağlam arasındaki karşılıklı ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olur. İkinci olarak, yerel bağlam mezhepçiliğin hangi analiz biriminde çözümleneceğine dair ipuçları verir. Yerel bağlam analizlerinin birçok tabakanın etkileşimini yakından gösteren mikroskobik çalışmalar olduğu söylenebilir. Üçüncü olarak, 2003 sonrası geçirdiği evrimle Telafer, mezhepçiliğin inşasını açıkça gösteren bir vaka olarak öne çıkmaktadır. Irak'ın işgalinden önce sadece bir Türkmen kenti olarak bilinen Telafer, işgal sonrasında pek çok kez mezhepçi şiddetle anılmıştır ve bugün de DAEŞ ve Haşdi Şaabi bağlamında mezhepçi şiddetin geri döneceğine dair haberlerle gündeme gelmektedir. Dördüncü olarak, Telafer'deki çatışmadan hareketle Irak Türkmenleri arasında genel ve kapsamlı bir mezhep çatışmasından bahsetmek yanlış olsa da Türkmenler arasında tecrübe edilmiş bir mezhep çatışması vakası olmasıyla Telafer, Türkmenlere yönelik etnik boyutu genel geçer anlamda önceleyen bakışları sorgulatmaktadır. Özellikle Türkmen yazarların Irak Türkmenleri anlatılarında yekpare bir etnik grup sunulmaktadır ki tam tersine Telafer'deki mezhep çatışması Irak Türkmenlerinin çoklu kimliklerine dair önemli bir kesit sunmaktadır. Beşinci olarak, Irak'ta mezhep çatışmasının tecrübe edildiği bölgeler, büyük oranda Sünni ve Şii Araplar merkeze alınarak tartışılmakta ve bu tartışmalarda Türk-

menler gibi gruplar etnikliklerinin öncelenmesiyle kapsam dışında tutulmaktadır. Telafer kenti, bir yandan Irak'taki mezhepçiliğin Arap-merkezli okumalarını Irak'ta etnik olarak azınlıkta bulunan Türkmenler aracılığıyla sorgulatmakta, diğer yandan mezhepçiliğin yayılım gücünün etnik bir azınlığa dahi nasıl ulaştığını göstermektedir.

Çalışma, nitel ve nicel metotlara birlikte dayanarak karma bir bilimsel yöntem takip etmektedir. Çalışmada öncelikle, bölgesel ve yerel mezhepçiliğe nasıl bir kuramsal çerçeve çizilebileceği ilkçi, araçsalcı ve inşacı olmak üzere üç temel kuramsal yaklaşımın ışığında sorgulanacaktır. Takip eden bölümde, Telafer'de nasıl ve neden bir çatışma yaşandığı sorusundan hareketle Telafer'deki mezhep çatışmasının bağlamı, süreçleri ve aktörleri çizilen teorik çerçeve içerisinde büyük oranda ikincil kaynaklara ve daha az oranda birincil kaynaklara dayanılarak aktarılacaktır. Daha sonra, DAEŞ işgalleri sebebiyle Telafer'den Türkiye'ye sığınmış Irak Türkmenleri arasında 2 Şubat 2016-15 Nisan 2016 tarihleri arasında Ankara'da yazar tarafından yapılan saha araştırmasında kullanılan ve mezhepçiliğin hangi boyutlarda olduğunu ve parametrelerinin neler olduğunu anlamaya yönelik anketin nicel sonuçları ve çıkarımları sunulacaktır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Mezhepçilik üzerine literatürün olaylar üzerine aşırı odaklanması, konuya yönelik kuramsal yaklaşımların zenginleşememesine yol açmıştır. Bu az gelişmişliğe bağlı olarak bu yaklaşımların tartışılması çeşitli sorunlarla karşılaşacaktır ki bunlardan en önemlisi aynı yaklaşımın farklı disiplinlerdeki farklı yansımalarının mezhepçilik gibi disiplinler arası karakteri son derece açık bir konuda bir araya getirilmesidir. Bu bölümde öncelikle, büyük oranda etnisite ve milliyetçilik çalışmalarından devşirilerek mezhepçiliğin analizinde öne çıkan ve konuyla ilgili olarak ulusal literatürde hemen hemen hiç temas edilmeyen üç çatı yaklaşımın temel argümanlarına ve sorunlarına değinilecektir. Böyle bir çerçeve çizilirken burada tartışılacak olan yaklaşımların haricinde bunlarla çok fazla ortak noktası bulunan Helle Malmvig'in[2] güvenlikleştirme yaklaşımı ve Toby Dodge'un[3] tarihsel

---

[2] Helle Malmvig, "Coming in from the Cold: How We May Take Sectarian Identity Politics Seriously in the Middle East without Playing to the Tunes of Regional Power Elites", *POMEPS Briefings*, 2016, sy. 28, s. 8-12.

[3] Toby Dodge, "Seeking to Explain the Rise of Sectarianism in the Middle East: The Case Study of Iraq", *POMEPS Briefings*, 2016, sy. 28, s. 22-28.

sosyolojisi gibi daha spesifik perspektiflerin de mevcut olduğu not edilmelidir.

Bu çatı yaklaşımlardan birincisi, mezhepçiliği verili, doğal, değişmez, uzlaşmaya kapalı ve çok eskiden gelen bir olgu olarak alan ilkçi (*primordialist*) yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, farklılığın şiddet üzerinde doğrudan etkili olduğu varsayılarak mezhepçilikle mezhepsel kimliklerin eşitlendiği söylenebilir. Bu yaklaşıma göre Irak bağlamında mezhepçilik, Irak'ın işgaliyle kendisini baskıdan kurtararak yeniden ifade etmesi olarak görünür. Başka bir deyişle, ilkçilere göre, Irak toplumu birbirini katletmek için uzun yıllardır bekleyen dinlerin ve etnisitelerin karmaşık bir kompozisyonundan fazlası değildir.[4] Genel olarak medyada ve bizzat mezhepçi söylemlerde sıkça kendini gösteren ilkçilik, literatürde özellikle mezhepçiliğe tarihsel yaklaşımlarda kendini ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak, Hadi Alevi ve Ala'a Lavi'nin[5] mezhepçiliği Sünnilik ve On İki İmam Şiiliğinin 7. yüzyılda kristalize olmasında bularak mezhepçilik ile mezhep kimliği arasında ayrım gözetmeyen çalışması, Raşid el-Hayyun'un[6] mezhepçiliği 'Osmanlıların Şiilere dört yüz yıllık baskısının ifadesi' olarak bulan kitabı ve Vali Nasr'ın[7] Irak'taki Sünni-Şii ilişkilerini 'birbiriyle yarışan teolojilerin ve kutsal tarih anlayışlarının savaşı' olarak gören yaklaşımı verilebilir. Birçok sembolün yüzyıllar öncesinden getirilmesinden ve yüzyıllar boyunca benzer formatlarda işlenmesinden dolayı ilkçilik yadsınamaz argümanlara sahiptir ancak Sünni ve Şii toplulukların çatışma yaşamadığı dönemler de bir parantez olarak görülemez. Mesela, ilkçi yaklaşımı ilk bakışta yanlışlayacak biçimde yüzyıllar boyunca Sünni ve Şii Türkmenler Telafer'de mezhepsel çatışmanın olmadığı, hatta (ileride tartışılacağı üzere) mezhepsel kimliklerin kendini çok az geliştirebildiği bir ortamda bir arada yaşamışlardır.[8]

---

4 Sami Ramadani, "The Sectarian Myth of Iraq", *The Guardian*, 16 Haziran 2014.

5 Khalil F. Osman, *Sectarianism in Iraq: The Making of State and Nation since 1920*, London & NY: Routledge, 2015, s. 12.

6 A.g.e., s. 12.

7 Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, NY: Norton, 2006, s. 20.

8 İlkçi yaklaşım üzerine etnisite çalışmalarındaki bazı tartışmalar için bakınız: Steve Fenton, *Ethnicity*, Cambridge: Polity Press, 2010, s. 73-90; Jack Eller and Reed Coughlan, "The Poverty of Primordialism", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 45-51; Michael Freeman, "Theories of Ethnicity, Tribalism and Nationalism", in *Ethnic Conflict, Tribal Politics:*

İkincisi, mezhepçilik olarak ele alınan olgunun ardındaki maliyet-kazanç hesaplamalarına, stratejik değerlendirmelere, güç/çıkar arayışlarına ve elit manipülasyonuna odaklanan araçsalcı (*instrumentalist*) yaklaşımdır. Bu yaklaşım, mezhepçiliğin verili ve doğal olduğu ve doğrudan miras alındığı tezini reddeder; siyasi, ekonomik ve sosyal amaçlar için bilinçli ve istekli biçimde üretildiğini savunur. Mezhepçilik üzerine literatürde en sık işlenen yaklaşımlardan birisi olan araçsalcılık, F. Gregory Gause'un[9] mezhepçiliği Suudi Arabistan ile İran arasındaki soğuk savaş bağlamında ele alan ve yerele etki etmede kullanılan bir araç olarak gören yaklaşımında, Hasan Qarawee'nin[10] mezhepçileşmeyi elitlerin siyasal mezhepçi söylemleri ve mobilizasyonu çerçevesinde tartışan makalesinde ve Marc Lynch'in[11] mezhepçiliğin yoğunluğunu özsel değil, Irak'ın işgali, Suriye İç Savaşı ve İran'la yapılan nükleer müzakereler bağlamında siyasal bulan çalışmasında incelenebilir. Mezhepler ve mezhep grupları, güç mücadeleleri içinde 'kullanışlı müşteriler' olarak gerçekten bulunsa da araçsalcı yaklaşım, özellikle toplumsal düzeyde yukarıdan gelen mezhepçi argümanların aşağıda neden ve nasıl kabul gördüğünü, yani manipülasyonun neden ve nasıl çalıştığını açıklamaz ve mobilizasyonun neden belli bir formda gerçekleştiğine, söz konusu araçsallaştırmanın neden mezhepler üzerinden gerçekleştiğine, örneğin, etnisite ya da sınıflar üzerinden gerçekleşmediğine dair bilgi vermez.[12]

A Global Perspective, ed. Kenneth Christie, Richmond: Curzon Press, 1998, s. 15-33; Edward Schatz, *Modern Clan Politics: The Power of "Blood" in Kazakhstan and Beyond*, Seattle: University of Washington Press, 2004, s. 3-20.

9 F. Gregory Gause, "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014, sy. 11.

10 Harith Hasan al-Qarawee, "Heightened Sectarianism in the Middle East: Causes, Dynamic and Consequences", *ISPI Analysis*, 2013, sy. 205, s. 1-2.

11 Marc Lynch, "Why Saudi Arabia Escalated the Middle East's Sectarian Conflict", *The Washington Post*, 4 Ocak 2016.

12 Araçsalcılığın etnisite merkezli tartışmalarından bazıları için bakınız: Michael Hetcher, "Ethnicity and Rational Choice Theory", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 90-98; Michael Banton, "The Actor's Model of Ethnic Relations", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 98-104; James McKay, "An Explanatory Synthesis of Primordial and Mobilisationist Approaches to Ethnic Phenomena", *Ethnic and Racial Studies*, 1982, c. 5, sy. 4, s. 395-418; George Scott, "A Resynthesis of Primordial and Circumstantial Approaches to Ethnic Group Solidarity: Towards and Explanatory Model", *Ethnic and Racial Studies*, c. 13, sy. 2, s. 147-171.

Üçüncüsü, bu iki yaklaşımın arasında yer alan ve mezhep kimliği ile yapılar ve şartlar arasındaki etkileşimi, mezhepçi normların davranış üzerindeki etkisini, sosyal olarak inşa edilmişliği, dinamikliği ve çok boyutluluğu vurgulayan inşacı (*constructivist*) yaklaşımdır. İnşacılık, ilkçilerin tarihsel devamlılıklar üzerine olan katı vurgusundan ve araçsalcıların materyal olanlara düşünsel olanlar üzerinde verdikleri öncelikten kaçınır ve '*stratejiklik*' ile '*verililik*' arasında bir noktada belirir. Başka bir deyişle, bu yaklaşım elitlerin manipüle edebileceği bir temelin varlığını kabul eder ancak kimliğin ve çatışmanın bu temel üzerine sosyal olarak inşa edildiğini iddia eder ve materyal ve düşünsel yapılar arasındaki etkileşime vurgu yaparak bu inşa süreçlerine dikkat çeker. Bu yaklaşımın örnekleri, Fanar Haddad'ın[13] mezhepsel sınırlar ve belli şartlar arasındaki etkileşime Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali sonrası bağlamlarda odaklandığı ve mezhep kimliklerinin nasıl sürekli müzakere edildiğini gösterdiği kitabında ve Halil Osman'ın[14] Irak'ta ulus-devlet inşası sürecindeki sorunlardan yola çıkarak mezhepçi ilkselliklerin inşasına odaklandığı çalışmasında görülebilir. Mezhepçiliği ne 'doğal olarak çatışmacı' ne de 'zorunlu olarak amaçlı' bir olgu olarak alan inşacı yaklaşım, birbirine bağlı çok fazla değişkeni işleme sokar ve bu değişkenlerin oluşturduğu süreçleri temel belirleyici olarak öne sürer ki bu durumda süreçleri ayrı değişkenlermiş gibi çalıştırmış olur; dolayısıyla inşacı bir açıklamanın sebep, süreç ve sonuç arasındaki ayrımların bulanıklığını netleştirmeye çalışması gerekir.[15] Yine de sosyal süreçlere dikkat çekmesiyle ve odaklandığı değişkenlerin çok boyutluluğuyla inşacılığın bu yaklaşımlar içerisinde en geniş kuramsal donanıma sahip olduğu söylenebilir.[16]

---

13 Fanar Haddad, *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity*, London: Hurst & Company, 2011.

14 Osman, *Sectarianism in Iraq,* s. 267.

15 Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 88-93.

16 İnşacılığın etnisite çalışmalarındaki bazı yansımaları için bakınız: Joanne Nagel, "Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture", in *New Tribalisms: The Resurgence of Race and Ethnicity*, ed. Michael W. Hueghey, London: MacMillan Press, 1988, s. 237-272; Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle: Rethinking Ethnic and Religious Identities*, NY: Routledge, 1999, s. 57-68; Cora Govers and Hans Vermeulen, "From Political Mobilization to the Politics of Consciousness", in *The Politics of Ethnic Consciousness*, ed. Cora Govers and Hans Vermeulen, NY: St. Martin's Press, 1997, 1-30; Stephan Cornell and Douglas Hartman, *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*, CA: Pine Forge Press, 1998, 72-101.

Telafer'deki mezhep çatışması, ilkçilerin iddia ettiği gibi otoriter baskı yapısının ortadan kalkmasıyla birlikte toplumsal düzeyde kendini yeniden üretmiş bir olgu değildir; aksine, temelde aktif ve dinamik bir şekilde mezhep kimlikleriyle beraber inşa edilmiş bir mezhepçilik söz konusudur. Ayrıca, anket sonuçlarının da ortaya çıkaracağı üzere Irak'ın genelinde olduğu gibi[17] Telafer'de mezhepçiliğin ilkçi *popülerlik*ten,[18] yani ilkçi argümanların ihtiyaç duyduğu verili ve geniş toplumsal tabandan hem geçmişte hem de bugün yoksun olduğu söylenebilir. Öte yandan, tabakalar ve sosyal aktörler arası etkileşim, Telafer'deki mezhepçilik inşasının kilit noktasıdır ve araçsalcı yaklaşımların bu noktayı genellikle atladığı ve bu şekilde mezhepçiliği büyük oranda söylem düzeyinde bıraktığı görülmektedir. Ek olarak araçsalcılık, popülerliği ve toplumsal düzeyi yadsıyarak Telafer'deki çatışmayı 'süreçsiz' olarak ele alacaktır ve açıklayıcılıktan uzaklaşacaktır. Bu noktada, sosyal süreçleri vurgulayan ve yukarıdan yapılan dayatmaların etkisini de hesaba katan inşacı yaklaşım, özellikle mezhepçileşme ve mezhep kimliği konsolidasyonu süreçlerini anlamada öne çıkmaktadır. İnşacı bir çerçeve içerisinde Telafer'deki mezhep çatışmasını anlamaya odaklanan bu makalede sebep, süreç ve sonuç arasındaki bulanıklıklar giderilerek inşa faaliyetinin muhtevası açıklanmaya çalışılmaktadır.

Telafer'deki mezhepçi inşa ve mezhep konsolidasyonu, ana hatlarıyla, devlet düzeyinde güvenlik güçleri ve devlet-dışı aktörler düzeyinde direnişçi gruplar ve aşiretler tarafından gerçekleştirilmiş, ABD işgal kuvvetlerinin yerel uygulamalarıyla kolaylaştırılmış ve ülkedeki siyasi atmosferin ürettiği mezhepçi imgeler, oluşan güvensizlik ortamı ve bölgedeki aşiret düzeni aracılığıyla sürdürülebilir kılınmıştır. Bir sonraki bölümde detaylı

---

17 Irak'taki mezhepçi siyasi atmosferin aksine sonuçlar ortaya çıkaran farklı anket çalışmaları içi bakınız: Michael Lipka, "The Sunni-Shia Divide: Where They Live, What They Believe and How They View Each Other", *Pew Research Center*, 18 Haziran 2014; "Many Sunnis and Shias Worry About Religious Conflict", *Pew Research Center*, 7 Kasım 2013; "Iraqi Worries and Hopes Regarding Sectarianism", *Greenland Quinlan Rosner Research*, 2011; Fotini Christia, Elizabeth Dekeyser and Dean Knox, "To Karbala: Survey in Religious Shi'a from Iran and Iraq", *Massachusetts Institute of Technology*, 2016; Mansoor Moaddel, Julie de Jong and Munqith Dagher, "Beyond Sectarianism in Iraq", *Context*, 2011, c. 10, sy. 3, s. 66-67; "Investing in Iraq's Peace: How Good Governance Can Diminish Support for Violent Extremism", *Mercy Corps*, 2015.

18 Popülerlik ile, mezhepçiliği aşağıdan yukarıya bir etkiyle sürdürülebilir ve var kılan ve topluluğun tamamını olmasa bile önemli büyüklükte kısmını içeren toplumsal destek ve inisiyatif, yani mezhepçi toplumsal tabanın genişliği kastedilmektedir.

olarak tartışılacak olan Irak güvenlik güçlerinin, direnişçi grupların, Telafer aşiretlerinin ve ABD ordusunun Telafer'deki faaliyetleri; güç çatışmasını, güvensizliği, ittifak tercihlerini, mezhepsel kimlik konsolidasyonunu, mezhepçi normları ve popüler inşayı birçok noktada kesiştiren süreçlerde sebep ve sonuç olarak bir arada rol oynamıştır. Aynı zamanda, Telafer örneğinde aşiret düzeni, terör ortamı ve ABD'nin ve Irak devletinin yerel uygulamaları hem diğer aktörlerin içinde bulundukları ve mezhepçilik sürecini sürdürülebilir kılan bir bağlam/yapı hem de mezhepçiliğin yayılımını sağlayan birer fail (*agent*) olarak ortaya çıkmaktadır. Neticede, mezhepçilik, sadece belirli ilkelerin, değerlerin ve güç ya da çıkar odaklı rasyonel hesaplamaların sonucu olarak hazır bulunmaz, bahsedilenlerle alakalı olarak yatay ve dikey biçimde failleri sosyalleştirir, bu yönde sosyalleşmeye zorlar; mesela, bu sosyalleşmeye örnek olarak ileride detaylı olarak açıklanacağı üzere, fertler özünde aşiret rekabeti olan çatışmaları mezhep çatışması olarak görmeye başlayabilir. Bir sonraki bölümde, mevcut sosyo-politik olabilirlik yapıları (*opportunity structures*) içerisinde gerçekleşen bu yatay ve dikey inşa faaliyetleri gösterilecektir.

3. Irak Türkmenlerinde Mezhepçilik: Bağlam, Süreçler ve Aktörler

Birleşmiş Milletler Irak Destek Misyonu raporunda[19] Irak'ın on beş ihtilaflı bölgesi arasında gösterilen Telafer, Irak'taki diğer Türkmen bölgeleriyle kıyaslandığında birkaç nokta ile öne çıkmaktadır: Birincisi, ekonomik, sosyal ve mezhepsel problemleriyle en sorunlu Türkmen bölgesi olması; ikincisi, merkez nüfusu tamamen Türkmenlerden oluşan tek yerleşim bölgesi olması; üçüncüsü, Irak'taki en kalabalık Türkmen bölgesi olması; dördüncüsü, Sincar bölgesiyle birlikte Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ve PKK'nın Suriye kolu olan PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) kontrolündeki Kuzey Suriye arasında bir tampon bölge konumunda olması; beşincisi, Türkiye ve Irak Türkmenleri ile Türkiye ve Iraklı Sünni Araplar arasında Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kontrolünde olmayan tek koridor olması;[20] altıncısı ve bu çalışmanın ana teması bakımından en önemlisi, Türkmenler arasında mezhep çatışmasının kitlesel ve yoğun ola-

[19] "UNAMI Submits its Reports on the Disputed Internal Boundaries", *United Nations Iraq*, 22 Nisan 2009.

[20] Serhat Erkmen, "Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer", *Ortadoğu Analiz,* 2009, c. 1, sy. 5, s. 7.

rak yaşandığı tek Türkmen bölgesi olmasıdır. DAEŞ işgali öncesinde onlarca aşiretin yaşadığı yaklaşık 510 bin nüfuslu kentte[21] Türkmen nüfusun Sünni-Şii dağılımı konusunda verilen oranlar farklılık göstermekte, yüzde 85-15 ile yüzde 50-50 aralığında değişen rakamlar sunulmaktadır.[22]

DAEŞ'e yönelik Musul operasyonu yerli ve yabancı medya unsurlarında Telafer'de mezhep çatışmasını gündeme getirmiştir.[23] Ancak gelinen bu noktayı sadece DAEŞ'le özdeşleştirmek, bölgedeki mezhep çatışmasının anlaşılmasında açıklayıcı olmayacaktır zira Telafer'de mezhep çatışmasının kısa ancak önemli bir geçmişi vardır.[24] Zahiren çelişkili biçimde, mez-

---

21 Bilgay Duman ve Feyzullah Tuna Aygün, "Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği", *ORSAM Rapor*, 2017, sy. 215, s. 7.

22 Verilen oranlardan bazı örnekler için bakınız: Ümit Özdağ ve Nevin Yazıcı, "Irak'ta Direnen Bir Türkmen Kenti: Telafer", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 16 Haziran 2014; "Türkmenlerin Telafer Endişesi", *Türkiye Gazetesi*, 9 Ağustos 2017; "Irak'ta Mezhep Kıyımı", *Milliyet*, 17 Haziran 2014; "Şii Milis Haşdi Şabi Telafer'e İlerliyor", *NTV*, 3 Kasım 2016; "Ankara Türkmenler İçin Devrede", *Deutche Welle*, 23 Haziran 2014.

23 Bu haberlerden örnekler için bakınız: "Telafer'den Göç Eden Türkmenler Türkiye Sınırına Ulaştı", *Anadolu Ajansı*, 5 Aralık 2016; Hassan Hassan, "The Battle for Mosul is a Struggle for Iraq Itself", *The National*, 16 Ekim 2016; "Fears of Sectarian Tension as PMUs Close in on Tal Afar", *Al Jazeera*, 25 Kasım 2016; "Tal Afar, West of Mosul, Becomes Center of Battle for Influence in Iraq", *The New York Times*, 29 Ekim 2016; "Isis is Full of Killers, the Worst Come from Tal Afar: Bitter Fight for City Ahead and the Ciolence May not End There", *The Independent*, 15 Kasım 2016; "Tal Afar Sunnis Oppose Shiite Hashd Forces Entering Their Town", *Rudaw*, 19 Kasım 2016; "Iraqi Shi'ite Fighters Mass Near Flashpoint Town West of Mosul", *Reuters*, 21 Kasım 2016; "Iraqi Battle for Mosul Prompts Fears of More Sectarian Violence", *CNN International*, 21 Kasım 2016; "ISIS Attempting to Stir Sectarian Hatred with Murals in Tal Afar, Iraq", *Al Masdar*, 21 Ocak 2017; "Iraq's Turkmen Mobilise for a Post-ISIL Future", *Al Jazeera*, 13 Şubat 2017.

24 Çalışmanın bu kısmında anlatılacak olan ve genel olarak yazılı literatüre ve katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere dayanacak olan bu çatışma hikayesi, birkaç noktada sorunlarla karşılaşıyor: Birincisi, Türkmenlere yönelik Türkiye'deki ciddi kamuoyu ilgisine rağmen, özellikle Telafer'deki mezhep çatışmasına ilişkin yazılı kaynaklar yok denecek kadar azdır. Sorunun ne kaynaklarına ne gelişimine ne de spesifik olaylara ilişkin akademik çalışmalara neredeyse hiç rastlanmazken medyada da önemli bir yer tutmamıştır. İkincisi, Türkmen yazarların yazdıkları kitaplara ve makalelere bakıldığında konuya genel olarak temas edilmediği görülmektedir. Bu durum, Türkmenlerle ilgili çalışmaları büyük oranda milliyetçi Türkmenlerin yapması ve milliyetçi eğilimlerinden dolayı konunun gündemde pek fazla tutulmak istenmemesiyle açıklanabilir. Üçüncüsü, İngilizce kaynaklara bakıldığında, konunun büyük oranda Irak'taki direniş aktivitesi ve ABD'nin askeri varlığı ve operasyonları çerçevesinde ele alındığı söylenebilir. Bu sebeple, oluşturulan literatür direniş aktivitesinin Telafer'deki yoğunluğuna ve ABD operasyonlarına dayanarak büyük ölçüde 2004-2005 yıllarına odaklanmıştır. Yine de İngilizce yayın yapan büyük ya da küçük ölçekli birçok haber sitesinde 2005 sonrası olaylara yönelik

hepsel ayrılıklar ve çatışmalar, Telafer için görece olarak yeni olgulardır. Dahası, bazı vakalarda Telaferliler için mezhep bilincinin de çatışmasıyla hemen hemen eş zamanlı bir olgu olduğu söylemek mümkündür.[25] Buna göre, 2000'lerden önce Türkmenler arkadaşlarının, akrabalarının, hatta kendilerinin mezhepleri konusunda ciddi anlamda fikir sahibi değildir. Mezhep bilinci konusunda Telaferli bir sığınmacının bahsettiği anı önemli bir örnek teşkil edebilir: "Birkaç sene evvel babam ameliyat oldu, Musul'da bir hastanede. Bir amcam hastaneye gelmedi, telefonla aradı. Ona 'Hastaneye niye gelmedin?' dedim. Dedi ki 'Ben Şii'yim, Musul'a gelirsem kim bilir başıma neler gelir!' Amcam Şii'ymiş, daha evvel bilmezdim".[26] Öte yandan, mezhep kimliği konusunda Şii Türkmenlerle alakalı farklı bir durum daha vardır: Bugünkü Şii Türkmenlerin, orijinal olarak Bektaşi oldukları, süreç içerisinde Şiileştikleri ve 1940'lara kadar Telafer'de hiçbir Şii camisinin bulunmadığı ileri sürülmektedir.[27] Mezhep çatışmasına yönelik ise, bu çalışmanın örneklemindeki katılımcıların yüzde 97'si Türkmenler arasında Sünni-Şii çatışmasının yeni bir olgu olduğunu ve Saddam Hüseyin'in düşüşünden sonra ortaya çıktığını belirtmiştir.

Telafer, mezhep çatışması noktasına nasıl ve neden geldi ve bölgede ne tür bir mezhep çatışması tecrübe edildi? Telafer'deki mezhep çatışması beş ana safhada gelişim göstermiştir. Bu safhalardan ilki ve en önemlisi Mart 2003-Ekim 2005 arasındaki hazırlık dönemidir ki bu bölümde en detaylı incelemeye tabii tutulacak olan periyottur. Irak'ın ABD liderliğindeki Çokuluslu Koalisyon Kuvvetleri tarafından işgalinden sonra, Telafer yerli ve yabancı birçok farklı direnişçi grubun yerleştiği sorunlu bir bölge haline gelmişti. Özellikle, bölgeyi işgal eden ABD birliğinin 2004 yılının başlarında çekilmesinden sonra Telafer, merkezi yönetimden uzak oluşu, Musul gibi Sünni direnişin önemli merkezlerinden birisi haline gelen bir şehre yakınlığı ve Suriye sınırıyla bir geçiş bölgesi oluşturan konumu gibi sebeplerle el-Kaide gibi birçok direnişçi grubun yerleştiği stratejik bir müstahkem mevki olmuştu. Bu grupların bölgeye nasıl kolaylıkla yerle-

haberlere Türkiye ve Türkmen kaynaklarına nazaran çok daha fazla yer verilmiştir.

25 Suphi Saatçi ile mülakat, Mart 2016, İstanbul; Mehmet Tütüncü ile mülakat, Mart 2016, İstanbul; Kemal Beyatlı ile mülakat, Mart 2016, İstanbul.

26 Abbas Aziz ile mülakat, Şubat 2016, Ankara.

27 Bilgay Duman, "Irak'ta Bir Kimlik Arayışı: Bektaşiler", *Ortadoğu Analiz*, 2011, c. 3, sy. 35, s. 62.

şebildiği ve güçlerini konsolide edebildikleri konusunda üç temel iddia bulunmaktadır: Telafer'in kuzey mahallelerinde yaşayan yaklaşık 20 bin Baasçı Türkmen'in direnişçilere yardımcı olması, bölgedeki kuvvetli aşiret yapısının kullanılmış olması ve suikast ve benzeri yöntemlerle aşiretlerin zorlanması ve 1980'lerden beri bölgede varlık gösteren Vahhabi imamların etkisidir.[28]

Özellikle Eylül 2004 ile Nisan 2005 arasındaki dönemde Telafer, direniş merkezi olarak neredeyse Felluce'nin yerini almış,[29] *Kuzey'in Felluce'si* olarak anılmış,[30] direniş hücrelerinin örgütlenme, eğitim ve teçhizatlandırma işleri için bir üs ve Suriye üzerinden gelen militanların ana geçiş noktası konumuna gelmiş,[31] Telaferliler silah zoruyla baskı altına alınmıştı.[32] 2005 yılındaki bazı istihbarat raporları Irak'taki el-Kaide yapılanmasının lideri Ebu Musab el-Zerkavi'nin merkez üssünün Telafer olduğunu iddia etmiştir[33] ki bu iddia Zerkavi gerçekten Telafer'de konuşlanmasa bile bölgedeki aktivitenin yoğunluğuna işaret etmektedir. Netice olarak bölgedeki direniş aktivitesi, ilki Eylül 2004'te *Kara Tayfun Operasyonu*'yla başlayan, en geniş kapsamlısı Nisan 2005'teki *Hakların İadesi Operasyonu*'yla (*Telafer Savaşı*) gerçekleştirilen, 2006 kışına kadar süren ve çok ciddi insani krize yol açan bir operasyonlar serisine yol açmıştı.[34] ABD'nin Irak'taki

---

28 Travis Patriquin, "Using Occam's Razor to Connect the Dots: The Baath Party and Insurgency in Tal Afar", *Military Review*, 2007, c. 1, sy. 2, s. 18-22.

29 Jay B. Baker, "Tal Afar 2005: Laying the Counterinsurgency Groundwork", *Army,* 2009, c. 6, sy. 59, s. 61-62.

30 Ferry Biedermann, "Tel Afer's Ethnic Tug of War Puts Iraq Army to the Test", *Financial Times*, 18 Ocak 2006.

31 Baker, "Tal Afar", s. 62-63.

32 Bruce R. Pirnie and Edward O'Connell, *Counterinsurgency in Iraq (2003-2006)*, CA: RAND Corporation, 2008, s. 39.

33 David R. McCone, Wilbur J. Scott, and George R. Mastroianni, "The 3rd ACR in Tal'afar: Challenges and Adaptations", *Strategic Studies Institute*, 2008, s. 8.

34 Öncesi ve sonrasıyla operasyonlar hakkında bakınız: Bill Roggio, "Operation Restoring Rights in Tal Afar", *The Long War Journal*, 5 Eylül 2005; "Under Pressure, Rebels Abandon an Iraqi Stronghold", *The New York Times*, 12 Eylül 2005; John R. Ballard, *Fighting for Fallujah: A New Dawn for Iraq*, London: Praeger Security International, 2006; "Fear Casts a Shadow on `Free City' Touted by Bush", *Los Angeles Times*, 26 Mart 2006; "Iraq: Challenges of Forced Displacement within Iraq," *Internal Displacement Monitoring Centre*, 2008; Anthony H. Cordesman and Emma R. Davies, *Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict*, Westport: Praeger Security International, 2008; Bilgay Duman, "ABD Güçlerinin 2004-2005 Operasyonları ve Bıraktığı İzler", *Ortadoğu* Analiz, 2009, c. 1, sy. 5, s. 39-45; Jay B. Baker, "Tal Afar 2005: Laying the Counterinsurgency Groundwork", *Army,* 2009, c. 6, sy. 59, s. 61-68.

en uzun yılları olarak bahsedilen bu dönem, ABD işgaline karşı direniş için önemi yanında, Telafer'de mezhepçiliğin temelinin atılması bakımından da önemlidir. Bu hazırlık döneminde yerel bağlamda geliştirilen yatay ve dikey inşa süreçlerinin mezhep kimlikleri ve mezhepçilik üzerindeki etkisi dört ana madde altında özetlenebilir ki bu süreçlerin birçoğu daha uzun yıllar devam edeceği için detaylı bir inceleme gerektirmektedir:

İlk olarak, bu dönemdeki Sünni direnişçi grupların aktivitelerinin mezhep farkındalığının artırılması yönünde önemi olduğu söylenebilir. Direnişçi gruplar, mücadelenin yalnız 'Amerikan-İslam mücadelesi' olmadığını aynı zamanda 'Sünni-Şii mücadelesi' olduğunu savunuyordu ve bölgeyi bazı yerel Sünni Türkmen topluluklarla elinde tutan bu gruplar birçok Şii Türkmen ailenin bölgeyi terk etmesine yol açacak sindirme kampanyası başlatmıştı.[35] Öte yandan, direnişçi grupların bu pratikleri sadece Şiilere yönelik değildi, talimatlara uymayan herkes yaptırıma maruz kalıyordu. Mesela, polis olmak isteyen Sünni Türkmenler, direnişçilerin tehditlerinden dolayı polis gücüne geniş anlamda dâhil olamıyorlardı.[36] Kentin Sünni belediye başkanı ise direnişçilerle iş birliği yapmaktaydı.[37] Kısaca kent, mezhepçi grupların ve bunların dikey dayatmalarının hakimiyeti altındaydı.

İkinci olarak, Sünni Türkmenler, Irak polis ve askerinin ayrımcı pratiklerinin hedefi olmuştu. Telafer'in Sünnileri bölgedeki Şii komando birliğinin her Sünni'yi potansiyel suçlu olarak gördüğünden ve gözaltına aldığından şikâyet etmişti. Telafer'in Şii polis müdürü, göreve gelir gelmez önemli Sünni memurları görevden uzaklaştırmış ve Şii Bedir Tugayları'nın bölgede hâkim olacağına dair söylentiler yaymıştı.[38] Güvenlik kuvvetleri içerisinde çoğunluğu Şiilerden oluşan polis birimi bir ABD askerinin ifadesiyle 'mezhepçi bir ölüm mangasından başka bir şey değildi' ve rakip aşiretlere ya da Sünnilere saldırı düzenlemek dışında konuşlandığı kalenin dışına çıkmıyordu.[39] Öte yandan polislik, Şii Türkmenlerin bölgede yapabilecekleri tek ve 'en güvenli' iş haline gelmişti. Ancak polis olarak görev yapan

35 George Packer, "The Lesson of Tal Afar: Is It Too Late for the Administration to Correct Its Course in Iraq?", *The New Yorker*, 10 Nisan 2006.

36 Michael Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency: Evidence from Ramadi and Tal Afar*, PA: US Army War College Press, 2013, s. 88.

37 A.g.e., s. 83-84.

38 A.g.e., s. 92.

39 A.g.e., s. 83-84.

pek çok Şii Türkmen, ailesinden veya aşiretinden birçok kişinin öldürüldüğü kişilerdi.[40] Mezhepçi gruplaşma açısından temsili olmasa da çarpıcı bir örnek, o dönem ABD'li bir gazetecinin Şii Türkmen bir polis memuruna Telafer'de kaç terörist ve terör sempatizanı olduğuna dair sorduğu soruya verdiği 150 bin sayısıdır[41] ki yaklaşık olarak Telafer'deki Sünni Türkmen sayısına denk düşmektedir. Özetle güvenlik güçleri, mezhepçi bir güvensizliğin kaynağı olmuşlardı.

Üçüncü olarak, ABD'nin bu bölgede mezhepçilik konusunda temel etkisi direnişçi grupların en ciddi toplumsal destek kaynağı olan askeri varlıklarıyla alakalıydı. Ayrıca, bölgeyi Şiileri kendilerine hedef seçmiş gruplardan temizlemeye çalışmak, bu gruplar içerisinde yer almayanlar arasında dahi ABD'nin Şiilerin hamisi olduğu ve Şiilerin ABD kuvvetleriyle iş birliği içerisinde olduğu imajını güçlendirdiği söylenebilir ve bu imaj direnişçi grupların sürekli olarak kullandığı söylemlerden birisi olmuştu.[42] Ek olarak, ABD kuvvetleri tarafından Irak ordusu ve polisi bünyesine büyük ölçüde zaten gönüllü oldukları için Şiilerin dâhil edilmesinin, Telafer'de de polis teşkilatında Sünni Türkmenlerden kalan boşluğun Şii Türkmenlerle doldurulmasının Sünniler tarafından savaşın bir kampını silahlandırmak olarak algılandığı söylenebilir.[43] Bununla alakalı olarak, saha araştırması sırasında katılımcıların ifadelerine göre ABD kuvvetlerinin Sünni ve Şiileri dengelemek adına –mesela ortak polis gücü oluşturulması konusunda– yaptıkları mezhepsel ayrımlar, mezhepsel farkındalığı ve hoşnutsuzluğu artırmıştı. Kısaca, ABD ordusunun varlığı mezhepçi bir yayılım için gerekli imajın somut zeminini teşkil ediyordu ve kullandıkları ayrımlar mezhepçi bir patika bağımlılığı oluşturacak ve birçok noktada formelleşecekti.

Son olarak, Telafer'de mezhepçiliğin en önemli parametresi olarak bölgedeki aşiretler ve aşiret yapısı öne çıkmaktadır. Telafer'in başından beri kuvvetli olan aşiret yapısı, bazı Sünni grupların bazı Sünni aşiretlerle ve bazı Şii grupların bazı Şii aşiretlerle ittifak kurma yoluna gitmesine neden olmuş,[44] kimi aşiret mensupları direniş gruplarına dâhil olarak saldırı ey-

---

40 Packer, "The Lesson of Tal Afar".

41 A.g.m.

42 Patrick Cockburn, *The Occupation: War and Resistance in Iraq*, NY: Verso, 2006, s. 12.

43 Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency,* s. 88.

44 Duman, "ABD Güçlerinin 2004-2005 Operasyonları", s. 41.

lemlerinde yer almış, neticede birçok çatışma kan davası halini de almıştır ya da zaten kan davası olan çatışmalar mezhep üzerinden sürdürülmüştür. Diğer yandan, ABD kuvvetlerinin bazı aşiretlerle ortaklık kurma çabalarının, diğerlerinin prestij ve otoritesine zarar vermeyi amaçlayan bir iltimas olarak algılandığı ve bölgedeki diğer aşiretleri yabancılaştırdığı söylenebilir.[45] İlk başlarda sadece Şii aşiretler ABD ordusuyla iş birliğine girmeyi tercih etmişti. Özellikle Şii Çolak aşiretinin direnişçilerin saldırılarından korunmak adına ABD ordusuyla iş birliği yapması ve birçok Şii aşiretin bu iş birliğinin etrafında toplanması durumu daha karmaşık hale getirmişti.[46] Aşiretleri yabancılaştıran bir diğer husus ise kendi aşiretlerinden insanların gözaltına alınması, tutuklanması ya da öldürülmesi oluyordu. Ayrıca bazı aşiret reisleri, bu süreçte ABD ordusunu manipüle etmiş ve kişisel ya da aşiret kazançlarına göre ABD yardımlarını ve desteğini kullanmış, hatta ABD yardımları bu aşiret reisleri aracılığıyla zaman zaman direnişçilere ulaşmıştı.[47] Mesela, 4 Haziran 2005'te gerçekleştirilen ve altmıştan fazla aşiret büyüğünün katıldığı toplantıyla ilgili bir ABD askeri, bu aşiret reislerinin direnişi bitirmekle ilgilenmediklerini, yalnızca ABD ordusunu birbirlerine karşı kan davalarını sürdürmek üzere kullanmaya çalıştıklarını iddia etmiştir; buna göre Şii aşiret reislerinin askeri operasyona daha istekli olmalarının nedeni de Sünni rakiplerine karşı daha avantajlı konuma geçme isteğiydi.[48] Ancak bu durum aşiretlerce daha normatif bir düzlemde yansıtılıyordu; mesela, ABD'li subayların Sünni ve Şii aşiret liderleriyle yaptığı görüşmelerde Şiiler Sünnileri teröristlerin varlığını hoş görmekle suçlarken, Sünniler kendilerinin sürekli olarak teröristlikle suçlandıklarından şikâyet ediyordu.[49] Neticede, taraflar arasındaki rekabet ciddi bir güvensizliğe ve emniyetsizliğe dönüşürken mahallelerin mezhepsel ayrımları keskinleşmeye başlamıştı. Bu güvensizliğe bir örnek olarak *Hakların İadesi Operasyonu* sırasında, direniş aktivitesinin yoğun olduğu Saray Mahallesi'ndeki Sünni sivillerin güneydeki bir Şii mahallesi üzerinden tahliye edilmesi için yapılan görüşmelerde birçok Sünni Türkmen'in güvenlik kaygısıyla Şii mahallesinden geçmeyi reddetmesi, hatta bazılarının

45 Patriquin, "Using Occam's Razor", s. 23.

46 Ag.m., s. 23.

47 A.g.m., s. 23.

48 Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency,* s. 85.

49 Packer, "The Lesson of Tal Afar".

'ölmeyi Şii mahallesinden geçmeye tercih edeceklerini' ve 'kötü insanları arıyorlarsa Saray Mahallesi'nde değil, güneyde bulabileceklerini' söylemeleri verilebilir.[50]

Bu bağlamlar içerisinde ilerleyen ikinci safha, hazırlık periyodunu takip eden Ekim 2005-Şubat 2006 arasındaki kısa süreli bir uzlaşma ve görece istikrar periyodudur. *Hakların İadesi Operasyonu*'yla Telafer, ABD'nin Irak'taki kontrgerilla harekâtları içerisinde 'temizle-tut-kur'[51] olarak adlandırılan stratejiyle bir başarı hikayesi olarak anlatılmaktaydı. Direnişçi aktivitesinin, aşiret rekabetlerinin, gerilimlerin ve ayrımcılıkların kısmen devam etmesine rağmen gerçekten de direniş gruplarının işgalinin sona ermesi Telafer için ilk başta istikrar işaretleri vermişti. Ek olarak, polis gücüne Sünnilerin de dâhil edilmesine yönelik çabalar olmuş, Sünni ve Şii aşiret reisleri bir araya gelmeye başlamış, Telafer'in önde gelen aşiretleri olan Şii Çolaklar ve Sünni Ferhatlar arasındaki sorunlar çözülme belirtisi göstermiş, Şubat 2006'da Sünni ve Şii aşiret reisleri geniş bir uzlaşma toplantısı düzenlemiş ve kentin ortak idaresi konusunda tartışmalar yapmıştı.[52]

Üçüncü safha, birbiri ardına gerçekleşen olaylar neticesinde Şubat 2006'da başlayıp Şubat 2011'e kadar sürecek olan tırmanma ve yoğunlaşma periyodudur. Şubat 2006'da Samarra'da Şiilerin büyük kutsiyet atfettiği el-Askeri Türbesi'ne el-Kaide'nin düzenlendiği saldırıdan sonra mezhepçi gerilim Irak'ın genelinde olduğu gibi Telafer'de de tırmanma işaretleri göstermişti.[53] Bu saldırıdan birkaç hafta önce ABD birliği bölgeden geniş ölçüde çekilmişti. Aslında Samarra saldırısının Telafer'e etkisi, Irak'ın bir bölgesindeki ciddi bir mezhepçi aktivitenin diğer bir bölgede sadece sembolik bir anlama sahip olmadığını göstermektedir. Saldırının ardından Sünni ve Şiiler arasındaki suikastların sayısı artmaya başlamış, bölgedeki el-Kaide varlığı yeniden canlılık göstermiş, direnişçiler ABD ordusuyla iş birliği yapan Sünni ve Şiilere saldırılar düzenlemeye başlamış[54] ve aşiretler arasındaki ilişkiler gerilmişti.

---

50 Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency,* s. 93.

51 Sarah Sewall, John A. Nagl, David H. Petraeus and James F. Amos, *The US Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual*, Chicago: University of Chicago Press, 2007, s. 182-184.

52 Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency*, s. 90 ve s. 104-105.

53 A.g.e., s. 90.

54 Peter Baker, "An Iraq Success Story's Sad New Chapter", *The Washington Post*, 21 Mart 2006.

Yeni kriz dönemin kırılma yaşadığı en ciddi yer, anket katılımcılarının Telafer'de mezhepçiliği tırmandıran esas nokta olarak belirttiği 27 Mart 2007'deki bombalı saldırı ve akabinde gerçekleşen olaylardır. Bir insani yardım kuruluşu tarafından gönderilmiş süsü verilen bir ekmek kamyonu Şii Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bir mahallede patlatılmış, aynı gün içinde yine bir Şii mahallesindeki kalabalık bir pazar yerinde bomba yüklü bir araç infilak ettirilmişti. Olay gecesi, Şii polis güçleri ve maskeli silahlı gruplar Sünni bir mahalle olan el-Vahada'ya Mehdi Ordusu'na bağlı Şii militanların da dahil olduğu iddia edilen bir baskın yapmış,[55] rastgele evlerden çıkardıkları Sünni Türkmen erkekleri sokakta öldürmüşlerdi[56] ve Telafer'in polis gücü içerisindeki Sünni Türkmenler kovulmuş, yerlerine Şii Türkmenler getirilmişti.[57] Bu, Telafer'de Şiilerin yaptığı ilk büyük misillemeydi ve bundan sonraki yıllar karşılıklı misillemelerle geçecekti. Mesela, benzer bir olay 8 Ağustos 2008'de yaşanmış, Şii mahallesindeki bir sebze halinde bomba yüklü bir kamyon patlatılmış, eylemin ardından Şii siviller polislerle birlikte Sünnilere saldırmıştı.[58] Artan gerilim, şiddet olayları ve tehditler sonucunda kentin belediye başkanı ve polis müdürü olan Necim el-Cuburi (Musullu Sünni Arap ve eski Baas partili), Eylül 2008'de güvenlik kaygılarını belirterek kenti terk etmişti ki Cuburi 2005 baharında Telafer polis müdürlüğü görevini aldığında kendinden önceki altmış kişi bu görevi reddetmişti.[59] Ayrıca, yaşanan çatışmaların bölge üzerindeki etkisini göstermesi bakımından, ABD'nin Irak'ı işgalinden önce 3,488 işyeri olan şehirde 2007 itibariyle 221 işyerinin açık kaldığının belirtilmesi temsili nitelikte olacaktır.[60] Bu güvensizlik ortamında, akamete uğramış uzlaşma teşebbüsleri de görülmüştü. Mesela, uzlaşma çabalarına öncülük etmeye çalışan Telaferli iki aşiret reisi 9 Haziran 2008'de silahlı saldırıya uğrayarak hayatlarını kaybetmişti.[61] Ayrıca, katılımcılar uzlaşma çabalarının 'içeriden ya da dışarıdan' tehditlerle sürekli sekteye uğradığını belirtmiştir.

---

55 "Iraq: Sunnis versus Shia in Tal Afar", *Stratfor*, 29 Mart 2007.

56 James Cogan, "Iraq: US Occupation Sets off Sectarian Atrocities in Tal Afar", *World Socialist Web Site*, 30 Mart 2007.

57 Cordesman and Davies, *Iraq's Insurgency*, s. 564.

58 "US Drawdown Raises Security Fears in Iraqi City", *USA Today*, 17 Ağustos 2008.

59 "Another Success? Iraqi Mayor Bush Once Hailed Flees to U.S.", *McClatchy Newspapers*, 30 Ekim 2008.

60 Ferai Tınç, "Türkmen Gözüyle Telafer", *Hürriyet*, 20 Nisan 2007.

61 "Sheiks' Deaths Lead to Questions on Progress", *Stars and Stripes*, 12 Haziran 2008.

Dördüncü safha, terörist saldırılar, aşiretler arası rekabetler, misillemeler ve ayrımcı politikalar çerçevesinde süren mezhep çatışmasını durdurmaya yönelik Türkiye'nin öncülüğüyle gerçekleştirilen bir girişimle Şubat 2011'de başlayan yumuşama periyodudur. 24 Şubat 2011'de, 47 aşiret reisinin ve Telaferli iki milletvekilinin (Taki el-Mevla ve Nebil Harbo) katıldığı ve dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun nezaretinde Türkiye'de düzenlenen toplantıda gruplar arasında uzlaşma ve çatışmanın çözümü tartışılmıştı.[62] Telafer Ulusal Barış Komisyonu olarak adlandırılan kurul, bir sonuç bildirgesi yayınlayarak Telafer'in Sünni ve Şiilerine karşı işlenen tüm suçları kınamış, her türlü şiddeti –özellikle mezhepçi şiddeti– reddetmiş, herhangi bir suçtan sorumlu tutulanların aileleri ya da aşiretleri tarafından korunmayacağına ve kamu ve güvenlik hizmetlerinde gruplar arasında adil bir dengenin sağlanacağına dair söz vermişti.[63] Şii Türkmen milletvekili Taki el-Mevla, 2012'de bir söyleşide, bu uzlaşma girişimlerinin sonuç vermeye başladığının ve Sünni ve Şii aileler arasında evliliklerin yeniden görüldüğün altını çizmişti.[64] Katılımcılara göre de Şubat 2011'de başlayıp Haziran 2014'e kadar sürecek olan bu yumuşama periyodunda mezhepçi saldırılar ciddi oranda azalmıştı.

Beşinci ve son safha, 2014 Haziran ayında DAEŞ'in önce Musul'u, bir hafta sonra da Telafer'i işgal etmesiyle başlayan dağılma ve belirsizlik periyodudur. Şii Türkmen ailelerin büyük çoğunluğu Irak'ta Şiilerin çoğunlukta olduğu bölgeler olan Necef, Kerbela ve Hille'ye sığınmak zorunda kalırken, birçok Sünni Türkmen Türkiye'ye, Irak'ta Peşmerge kontrolündeki bölgelere ve Kerkük yakınlarındaki Yahyava mülteci kampına sığınmıştır.[65] Telafer'de kalan 50-100 bin Sünni Türkmen de DAEŞ'e karşı Musul operasyonuyla birlikte bölgeyi terk etmiştir.[66] 2017'nin Ağustos

---

62 "Telafer'e Dokunan Türkiye'ye Dokunur", *Hürriyet*, 26 Şubat 2011.

63 Bilgay Duman, "Türkiye'den Irak'a Uzanan Birlik Köprüsü: Telafer", *ORSAM*, 3 Mart 2011.

64 Bilgay Duman, "Taki el-Mevla ile Türkiye-Irak İlişkileri Sohbetleri", *ORSAM*, 18 Haziran 2012.

65 Bilgay Duman, "Saha Gözlemleri Işığında Necef ve Kerbela'da Yaşayan Telaferli Göçmen Türkmenlerin Durumu", *Ortadoğu Analiz*, 2017, c. 9, sy. 79, s. 58.

66 "Telafer'i DEAŞ'tan Kurtarma Operasyonu Başladı", *CNN Türk*, 20 Ağustos 2017; "Telafer'de Operasyon Başladı", *Milliyet*, 21 Ağustos 2017; "Irak Ordusu Telafer'in Dış Mahallelerine Ulaştı", *NTV*, 22 Ağustos 2017.

ayında bölgenin DAEŞ'ten temizlenmesinin ardından bölgedeki düzeni etkileyecek üç temel etkenin bulunduğu söylenebilir: Birincisi, bölgeden göç etmek zorunda kalan Sünni ve Şii Türkmenlerin geri dönüşünün nasıl sağlanacağı; ikincisi, Haşdi Şaabi'nin bölgedeki hakimiyetinin özellikle Sünni Türkmenlerde oluşturduğu korku;[67] üçüncüsü, hem Sünni hem Şii Türkmenlerin DAEŞ işgali süresince yaşadıkları sıkıntılar ve bölgeye dönmeleriyle karşılaşacakları manzaradır. Mesela, bölgedeki Haşdi Şaabi birliğinin Sünni Türkmenlerin geri dönüşüne zorluk çıkarması durumunda ya da DAEŞ'e katılmış Sünni Türkmenlerin ve DAEŞ tarafından yıkılan Şii camilerinin geri dönüş sürecinde birer propaganda aracına dönmesi halinde misillemeleri yönlendirecek bir çatışma zemininin oluşacağı söylenebilir.

4. Anket Sonuçları ve Çıkarımlar

Bu bölümde, yukarıda bağlamı, süreçleri ve aktörlerinin anlatıldığı mezhep çatışmasının Telafer Türkmenlerini nasıl etkilediğine, Telafer Türkmenleri arasında mezhep kimliğinin ve mezhepçiliğin hangi boyutlarda olduğuna yönelik anket çalışmasının ve görüşmelerin sonuçları aktarılacaktır. Anket çalışması, 2 Şubat-15 Nisan 2016 tarihleri arasında, 2014 Haziran'ından itibaren DAEŞ işgalleri sebebiyle Telafer'den kaçıp Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Sünni Irak Türkmenleri arasında Ankara'da Türkmenevi Yardım Merkezi, Türkmenevi Sağlık Merkezi ve sığınmacıların evlerinde yazar tarafından yüz yüze uygulanmıştır. 180 kişiye uygulanan ve kapalı uçlu sorular içeren anketin yanı sıra, katılımcılarla ilgilendikleri konularda yapılandırılmamış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örneklemi, kartopu ve amaçlı örnekleme yöntemleriyle oluşturulmuştur. Çalışmanın ana temasına ilişkin bulgular altı ana madde altında incelenebilir:[68]

İlk olarak, örneklem içerisinde Şiilerin olmaması mezhepçilik konusunda bazı noktalara ışık tutmaktadır: Katılımcılara Şii Türkmenlerin Türkiye'ye neden gelmediği sorulduğunda üç temel iddia öne çıkmaktadır: Birincisi,

---

67 Duman ve Aygün, "Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği", s. 8.

68 Bu noktada, bulgularla alakalı yapılmış olan her bir çıkarımın çalışma örnekleminden hareketle Telafer hakkında ulaşılması muhtemel sonuçlar olduğu, ancak genellemeler yapabilmek için farklı dönemlerin ve grupların karşılaştırmalı verisine ihtiyaç duyulduğu göz önünde tutulmalıdır.

Şii Türkmenlerin Irak'ın Şii bölgeleriyle ve topluluklarıyla aralarındaki mezhepsel ayniyet sebebiyle eskiden beri daha yakın olduğunu iddia etmektedir. İkincisi, Şii Türkmenlerin, Türkiye'nin Sünnilerin çoğunlukta olduğu bir ülke olması sebebiyle Türkiye'de kendilerine karşı mezhepsel baskı oluşabileceğinden korktukları için Türkiye'ye gelmemeyi tercih ettiklerini ileri sürmektedir. Üçüncüsü, Türkiye'nin Sünni Türkmenlere aşırı derecede odaklanarak ve Şii Türkmenleri ihmal ederek onları yabancılaştırdığını savunmaktadır. Sonuç olarak, Şii Türkmenlerin DAEŞ işgalleri sonrasında sığındıkları bölgelerde (büyük oranda Necef ve Kerbela'da) yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılık sorunlarına dair işaretler bulunsa da[69] katılımcıların iddiaları, Sünnilerin perspektifinde Türkiye ile Şii Türkmenler arasında (potansiyel ya da aktif) bir mezhepsel gündeme dair ipucu vermektedir.

İkinci olarak, anket çalışması mezhep çatışmasının yoğunluğu konusunda fikir vermektedir: Irak'ta yaşadığı bölgede Türkmenler arasında mezhep çatışmasına bizzat ne kadar sık şahit olduğu sorusuna katılımcıların yüzde 48'i çok sık cevabını verirken, yüzde 16'sı *sık* cevabını vermiştir. Katılımcıların yüzde 13'ü mezhep çatışmasına *zaman zaman* şahit olduğunu söylerken, yüzde 10'u *nadiren* şahit olduğunu, yüzde 13'ü ise *hiç* şahit olmadığını ileri sürmüştür. Görüldüğü üzere, örneklemin büyük çoğunluğu yoğun bir mezhep çatışması hafızasına sahiptir. Katılımcıların farklı mahallelerden ve aşiretlerden seçilmesine dikkat edildiği düşünülürse, bu sonuç çatışmanın kapsamını göstermektedir. Öte yandan, katılımcıların yüzde 87'si mezhep çatışmasının Türkmenleri böldüğünü düşünmektedir ki bu, bölgedeki çatışmanın yok sayılamayacak kadar ciddi bir olgu olduğunu göstermektedir. Bahsedilen bu iki bulgunun, Telafer'deki mezhep çatışmasının niceliğine ve niteliğine dair önemli birer delil oldukları söylenebilir.

Üçüncü olarak, katılımcıların mezhebe ve mezhep kimliğine nasıl baktıklarına dair sonuçlar mezhepsel farkındalık ve aidiyet konusunda bulgular sunmaktadır: Katılımcıların yüzde 85'i mezhebini çok önemli görürken, mezhebinin önemli olmadığını düşünenlerin oranı yalnızca yüzde 10'dur. Bunun ciddi bir mezhepsel sahipleniş olduğu söylenebilir. Ancak bu sonuç, hayatın mezhep kurallarına sürdürüldüğünü iddia etmez; mezhep kimliğiy-

[69] Duman, "Saha Gözlemleri Işığında Necef ve Kerbela'da Yaşayan Telaferli Göçmen Türkmenlerin Durumu", s. 58.

le özdeşleşmeyi, bu kimliğin içselleştirilmesini ifade eder. Diğer bir bulgu, katılımcıların yüzde 98'inin mezhebinden asla vazgeçmeyeceğini söylemesidir ki burada mezhebini önemli görmeyenlerin büyük çoğunluğunun da cümleyi onayladıkları görülmektedir; dolayısıyla mezhebin sadece ilkesel ya da pratik kurallar olarak kişilerin hayatında bulunmadığı, ayrıca kültürel bir varlık olarak toplumda yer aldığı söylenebilir. Ek olarak, katılımcıların yüzde 93'ü mezheplerini değiştirmeleri durumunda yakın çevrelerinden ciddi tepki alacağını düşünmektedir ki yine mezhep olgusunun toplumdaki yerleşikliğini göstermektedir. Diğer taraftan, katılımcıların mezhep kimliğini diğer kimliklerin yanında nasıl değerlendirdiğine bakılacak olursa, örneklemin üçte biri mezhep kimliğini kendilerini tanımlamada en çok önem verdikleri üç kimlik boyutundan biri olarak sunmuştur. Katılımcıların çok büyük çoğunluğu ilk önceliği yalnızca Müslüman kimliğine verirken, ikinci öncelikler arasında mezhepsel kimlik etnik kimliği takip etmiştir. Bu, ciddi bir mezhepsel farkındalık olarak değerlendirilebilir. Neticede, Irak Türkmenleri arasında mezhebin 2003 öncesi dönem için 'göz ardı edilebilir' bir boyut olduğuna dair iddialar düşünülürse, kısa bir dönem içerisinde gerçekleşen mezhepsel inşanın boyutları görülebilmektedir. Bu, çatışmanın tarihinden de anlaşılacağı üzere, sadece bireylerin Irak'taki mezhepçi temayüllerden etkilenerek kendi tercihlerinin sonucu olarak ortaya çıkmış bir durum değildir; aksine, bireyler yaşadıkları bölgede ve ülkede gelişen mezhepçilikten dolayı buna zorlanmışlardır.

Dördüncü olarak, katılımcıların mezhepsel ayrıma dayanan pratikleri mezhepçilik konusuna ışık tutmaktadır: Öncelikle, yüzde 63'lük bir oranla katılımcıların çoğunluğu, arkadaşlarının büyük çoğunluğunun ya da hepsinin Sünni olduğunu belirtmiştir. Bu çoğunluk ele alınacak olursa, bahsedilen durumun sadece kendi tercihlerinin sonucu olmadığı, yaşadıkları bölgelerin Sünnilerden oluşmasıyla alakalı olduğu söylenebilir. Ancak bu durumda da yaşadıkları bölgenin Sünni-Şii hatlarıyla bölündüğü düşünülebilir. Telafer, Sünni kuzey ve Şii güney olarak genel anlamda bölünmüş durumdaydı ancak Sünni ve Şiilerin bir arada yaşadığı bölgeler, aynı aşiretten oldukları vakalar göz önüne alınırsa bunun mutlak bir bölünme olduğu söylenemez. Diğer taraftan, arkadaşlarının en az yarısı Şiilerden oluşanların oranının yüzde 37 olduğu düşünülürse mezhepçi pratikleri tatbik etmeyen önemli bir kesimin varlığı onaylanmış olur. Öte yandan, katılımcıların yüzde 78'si Şiilerle arkadaş olmakta bir sakınca görmediğini belirtmiştir ki bu oran arkadaşlarının tamamı Sünnilerden oluşan yüzde 35'lik kesim

düşünüldüğünde bölgeler arasında mezhepçi bir bölünmenin varlığını bir dereceye kadar onaylar zira önemli bir kesim Şiilerle arkadaş olmakta bir sakınca görmese de arkadaş olma imkanına sahip olamamıştır. Ayrıca, Şiilerle arkadaş olmayı sorunlu görmeyenlerin yüksek oranı, mezhepçiliğin toplumun çoğunluğuna hâkim olmadığına işaret etmektedir. Öte yandan, katılımcıların yüzde 60'ı akrabaları arasında Şiilerin bulunduğunu ifade ederken, yüzde 40'ı hiçbir akrabasının Şii olmadığını beyan etmiştir. Şii akrabaları bulunanların çoğunluğu teşkil etmesi mezhepçiliğin çoğunluğa hâkim olmadığını söylese de Şii akrabası bulunmayanlar da önemli bir kesim oluşturmaktadır ve mezhepçi pratiklerin yoğun tatbiki konusunda fikir vermektedir.

Beşinci olarak, katılımcıların Sünni ve Şii Araplar arasında ayrım yapıp yapmadığı mezhepçilik için önemlidir: Katılımcıların Sünni ve Şii Araplarla komşuluğa ve evliliğe nasıl baktıklarına ve bu gruplara güvenlerine yönelik sorularda çoğunluk, Sünni Araplar hakkında olumlu görüş bildirmişken, Şii Araplardan yana olumsuz bir tavır ortaya koymuştur. Katılımcıların Sünni ve Şii Araplara bakışı kıyaslandığında, Sünni Araplara yönelik yüzde 24-36 aralığında değişen *daha olumlu* bir bakış söz konusudur. Bu, direkt olarak mezhepsel bir olumlama/olumsuzlama anlamına gelmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, katılımcıların yaşadıkları bölge düşünüldüğünde Sünni Araplarla coğrafi olarak yakın olmalarına rağmen bu bölgelerde hemen hemen hiçbir Şii Arap yerleşimi bulunmamasıdır.[70] Başka bir deyişle, Şii Araplarla ilgili fikirleri neredeyse tamamen dış etkilerle şekillenmiştir. Bu negatif tutumun, Şiiler ve Sünniler arasında varsayılan 'doğal ve verili' tarihsel ve doktriner düşmanlık sebebiyle ortaya çıktığı iddia edilemez zira bu argüman Şii Türkmenlerle Şii Araplar arasında da bir fark gözetmeyen üstün bir mezhep kimliği ön kabulüne dayanır ki pratiğin öyle olmadığı aşağıda görülecektir. Tarihsel düşmanlık argümanı yerine mevcut siyasi atmosferin oluşturduğu mezhepçi imgeler daha açıklayıcı görünmektedir.

---

[70] Irak'ın kuzeyinin etnik ve mezhepsel kompozisyonuna dair bir harita için bakınız: Crispin Smith, "What will a Future Kurdish State Do with its Own Minorities?", *Middle East Institute*, 6 Eylül 2017.

Tablo 1: Sünni ve Şii Araplara güven oranı

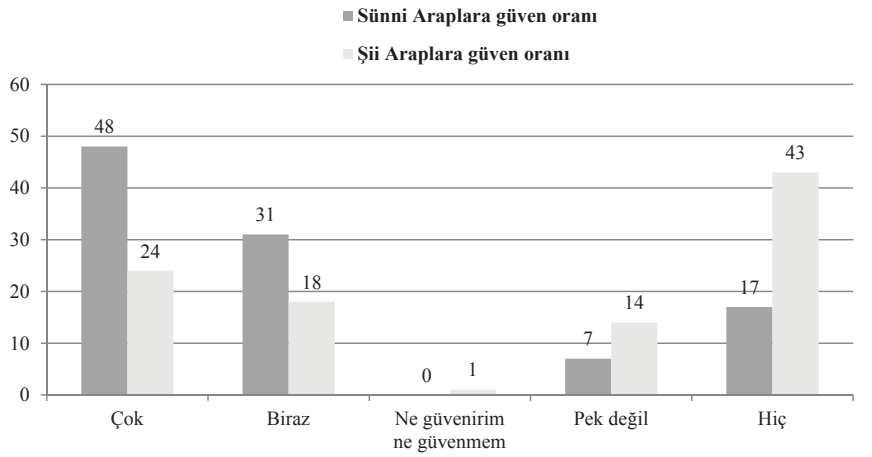

Tablo 2: Sünni ve Şii Araplarla evliliğe bakış

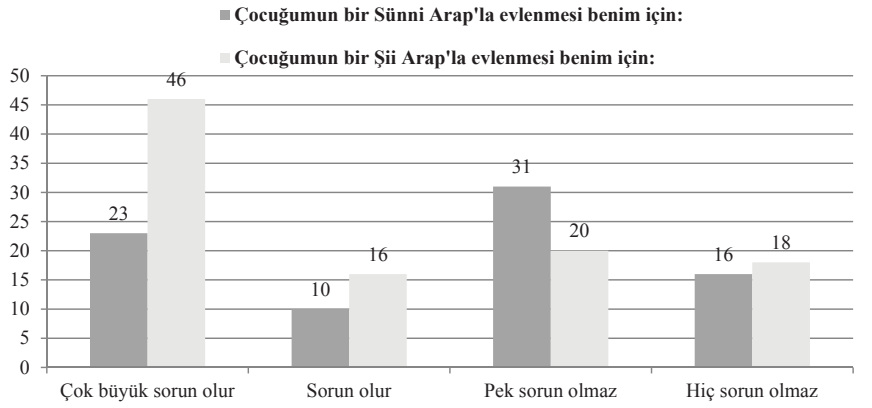

Altıncı olarak, Sünni ve Şii Türkmenler arasındaki ilişkiler mezhepçi eğilimlerle alakalı en çok fikir verecek hususdur: Öncelikle, katılımcıların yüzde 79'u Şii Türkmenlerle komşu olmakta bir sakınca görmediğini söylerken, yüzde 21'i Şii Türkmenlerle komşu olmak istemediğini belirtmiştir. Mahallelerin Sünni-Şii hattında ayrılma temayülü gösterdiği Telafer gibi yerler için bu oran önemlidir. Yaşam bölgesinde yoğun bir mezhep

çatışması atmosferine maruz kalmış bir örneklemin katılımcılarının büyük çoğunluğunun 'karşı mezhep grubu' ile hala bir arada yaşama isteği gösterdiği görülebilmektedir. Bu durum, mezhepçiliğin *popülerliği*ni yanlışlamaktadır. Diğer taraftan, katılımcıların yüzde 51'i Şii Türkmenlere çok güvendiğini belirtirken, yüzde 20'si *güvendiğini*, yüzde 17'si *pek güvenmediğini*, yüzde 12'si *hiç güvenmediğini* belirtmiştir. Buradan iki farklı sonuç çıkarılabilmektedir: Birincisi, Şii Türkmenlere güvenmeyenlerin oranının Şii Türkmenlerle komşu olmak istemeyenlerin oranından az da olsa daha yüksek olduğu düşünülürse, bazı katılımcıların Şii Türkmenlere güvenmese de bir arada yaşamak konusunda istekli olduğu düşünülebilir ki bu da mezhepçiliğin ve 'karşı mezhep grubu' imgelerinin geri plana atılabileceğini göstermektedir. İkincisi, katılımcıların Sünni Araplara güven oranının Şii Türkmenlere güven oranından az da olsa daha yüksek olması dikkat edilecek bir husustur zira burada mezhepsel yakınlık etnik yakınlığı öncelemektedir. Diğer taraftan, Şii Türkmenlerle evlilik meselesi mezhep grupları arasındaki pratikler bakımından daha zorlayıcı görünmektedir: Katılımcıların yüzde 41'i çocuklarının Şii Türkmenlerle evlenmesini *az ya da çok sorunlu* olarak görürken, yüzde 32'si böyle bir evliliğin *pek sorunlu olmadığını* düşünmekte ve yalnızca yüzde 27'si böyle bir evlilikte *hiçbir sakınca* görmemektedir.

Bu bölüm, bir önceki bölümde anlatılanlardan ve başka bir çıkarımdan hareketle kapatılabilir: Kan davası çatışmaları ve mezhep ve aşiret çatışmalarının birbirine gömülü olması durumu (özellikle özünde aşiret çatışması olan bir gerilimin Sünni ve Şii aşiretler arasında yaşandığı için mezhep çatışması olarak görülmesi) anlaşılmadan en azından Telafer vakasında mezhep çatışması açıklanamayacaktır. Görüldüğü üzere ABD askeri notları, bölgedeki çatışmanın aşiret boyutuna dikkat çekerken, katılımcılara yaşadıkları bölgedeki aşiret çatışmasının sıklığı sorulduğunda mezhep çatışmasına oranla çok daha az görüldüğüne yönelik cevaplar alınmıştır: Yalnızca yüzde 26, yaşadığı bölgede aşiretler arası çatışmaya sık ya da çok sık şahit olduğunu ifade ederken, geri kalan yüzde 74'lük kesim bölgelerinde aşiret çatışmasının ya hiç olmadığını ya da çok nadiren veya bazen görüldüğünü iddia etmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, katılımcıların yüzde 64'ü Türkmenler arasında mezhep çatışmasına sık ya da çok sık şahit olduğunu ifade etmiştir.[71] Aslında, iki süreç birbirini sürekli olarak beslemiştir:

[71] Sosyal düzenin olaylara nasıl etki ettiğini göstermesi bakımından bir katılımcının (Rıza, 61) anlattığı örneğe bakmak yeterli olacaktır: Sünni Hayyo aşiretine mensup

mezhepçiliğin aşiretselleştirilmesi ve aşiretçiliğin mezhepselleştirilmesi. Bu noktada, mezheple iç içe siyasi imgelerin olayları yorumlamadaki etkisi de görülmektedir zira olayların bu kadar kolay bir şekilde mezhepçi gündem içerisinde ele alınmasının en önemli katalizörü bu imgelerin hazır bulunmasıdır. Aktörler, imgeler ve sosyal düzen tarafından sürekli olarak yeniden inşa edilen bu *cebri mezhepçilik*, insanları belli bir yönde hareket etmeye yönlendirmekte ya da zorlamaktadır.

5. Sonuç

Bu bölümde, elde edilen bulgulardan ve çizilen çerçevelerden yola çıkılarak Telafer, Irak ve Orta Doğu'da mezhepçiliğe yönelik daha geniş çıkarımlarda ve önerilerde bulunulacaktır, ancak genellemeler yapılabilmesi için farklı yerel bağlamların karşılaştırılmasının gerektiği not düşülmelidir. Bu noktada, en az dört temel başlığın öne çıktığı söylenebilir: Birincisi, Telafer'deki mezhepçiliğin evrimidir. Mezhepçiliğin inşasını ve çoklu kimliklerle karşılıklı etkileşimini gösteren Telafer vakasının DAEŞ sonrası geliştirilecek olan süreçlerle nasıl bir dönüşüm yaşayacağı büyük oranda aşiretler arasındaki (özellikle DAEŞ'e katılmış Sünni Türkmenler hakkındaki) müzakerelere, bölgede gerçekleştirilmesi muhtemel DAEŞ eylemlerine ve bölgeyi temizleyen ve kontrol altında tutan silahlı güç olarak Haşdi Şaabi'nin uygulamalarına bağlı olacaktır. Bahsedilen şartlara bağımlılık, mezhepçiliğin inşası hususuna tekrar işaret etmekle birlikte aynı zamanda yapı sökümünün de mümkün olabileceğini haber vermektedir.

İkincisi, giriş bölümünde bahsedildiği üzere farklı yerelliklerin öz-imgeler ve öteki-imgeleri oluşturmadaki etkisidir. Başka bir deyişle, Telafer, Bağdat, Diyala ya da herhangi bir bağlamdaki mezhepçilik, kendi yerel bağlamlarını aşarak ülke ya da bölgedeki Sünni ve Şiilerin birbirleri hakkındaki genel bilgi ve algılarını üreten süreçler olarak çalışabilmektedir. Mesela, bu çalışmanın örneklemindeki katılımcıların Irak'ın Sünnilerinin yaklaşık yarısının ve Şiilerinin yarısından fazlasının birbirine düşman olduğunu düşünmesi bir gözlem değildir ancak bu imgelerle oluşturulmuş bir varsayım-

bir Türkmen, bir örgüte katılır ve Şii Çolak aşiretinin mahallesine bir bombalı saldırı düzenler; Çolak aşireti Hayyolardan sorumlunun kendilerine verilmesini ister ancak aşiretin davranış kodları rakip aşirete kendi mensubunu teslim etmeye izin vermez ve olay kitleselleşir ki kitleselleşirken mezhep kodları aşiret kodlarıyla birlikte çalışır.

dır. Bu şekilde, farklı yerellikler arasında doğrudan bir nedensellik olduğu iddia edilemese de aralarındaki ilişkinin sembolik olduğunu söylemek de mümkün değildir. Dolayısıyla, farklı bağlamlarda gelişen mezhepçi aktivitelerin birbiriyle ilişkisini sadece olgular üzerinden (mesela misillemeler, bölgesel örgütler vb.) kurmak açıklayıcı olmayacaktır.

Üçüncüsü, teorik yaklaşımların farklılaşmasında en önemli hususlardan birini teşkil eden istikamet meselesidir. İlkçi yaklaşımlar mezhepçiliği verili anlamda hem yukarıdan 'arz edilen' hem de aşağıdan 'talep edilen' bir olgu olarak alırken, araçsalcılar sadece yukarıdan aşağıya etkiye odaklanmaktadır. İnşacı yaklaşımın ışığında ise Telafer'de verili olmayan yatay ve dikey inşa süreçleri ve değişkenleri görülebilmektedir. Aslında Telafer'deki mezhepçilik, daha önce bahsedilen dört ana unsurun (direnişçi gruplar, güvenlik güçleri, ABD ordusu, aşiretler) birbirleriyle ve kendi içlerinde yatay ve dikey ilişkileriyle ortaya çıkmış ve bu etkenlerden özellikle birisinin (aşiretler ve aşiret düzeni) varlığıyla etkisini devam ettirebilmiş bir vaka olarak görünmektedir. Telafer'in bu durumu, ilk bakışta, Sünni Arap aşiretlerinin ve militan örgütlerin kuvvetli olduğu Anbar ve Musul gibi vilayetleri andırmaktadır. Özellikle Nuri el-Maliki'nin 2006-2014 yılları arasındaki başbakanlık döneminde Irak güvenlik güçlerinin bu bölgelerdeki 'Sünni karşıtı' uygulamaları dikkate alındığında bu benzerlik dairesinin çapı genişlemektedir. Diğer taraftan, hem Sünni bölgelerdeki mezhepçiliğin Şii bölgelerdeki izdüşümü hem Şii hakimiyetindeki hükümetlerin ve Şii militan örgütlerin Şii kimliğini ve toplulukları konsolide etmeye yönelik faaliyetleri Şiiler arasında mezhepçiliğe Telafer'e benzer bir istikamet çizmektedir.

Bir yerel bağlam olarak Telafer'in ülke ve bölgesel bağlamdaki mezhepçiliğe yönelik söyleyebileceği bir diğer husus analiz birimi meselesidir. Üçüncü bölümde anlatılan mezhepçi aktiviteye bakıldığında en az dört temel analiz biriminin öne çıktığı görülecektir: uluslararası (devletler/toplumlar arası tabaka), devlet (resmi tabaka), devlet-dışı aktörler (orta tabaka) ve toplum (popüler tabaka). Mezhepçilik, en azından Telafer vakasında, birbiriyle bağlantılı bu dört tabakada farklı formlarda ve yoğunluklarda faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla mezhepçiliği yekpare bir olgu olarak ele almak yanlış çıkarımlara götürecektir. Bu tabakalar arasındaki ilişkinin gösterilmesi, mezhepçilik üzerine çalışmaların temel önceliklerinden biri olmalıdır zira mezhepçiliğin esas dinamiği ilişkiseldir. Ayrıca farklı

vakalardaki analiz birimleri ortaya çıkarılarak benzerlik ve farklılıkların karşılaştırılmasıyla mezhepçilik konusuna yönelik daha geniş bir çerçeve elde edilebilir.

Kaynakça

Abbas Aziz ile mülakat, Şubat 2016, Ankara.

Anthony H. Cordesman and Emma R. Davies, *Iraq's Insurgency and the Road to Civil Conflict*, Westport: Praeger Security International, 2008.

Bilgay Duman, "ABD Güçlerinin 2004-2005 Operasyonları ve Bıraktığı İzler", *Ortadoğu* Analiz, 2009, c. 1, sy. 5, s. 39-45.

Bilgay Duman, "Irak'ta Bir Kimlik Arayışı: Bektaşiler", *Ortadoğu Analiz*, 2011, c. 3, sy. 35, s. 61-68.

Bilgay Duman, "Türkiye'den Irak'a Uzanan Birlik Köprüsü: Telafer", *ORSAM*, 3 Mart 2011.

Bilgay Duman, "Taki el-Mevla ile Türkiye-Irak İlişkileri Sohbetleri", *ORSAM*, 18 Haziran 2012.

Bilgay Duman, "Saha Gözlemleri Işığında Necef ve Kerbela'da Yaşayan Telaferli Göçmen Türkmenlerin Durumu", *Ortadoğu Analiz*, 2017, c. 9, sy. 79. S. 58-59.

Bilgay Duman ve Feyzullah Tuna Aygün, "Telaferli Türkmen Göçmenlerin Durumu ve Telafer'in Geleceği", *ORSAM Rapor*, 2017, sy. 215.

Bill Roggio, "Operation Restoring Rights in Tal Afar", *The Long War Journal*, 5 Eylül 2005.

Bruce R. Pirnie and Edward O'Connell, *Counterinsurgency in Iraq (2003-2006)*, CA: RAND Corporation, 2008.

Crispin Smith, "What will a Future Kurdish State Do with its Own Minorities?", *Middle East Institute*, 6 Eylül 2017.

Cora Govers and Hans Vermeulen, "From Political Mobilization to the Politics of Consciousness", in *The Politics of Ethnic Consciousness*, ed. Cora Govers and Hans Vermeulen, NY: St. Martin's Press, 1997, 1-30.

David R. McCone, Wilbur J. Scott, and George R. Mastroianni, "The 3rd ACR in Tal'afar: Challenges and Adaptations", *Strategic Studies Institute*, 2008.

Edward Schatz, *Modern Clan Politics: The Power of "Blood" in Kazakhstan and Beyond*, Seattle: University of Washington Press, 2004.

Fanar Haddad, *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity*, London: Hurst & Company, 2011.

Ferai Tınç, "Türkmen Gözüyle Telafer", *Hürriyet*, 20 Nisan 2007.

Ferry Biedermann, "Tel Afer's Ethnic Tug of War Puts Iraq Army to the Test", *Financial Times*, 18 Ocak 2006.

Fotini Christia, Elizabeth Dekeyser and Dean Knox, "To Karbala: Survey in Religious Shi'a from Iran and Iraq", *Massachusetts Institute of Technology*, 2016.

F. Gregory Gause, "Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War", *Brookings Doha Center Analysis Paper*, 2014, sy. 11.

Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle: Rethinking Ethnic and Religious Identities*, NY: Routledge, 1999.

George Packer, "The Lesson of Tal Afar: Is It Too Late for the Administration to Correct Its Course in Iraq?", *The New Yorker*, 10 Nisan 2006.

George Scott, "A Resynthesis of Primordial and Circumstantial Approaches to Ethnic Group Solidarity: Towards and Explanatory Model", *Ethnic and Racial Studies*, c. 13, sy. 2, s. 147-171.

Harith Hasan al-Qarawee, "Heightened Sectarianism in the Middle East: Causes, Dynamic and Consequences", *ISPI Analysis*, 2013, sy. 205.

Hassan Hassan, "The Battle for Mosul is a Struggle for Iraq Itself", *The National*, 16 Ekim 2016.

Helle Malmvig, "Coming in from the Cold: How We May Take Sectarian Identity Politics Seriously in the Middle East without Playing to the Tunes of Regional Power Elites", *POMEPS Briefings*, 2016, sy. 28, s. 8-12.

"Investing in Iraq's Peace: How Good Governance Can Diminish Support for Violent Extremism", *Mercy Corps*, 2015.

"Iraq: Challenges of Forced Displacement within Iraq," *Internal Displacement Monitoring Centre*, 2008.

"Iraqi Worries and Hopes Regarding Sectarianism", *Greenland Quinlan Rosner Research*, 2011.

Jack Eller and Reed Coughlan, "The Poverty of Primordialism", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 45-51.

James Cogan, "Iraq: US Occupation Sets off Sectarian Atrocities in Tal Afar", *World Socialist Web Site*, 30 Mart 2007.

James McKay, "An Explanatory Synthesis of Primordial and Mobilisationist Approaches to Ethnic Phenomena", *Ethnic and Racial Studies*, 1982, c. 5, sy. 4, s. 395-418.

Jay B. Baker, "Tal Afar 2005: Laying the Counterinsurgency Groundwork", *Army,* 2009, c. 6, sy. 59, s. 61-68.

Joanne Nagel, "Constructing Ethnicity: Creating and Recreating Ethnic Identity and Culture", in *New Tribalisms: The Resurgence of Race and Ethnicity*, ed. Michael W. Hueghey, London: MacMillan Press, 1988, s. 237-272.

John R. Ballard, *Fighting for Fallujah: A New Dawn for Iraq*, London: Praeger Security International, 2006.

Kemal Beyatlı ile mülakat, Mart 2016, İstanbul.

Khalil F. Osman, *Sectarianism in Iraq: The Making of State and Nation since 1920*, London and NY: Routledge, 2015.

Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Marc Lynch, "Why Saudi Arabia Escalated the Middle East's Sectarian Conflict", *The Washington Post*, 4 Ocak 2016.

Mansoor Moaddel, Julie de Jong and Munqith Dagher, "Beyond Sectarianism in Iraq", *Context*, 2011, c. 10, sy. 3, s. 66-67.

Michael Lipka, "The Sunni-Shia Divide: Where They Live, What They Believe and How They View Each Other", *Pew Research Center*, 18 Haziran 2014.

Mehmet Tütüncü ile mülakat, Mart 2016, İstanbul.

Michael Banton, "The Actor's Model of Ethnic Relations", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 98-104.

Michael Fitzsimmons, *Governance, Identity, and Counterinsurgency: Evidence from Ramadi and Tal Afar*, PA: US Army War College Press, 2013.

Michael Freeman, "Theories of Ethnicity, Tribalism and Nationalism", in *Ethnic Conflict, Tribal Politics: A Global Perspective*, ed. Kenneth Christie, Richmond: Curzon Press, 1998, s. 15-33.

Michael Hetcher, "Ethnicity and Rational Choice Theory", in *Ethnicity*, ed. John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 90-98.

Patrick Cockburn, *The Occupation: War and Resistance in Iraq*, NY: Verso, 2006.

Peter Baker, "An Iraq Success Story's Sad New Chapter", *The Washington Post*, 21 Mart 2006.

Sami Ramadani, "The Sectarian Myth of Iraq", *The Guardian*, 16 Haziran 2014.

Sarah Sewall, John A. Nagl, David H. Petraeus and James F. Amos, *The US Army/Marine Corps Counterinsurgency Field Manual*, Chicago: University of Chicago Press, 2007.

Serhat Erkmen, "Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer", *Ortadoğu Analiz,* 2009, c. 1, sy. 5, s. 6-22.

Stephan Cornell and Douglas Hartman, *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*, CA: Pine Forge Press, 1998.

Steve Fenton, *Ethnicity*, Cambridge: Polity Press, 2010.

Suphi Saatçi ile mülakat, Mart 2016, İstanbul.

Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, London & Virginia: Pluto Press, 2002.

Toby Dodge, "Seeking to Explain the Rise of Sectarianism in the Middle East: The Case Study of Iraq", *POMEPS Briefings*, 2016, sy. 28, s. 22-28.

Travis Patriquin, "Using Occam's Razor to Connect the Dots: The Baath Party and Insurgency in Tal Afar", *Military Review*, 2007, c. 1, sy. 2, s. 18-37.

Ümit Özdağ ve Nevin Yazıcı, "Irak'ta Direnen Bir Türkmen Kenti: Telafer", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 16 Haziran 2014.

Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future*, NY: Norton, 2006.

İnternet Kaynakları

"Ankara Türkmenler İçin Devrede", *Deutche Welle*, 23 Haziran 2014.

"Another Success? Iraqi Mayor Bush Once Hailed Flees to U.S.", *McClatchy Newspapers*, 30 Ekim 2008.

"Fear Casts a Shadow on `Free City' Touted by Bush", *Los Angeles Times*, 26 Mart 2006.

"Fears of Sectarian Tension as PMUs Close in on Tal Afar", *Al Jazeera*, 25 Kasım 2016.

"Irak Ordusu Telafer'in Dış Mahallelerine Ulaştı", *NTV*, 22 Ağustos 2017.

"Irak'ta Mezhep Kıyımı", *Milliyet*, 17 Haziran 2014.

"Iraq: Sunnis versus Shia in Tal Afar", *Stratfor*, 29 Mart 2007.

"Iraq's Turkmen Mobilise for a Post-ISIL future", *Al Jazeera*, 13 Şubat 2017.

"Iraqi Battle for Mosul Prompts Fears of More Sectarian Violence", *CNN*, 21 Kasım 2016.

"Iraqi Shi'ite Fighters Mass Near Flashpoint Town West of Mosul", *Reuters*, 21 Kasım 2016.

"ISIS Attempting to Stir Sectarian Hatred with Murals in Tal Afar, Iraq", *Al Masdar*, 21 Ocak 2017.

"Isis is Full of Killers, the Worst Come from Tal Afar: Bitter Fight for City Ahead and the Violence May not End There", *The Independent*, 15 Kasım 2016.

"Many Sunnis and Shias Worry About Religious Conflict", *Pew Research Center*, 7 Kasım 2013.

"Sheiks' Deaths Lead to Questions on Progress", *Stars and Stripes*, 12 Haziran 2008.

"Şii Milis Haşdi Şabi Telafer'e İlerliyor", *NTV*, 3 Kasım 2016.

"Tal Afar Sunnis Oppose Shiite Hashd Forces Entering Their Town", *Rudaw*, 19 Kasım 2016.

"Tal Afar,Wwest of Mosul, Becomes Center of Battle for Influence in Iraq", *The New York Times*, 29 Ekim 2016.

"Telafer'de Operasyon Başladı", *Milliyet*, 21 Ağustos 2017.

"Telafer'den Göç Eden Türkmenler Türkiye Sınırına Ulaştı", *Anadolu Ajansı*, 5 Aralık 2016.

"Telafer'e Dokunan Türkiye'ye Dokunur", *Hürriyet*, 26 Şubat 2011.

"Telafer'i DEAŞ'tan Kurtarma Operasyonu Başladı", *CNN Türk*, 20 Ağustos 2017.

"Türkmenlerin Telafer Endişesi", *Türkiye Gazetesi*, 9 Ağustos 2017.

"UNAMI Submits its Reports on the Disputed Internal Boundaries", *United Nations Iraq*, 22 Nisan 2009.

"Under Pressure, Rebels Abandon an Iraqi Stronghold", *The New York Times*, 12 Eylül 2005.

"US Drawdown Raises Security Fears in Iraqi City", *USA Today*, 17 Ağustos 2008.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 75-101
Received: 12.11.2017
Accepted: 11.12.2017
DOI: 10.26513/tocd.351439

Gendering Migration Across Euro-Mediterranean Borders: Syrian Refugee Women on the Way to Europe

Nurcan Özgür Baklacıoğlu*

Abstract

The following paper explores a "hidden" aspect of the Syrian refugee movement across the Euro-Mediterranean that still has not grasped the attention of the researchers: the Syrian women passages across the Central Mediterranean border. Since half a decade, the Syrian women have been experiencing and coping with various challenges across the land and sea borders on the Euro-Mediterranean route. Founded on gender-based traectory tracking and practice analysis approach, the paper focuses on the ways Syrian women experience the Euro-Mediterranean border crossings and how the regional and especially EU-led border security industry affect their lives in the Middle East and Europe. Based on empirical data retrieved through selected interviews, life-story reports and institutional and practice analyses of the situation of Syrian women in Lebanon, and Jordan the paper answers the following questions: -Why and how the Syrian women leave Lebanon and Jordan? What physical, institutional and political borders and border performances they encounter during their journey from North Africa towards the Europe? How the EU border security operations affect their passages and lives?

Keywords: Syrian Women, EU Border Policy, Lebanon, Jordan, Libya, Mediterranean

* Assoc. Prof., Istanbul University, Faculty of Political Science and International Relations, nurcanozgur@hotmail.com

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 75-101
Geliş Tarihi : 12.11.2017
Kabul Tarihi : 11.12.2017
DOI: 10.26513/tocd.351439

Avrupa-Akdeniz Bögesindeki Sınır Geçişlerinde Toplumsal Cinsiyet: Avrupa Yolunda Suriyeli Mülteci Kadınlar

Nurcan Özgür Baklacıoğlu*

Abstract

Araştırma, Suriye mülteci hareketinin Avrupa-Akdeniz hattında yaşanan ve henüz araştırmacılar arasında çalışılmamış bir boyutunu ele almaktadır: Suriyeli kadınların Avrupa-Akdeniz sınır geçişleri esnasında karşı karşıya kaldıkları pratikler ve sorunlar. Savaşın başlamasından bu yana Suriyeli kadınlar Avrupa-Akdeniz hattında kara ve deniz sınırlarında dolaşmakta ve geçiş yapmakta ve çok farklı uygulama ve sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve mücadele etmektedir. Toplumsal cinsiyet perspektifiyle uygulamanın analizine odaklanan bir yaklaşımla ele alınan çalışma, Lübnan, Ürdün ve Libya'da AB ülkeleri yönünde göçe yönelen Suriyeli kadınların sınır deneyimlerini araştırmakta ve AB'nin finanse ettiği sınır güvenlik operasyonlarının kadınların yaşamları üzerindeki etkisini saptamaya çalışmaktadır. Suriyeli kadınlarla sınır geçişleri konusunda yapılan seçili mülakatlara, kadınların kendileri tarafından dile getirilen hikâyeler, raporlar ve makalelerden toplanan verilere dayalı çalışma, Lübnan ve Ürdün'de Suriyeli kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunları özetledikten sonra şu sorulara cevap aramaktadır: Neden Suriyeli kadınlar Lübnan ve Ürdün'den göç eder? Ne tür ikincil hareketlerde bulunurlar? Avrupa istikametindeki yolculuklarında ne tür fiziksel, kurumsal ve siyasi sınırları aşmak durumunda kalmakta? AB'nin sınır güvenliği operasyonları kadınların sınır geçişi öncesi ve sonrası yaşamlarını nasıl etkilemektedir?

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Kadınlar, AB Sınır Operasyonları, Lübnan, Ürdün, Libya, Akdeniz

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, nurcanozgur@hotmail.com

1. Introduction

The ongoing war in Syria followed a wide regionalization of the refugee flows across the Euro-Mediterranean region. Broad migration and geopolitical literature has accumulated around the problems and challenges that rose as a result of the biggest refugee movement of this century. Since 2014, we are observing a growing gender-based perspective focused mainly on the problems that Syrian women encounter under displacement both in Syria, and abroad. Yet, there is a hidden aspect that still has not grasped the attention of the researchers: the Syrian women on the move across borders. There are some studies about the border passages of the African women, but still no studies about the border crossings of the Syrian women have been laboured.

Extending along North Africa and South Europe, the Euro-Mediterranean region is one of the hardest transit regions that refugees use to transpass on their way to Europe. Since the beginning of the century the African women refugees and migrants developed various passage strategies of survival on this route.[1] The Syrian refugee women have been experiencing and coping with the challenges across the land and sea borders on the Euro-Mediterranean route since the last five years, yet there are no studies investigating their experience along the Euro-Mediterranean passage route. One of the main reasons for this is the fact that because of some cultural prejudices and fears, the Syrian women avoid talking about the border passages and gender-based violence that undergo. From more than 20 women approached in Istanbul and Şanlıurfa, only 6 responded to our request to share the memories of their journeys with us[2]. There is still no fieldwork about Syrian women border experiences across the Euro-Mediterranean.

Founded on gender-based traectory tracking and practice analysis approach the following paper focuses on the ways Syrian women experience the Euro-Mediterranean border crossings and how the regional and especially EU-led border securitization affect their lives across the Euro-

---

1 Sharon Pickering, *Women, Borders, and Violence: Current Issues in Asylum and Forced Migration*, New York: Springer, 2011; Jane Freedman, "Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean 'Crisis'", *Journal of Refugee Studies*, Sayı 29/4, 1 December 2016.

2 Four of the interviews/conversations were realized by Şule Gürle in Urfa, the other two were taken by Nurcan Özgür Baklacioglu in Istanbul.

Mediterranean. The study appropriates an intersectional conception of the border as a physical line, wall, boundary, institution, policy, practice, and performance.[3] Based on empirical data consisted of above mentioned selected interviews with 6 Syrian women in Şanlıurfa and Istanbul, IO's data reports on Euro Meditteranean border crossings, and refugee women life-story reports, the paper answers the following questions: Why the Syrian women initiate secondary migration to the EU? What physical, institutional and political borders and border performances they encounter during their journey towards Europe? How the EU border security and management policies and operations affect their crossings and further experiences?

Blind to the gender aspect of migration and asylum, the available data on migration and border crossings across Euro-Mediterranean routes is being usually collected and categorized according to the age, detection, deaths, passage region, country of origin or country of destination.[4] It is rarely possible to find a gender-segregated data. Therefore, while analysing contexts, passage practices and performances I will have to use non-gendered data under the assumption that majority of the Syrian movements are gender mixed movements that involve almost 50 percent women refugees.[5] It is also rather difficult to find data and knowledge about the single Syrian women journeys across the land and sea borders in the Mediterranean. However, since 2016 there is a growing effort on gender-based data accumulation, but the data produced about the deaths and border crossings are usually not comprehensive, but limited in context and scope. Indeed, as we see in the cases of Jordan and Lebanon, it is almost impossible to generate reliable data about clandestine movements across the porous borders.

---

3 David Newman, "Boundaries, Borders and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines", (Ed.) M. Albert at all, *Identities, Borders and Orders*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001; Anssi Paasi, "The Changing Discourses on Political Boundaries: Mapping the Backgrounds, Contexts and Contents", Henk Van Houtum, Olivier Kramsch, Zierhofer Wolfgang (Ed.), *B/Ordering Space*, Ashgate, London, 2005, p.17-31; Henk Van Houtum, "The Geopolitics of Borders and Boundaries", *Geopolitics,* No/ 4/10, November 2005, p. 672-679.

4 See: Frontex, Eurostat, Missing Migrants project, IOM databases. For problems related to the migration data collection and segregation techniques see: Tamara Last and Thomas Spijkerboer, *Tracking Deaths in the Mediterranean*, Working Paper, SSRN, 2014, p.

5 This data is usually cited by UNHCR, www.unhcr.org; Also see: Sharon Pickering, Rebecca Powell, "Death at the Sea: Migration and the Gendered Dimentions of Border Insecurity", *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Özgür Baklacıoğlueds., London: Routledge, 2017

2. Why leaving Lebanon and Jordan? Push-pull factors behind the secondary movements of Syrian women in Jordan and Lebanon

Lack of opportunities for self-realization, protracted dependency and lack of prospects for building sustainable and safe life are considered as the major push factors behind the secondary migrations initiated among the people under displacement. These push factors use to develop as outcomes of asylum policies and practices in the countries of residence. There are numerous structural push factors behind the motives for secondary movements among the Syrian women in Lebanon and Jordan. Both Lebanon and Jordan host the biggest per capita refugee populations in the region: including Palestinian, Syrian, Iraqis, Libyans, African, Yemenis, and Egypt refugees.(Figure 1) Both Lebanon and Jordan have relatively small but diversified populations containing about 30-40 percent migrants and refugees.

Figure 1: Distirbution of Syrian Refugees in the Middle East[6]

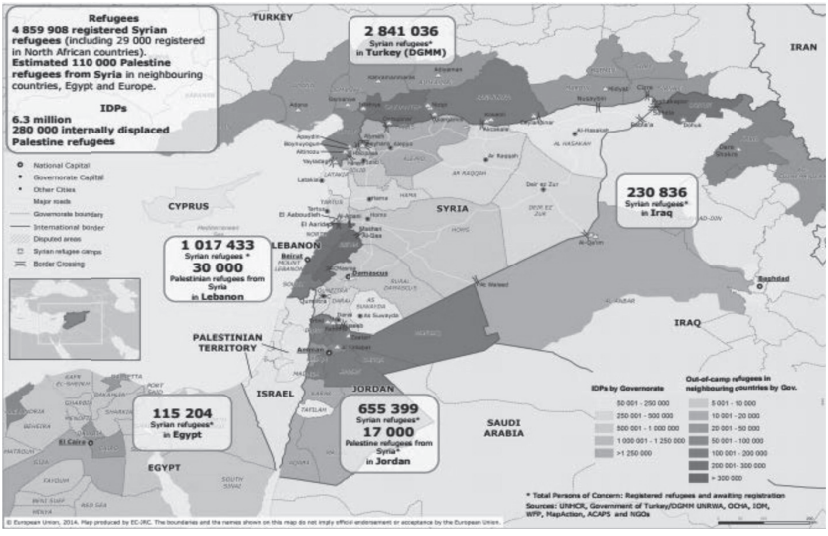

Both countries accepted the Syrian refugees under an ambiguous status of "guests" or "Arab brothers". These terms do not provide any legal status

6 Data updated on the following map: EU, *Refugee Situation and Internal Displacement*, Syrian Refugee Map, 27 August 2014, www.pinterest.com

and access to the rights for the Syrian refugees while bring a rather exclusionary approach in regard to gender and ethnic identity of the Syrian refugees.[7] Both Lebanon and Jordan are not signatories of the 1951 Convention, thus both do not provide a Convention refugee status to the Syrian refugees. Both states approach Syrians as displaced people under temporary protection. While Lebanon allowed Syrian refugees for out-of-camp residence, Jordan imposed camp-based settlement to the Syrian refugees in city-like Za'atari, Emirates, Cyber-City and Azraq camps.[8] Jordan has avoided providing legal employment opportunities for the Syrians and the 2015 Ministry of Labor regulation of Lebanon has also banned the obtaining of legal employment for Syrian refugees in the country, too.[9]

Lebanon hosts the highest number of refugees per capita in the Middle East and the whole world. Beside the Palestinian refugees who use to live there since the last century, Lebanon received 1.06 million Syrian refugees and 30,000 Palestine refugees who constitute more than 25 percent of the whole population in Lebanon. Although Jordan accepted 655,000 Syrian refugees, less than Lebanon, the overall high percentage (40%) of foreign population in the country is being perceived as a security threat to the country. Similarly, due to the sensitive religious structure divided between 30 percent Shiis, 30 percent Christians, and 30 percent Sunnis, Lebanon perceives Syrian refugees as an economic, political and sectarian threat to the already fragile political situation in the country[10]. Sharing a common border with the war in Syria, both Lebanon and Jordan shifted towards selective acceptance of the Syrian refugees and put forth diplomacy for establishing "safe zones" in Syria or out of their borders.

On the other hand, as official data shows, 75 percent of the Syrian refugee population consists of women, children and there is also a fair proportion

---

7 Ayham Dalal, "Syrian Refugees in Jordan: Potentials, Challenges and the Right to the City", *International Community and Refugees: Responsibilities, Possibilities and Human Rights Violations*, Turkey: Amnesty International, 2016, p.41-47.

8 Oytun Orhan, *The Situation of Syrian Refugees in the Neighbouring Countries: Fingings, Conclussions and Recommendations*, ORSAM Report No: 189, Ankara, April 2014

9 Murat Tınas, "Syrian Refugees in Lebanon: Economic, Political, and Sectarian Challenges in the absence of Governmental Strategy", *ORSAM Review of Regional Affairs*, No.62, May 2017

10 Murat Tınas, "Syrian Refugees in Lebanon…"

of elderly men. This gender and age segregated data rate down the reliability of the security fears. In both cases Syrian refugee children constitute 50-53 percent and women 24-25.9 percent of the refugee population. Majority of the Syrian refugee women are widows or unaccompanied married women whose husbands voluntarily or forcefully disappeared.[11] This suggests that the number of women heads of the families is relatively high. About 70 percent of the refugee population undergoes hard safety and poverty problems due to a lack of consistent income.(except the food voucher of 15-27 US Dollars per month in Lebanon)[12] According to UNHCR in Lebanon, at least 10 percent of the women and children are in urgent need of resettlement. The studies show that based on the devastating living conditions many refugee women and girls find themselves within the whirlpool of social and sexual exploitation, slavery and human trafficking. The reports touch upon the open slavery markets in Lebanon and emphasize the growth in the human trafficking market since 2013. The Eurostat data shows that women and children constitute 75 percent of the victims of human trafficking, and 96 percent of the victims of sex trafficking.[13]

The high costs and the restrictions on the renewal of the residence permits leave Syrian women open to sexual violence and abuse at different administrative, camp, district and work place settings. For example, about 86 percent of the Syrian Palestinian refugees are left out of any official residence permit. Because of the lack of residence permit majority of Palestinian and Syrian women refugees are being afraid of being apprehended and deportation, thus they lack any safety and live like prisoners at their homes and districts, between the home and workplace. Due to informal employment, low wages that do not meet the high rents and lack/limit of food aid the structural poverty is unavoidable. Data shows that 93 percent of the Syrian urban refugees in Jordan live under the poverty line.[14]

---

11 H. Kesgin, A. Öztürk, "The bitter truth behind Syrian War: Desperate Widows", *Anadolu Agency News*, 10 February 2014

12 Kathryn Ramsay, "The Situation of Refugee Women in Lebanon", *International Community and Refugees: Responsibilities, Opportunities, Human Rights Violations,* Amnesty International (ed.), Istanbul, 2016, p.33-41

13 European Commission, *Study on the Gender Dimension of the Trafficking in Human Beings*, Publications Office of the European Union, Lüksemburg, 2016, p. 4.

14 Elena Fiddian-Qasmiyeh, "Palestinian and Syrian Refugees in Lebanon: Sharing Space, Electricity and the Sky", *Refugee History*, 22 December 2016, www.refugeehistory.org

Almost all of the children in Jordan remain out of school. In Lebanon the children are registered in the public school system but in fact do not show attendance to the school. Xenophobia, poverty, social exploitation, and fear of sexual harassment and abuse prevent Syrian children from having regular access to education. While the middle-class refugees have relatively sufficient access to education and various health services, the poor refugee children remain without any opportunities for education and professional improvement. Syrian boys use to work in the informal sector while girls are often target to various forced marriage or sexual exploitation attempts hidden behind various personal aid and assistance offers. The lack of official residence creates obstacles in reporting cases of sexual abuse and harassment to the police.[15] All this follows a growth in the circle of violence that Syrian women use to cope with since the beggining of the war.

Constructed by the asylum policies of the Lebanese and Jordanian governments, all this legal and structural violence obstructs any opportunities for self-reliance and building a sustainable future. As a result, the refugees who have sufficient economic resources or family and friendship networks in the EU member states seem prone to undertake a journey to the EU-28. The relatively high income, education, safety and self-reliance opportunities are among the main pull factors that convince refugees to search for their future at the European borders. While the restrictive immigration policies and laws guide the refugees towards clandestine routes, the misinformation and motivation strategies implemented by the migrant blogs, smugglers and human traffickers constitute a push factor that promotes the journey as a safe, fast and easy process.

Nevertheless, the gender-based motivations behind the decisions to undertake a journey to the EU differ according to both context and the intersection between race, class, rural-urban and educational background. In contrast to male refugees, women refugees use to have rather low and inconsistent income. Because of the patriarchal family structure the employment rate among the Syrian refugee women remain usually low and their decision making performances are usually dependent on their status in the family and family network. Thus the decision to leave is usually not

[15] Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Özgür Baklacıoğlu eds., *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, London: Routledge, 2017.

an individual one, except in cases of violence or abuse in the private space. Moreover, the high degree of sexual harassment and abuse against women refugees in the Euro-Mediterranean raise important handicaps that prevent women from undertaking any individual secondary movement. The fear of sexual violence and the lack of material resources to pay to the smugglers are the main handicaps that prevent Syrian women from leaving Lebanon and Jordan.

Nevertheless, lots of Syrian women found themselves crossing the Euro-Mediterranean borders together with their families or alone. For many years there was no available data about women passages across the Mediterranean and the public used to hear about dead women and children bodies left at the shores. In 2017 the IOM and UNHCR reports published some partial data about the women detected at the Euro-Mediterranean borders. A recent report shows that the number of Syrian women who arrived to Italy increased from 63 in 2012 up to 6,203 in 2014 and dropped to 1,237 in 2015 and 212 in 2016.[16] But these are partial numbers and do not show the women border-crossings through the Eastern and Western Mediterranean. In general, there is no reliable number about the rate or number of Syrian women among the Syrian refugees crossing the Euro-Mediterranean borders. It is known that the Syrian women are not individually registered, but included in the record of their husbands, brothers or fathers who are usually the heads of the family. There is no data about the border crossings of single women as well, except some recent trafficking data. The available data also shows that compared to the African women the number of the Syrian women remain limited and involves usually the accompanied women.[17] Also we know that since the launch of the NATO-supported Triton operations the Syrian passages at the Central Mediterranean shifted to the Western or Eastern Mediterranean and Balkan route. During those cyclic and long journeys Syrian women had to pass through numerous militarized militia and state land borders.

---

16 IOM, *Human Traficking through the Central Mediterranean: Data, Stories and Information Collected by the IOM*, Italy, October 2017.

17 UNHCR, *Refugees/Migrants Emergency Response- Mediterranean*, 2016.

3. Living through the borders: Border camps, limbo zones, clandestine crossings

A travel to refuge starts from the war zone and goes through numerous state, tribe, and militia borders. Most of those borders are controlled by armed men. Thus the main challenge for refugee women is to trespass through these borders safely, avoiding potential sexual harassment and violence. Even at the very beginning of their journeys, leaving the war stage is possible through dangerous passages of the highly securitized borders, in the case of Syrian women two of those were the borders with Jordan and Lebanon. Leaving the war zone follows with numerous secondary movements and various border crossings. In many cases Syrian women on transit remain trapped in certain cities, zones or camps of displaced people. Those cities and camps are called connection points and serve as meeting points between smugglers and refugees/migrants. For example Beirut, Amman, Aqaba, Cairo, and Ajdabija are the important connection points on the way to Libya from Lebanon.

After 2012, both Lebanon and Jordan controlled and limited the passages of certain groups across their borders. Palestinian refugees, unaccompanied men, men without family ties in Jordan, and people without valid identity documents were prohibited from entering the Jordanian territories. After 2012-13 a majority of the Syrian refugees had to flee the neighboring borders via clandestine ways. All these borders were controlled by military forces thus all passages raised strong fears and feelings of insecurity among the Syrian women who had to rely on the smugglers or facilitators. The fears were caused also by the spreading stories of sexual violence and abuse that other Syrian girls and women had undergone during their border crossings around the region.[18]

Living on the border itself, especially in the case of Jordan, known with mandatory camp-based settlement, contains various gender-based challenges in the front of the Syrian women.[19] After Jordan reduced its border gates from 45 to only 2 in 2014, around 75,000 refugees, mainly women

[18] International Federation for Human Rights, *Violence against women in Syria: Breaking the Silence*, Briefing Paper, Jordan, 2012; Sharon Pickering, "Deadly Borders: Women and Children Seeking Asylum", *The Conversation*, 3 April 2013.

[19] Because of these realities the 80 % of the Syrian refugees inhabit the cities, villages, and informal tent settlements. Ayham Dalal, "Syrian Refugees in Jordan…", p.43.

and children and elderly men remained stranded at nowhere on the Syrian-Jordan border zone, at the so called berms at Rukban and Hadalat.[20] As in the case of Myanmar, Sudan and Thailand border camps, the border camps and in general the camps recall dangerous prison-like places of sexual abuse and harassment. In many cases the camps may become hyper militarized centers of armed groups that exercise sexual violence over the girls and women and forceful militarization of the boys.[21] As in the example of Rukban camp car bombing in October and December 2016, the camps are often exposed to suicide bombings. So, the camps are especially dangerous for single women and mothers.

Both Lebanon and Jordan show a hostile approach towards the Syrians and call for "safe zones" established within the conflict prone Syria. This approach recalls insecurity among the Syrian refugees and strengthen the motives for leaving to other countries. Indeed, at the beginning of 2017, under vivid violation of the Arab Charter of Human Rights, Jordan initiated forceful deportations of Syrian men refugees suspected of posing threat to security in Jordan.[22] As it is well known, Syrian men use to cross the Syrian borders and check the situation in their village, see/visit/help some relatives or buy some local medicines. The apprehensions of the Syrian men during their border crossings as well as the deportations led to separation of many families, thus many women were left alone or became heads of families.

Being barred in a dessert area, the so called berm camps, constituted one of the main reasons behind the secondary movements among the Syrian women. Trapped in inhumane conditions Syrian families who had sufficient resources started to leave the berms and moved towards Syria or further away to Turkey, Italy or Spain. In general, while Syrian refugees that move to the EU-28 via Turkey follow the Aegean or the Balkan route, Syrian refugees from Lebanon, Jordan and Egypt use to cross the Mediterra-

---

20 Elena Fiddan-Qasmiyeh, "What 2017 could bring for milllions of displaced Syrians", *PRI*, 4 January 2017.

21 J. Hyndman, "Refugee Camps as Conflict Zones: The Politics of Gender", in W.Giles, J. Hydman ed., *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*, BerkeleyUniversity of California Press, 2004, p. 193-212.

22 HRW, *I have no Idea Why they Sent us back: Jordanian Deporttions and Expulsions of Syrian Refugees*, October 2017.

nean borders of the EU. In 2013 Syrian refugees constituted 25 percent of the detected passages across the Libya-Italy sea border.[23] Before the `Arab spring` the passages through Mediterranean borders were regulated under smooth border security and remote control strategy negotiated among the EU and North African countries under initiatives for Partnership for Democracy and Prosperity Shared with the southern Mediterranean. Valetta Summit is the most cited initiation in this regard. Most of these initiatives did not stop the smuggling as well as trafficking through the Central Mediterranean, but led to a shift towards dangerous and expensive routes that resulted in more deaths at the border zones, deserts, and human traffickers' hubs.[24]

Figure 2: Major Migration Routes and Hubs around the Euro-Meditterranean[25]

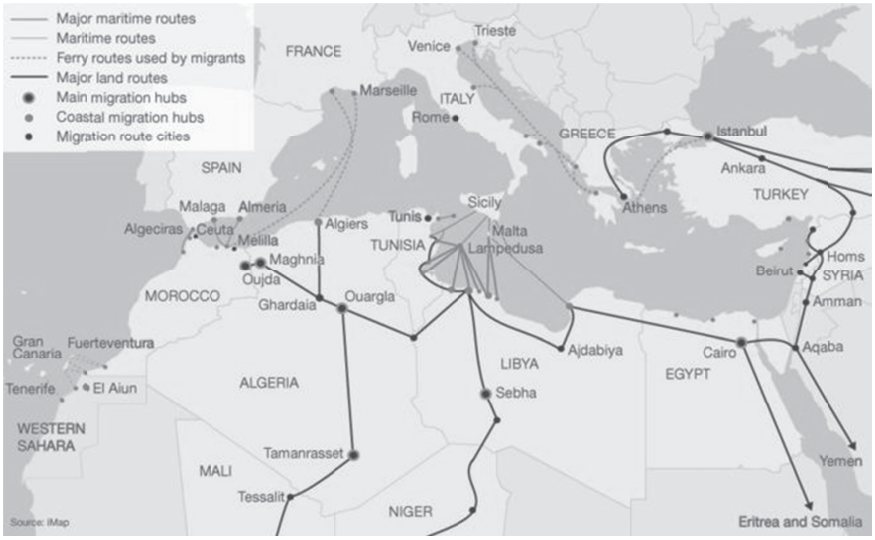

[23] *Frontex Annual Risk Analysis*, 2014

[24] Xavier Ferrer-Gallardo, Henk van Houtum, *The Deadly EU Border Control*, 2012; H. van Houtum, Boedeltje, F. "Europe's shame: Death at the borders of the EU", *Antipode, No:* 41 (2), 2009, p.226-230.

[25] *BBC News: Mapping Meditterranean Migration*, 2013, www.imap-migration.org

After the securitization of the blue borders along the Italian, Greek and Spanish shores the passages became more dangerous, more expensive with lots of crossroads with the human trafickers. Especially the launch of the Triton joint operation in 2014 at the Central Mediterranean has dropped the direct passages to Italy. Thus Syrian refugees who succeed to leave the berm camps had to walk/drive hundreds of kilometers through dangerous conflict zones and deserts and reach smugglers hubs in Tunisia, Ceuta, Cairo or Istanbul, Edirne or Izmir. After the launch of Triton and EU Naval Force Med Operation SOPHIA (EUNAVFORMed), especially after the beggining of 2015, Syrian refugees shifted their passages to the Eastern Mediterranean and Balkan routes. By 2016 Syrians constituted 53 percent of the migrants who crossed the Eastern Mediterranean, i.e. the Aegean route.[26] (See Figure 2)

4. Crossing the Mediterranean through the eyes of Syrian women

The EU-initiated discriminative migration and border regimes across the Mediterranean caused thousands of refugees and migrants to choose clandestine movements to the EU. Prior to 2014 Syrian refugees looking for asylum in the EU, used to cross from Libya to Italy. After the EU launched the NATO assisted Poseidon Sea Rapid Intervention in the Easter Mediterranean (Aegean) in 2011[27] the coastal region of Libya became the most intensive organized smugglers hub in North Africa. Both Libya and Egypt were considered as dangerous transit countries, yet, they constituted the main departure hubs for the refugees and migrants who wanted to reach the EU. This was the case for more than 45,000 Syrian refugees, as well. In 2012 these hubs became the main departure and passage points of the Syrian refugees heading for Italy. Indeed, more than 2,200 Syrian women used this route to cross to Italy in 2012 and 2013.[28]

The most dangerous part of this journey lasted throughout the long passage along the desert and countries with high rates of crime: Egypt and Libya.

---

26 *Frontex Annual Risk Analysis*, 2016

27 Frontex, *Frontex and NATO to Cooperate in the Aegean Sea*, 6 Mart 2016, http://frontex.europa.eu/news/

28 IOM, *Human Traficking through the Central Mediterranean: Data, Stories and Information Collected by the IOM*, Italy, October 2017.

During our conversations with the Syrian women in Istanbul, they defined Libya as the most dangerous place a woman can find herself. They told stories about armed groups that control the desert and lots of stories they have heard about rapes and slave trade of young women and girls.[29] The reports point to the high rate of pregnant women among the women who come to Italy from Libya. While Ugandan women for example use pregnancy as a strategy to avoid rapes and go faster through the state borders, this is not a case for the Syrian women.[30] All of the Syrian women told stories about men as smugglers, as border guards, as facilitators, as soldiers, as militias who they had to avoid or pass safely. The concept of border evokes men, policemen, guns, nightmare, violence, uncertainty, long waiting, losing everything, lots of walking, fear of death, sexual abuse and rape among the Syrian women.[31] Borders may also recall the border camps and detention centers, especially at the shores of the Mediterranean Sea.

Libya is also known for its overcrowded detention centers ill-famed for their devastating conditions, malnutrition, illnesses, physical violence, slavery markets, widespread sexual abuse and inhuman treatment of the refugees. Because of the high rates of bribes, gender-based violence and abusive approaches among the border guards and administrative staff, since the beginning of the war in Syria, Libya has never been a safe place especially for refugee women and children. Nevertheless, because of the war in Syria and insecurity and conflict in Iraq, until 2014 Libya constituted the closest passage hub for the Syrian refugees, who used to be approached as so called "wealthy passengers"[32] within the local smuggling market.[33] For example, the African women refugees and migrants often pay attention to the fact that Syrian refugees are being treated in a different manner by the smugglers and Libyan officials.

---

29 Similar cautions are included in the calls of www.awaremigrants.org

30 Interview with Ugandan women realized by Kasim Salihu, Istanbul, 15 September 2017

31 Notes from conversations with Syrian women in Şanlıurfa realized by Şule Gürle, May 2016

32 Conversations with the African migrants in Istanbul show that smugglers in Libya use to treat Syrian refugees better than African migrants and refugees, because of etnic-racial disctimination and higher income reasons.

33 Kenneth Roth, *How the EU can manage the migrant flow,* HRW, 8 November 2017

Indeed, the Libya-Italy route was actively used by the middle class Syrian refugee families during 2012-2014. At that time for Syrians from South Syria it was difficult to reach Turkey because of the distance, the ongoing conflict along the Syrian territories, the partly closure and strengthening of the border control in Turkey in 2015, and the activation of the search and rescue operations along the Eastern Mediterranean. After 2012 Syrian refugees moved towards Lebanon, Egypt or Libya. Those who had sufficient economic resources paid to the smugglers and crossed the Mediterranean to Italy. Those who lacked resources, remained in Egypt or Libya or moved to Saudi Arabia or Kuwait. In November 2014, border guards in Ceuta and Melilla recorded numerous asylum applications of Syrian families seeking asylum in Europe.

Prior to the initiation of the EU border and coast guard security operations in the Mediterranean and especially prior to Triton joint operations in 2014, the Euro-Mediterranean Sea passages increased 14 times from 2011 to 2014[34]. According to the IOM data Syrian women were the main passengers crossing Central Mediterranean in 2014. Around 6,203 Syrian women were detected on their journey from Libya to Italy. Their numbers fell to 1,237 in the following 2015.[35] Indeed, accompanied by the NATO sea forces the Triton operations decreased the fraudulent passages in the Central Mediterranean after 2014. Before 2014 the clandestine passages had been managed through professional smuggling networks. Thus there were occasional deaths of migrants as result of catastrophe or climate shifts. After the launch of the EU-led Triton operations in Central Mediterranean the arrivals to the Eastern Mediterranean shores reached 204,542 Syrians, Afghans and Eritreans in 2014, and 1 million in 2015.[36]

After EU launched the Frontex-coordinated Triton and Sophia search and rescue operations the refugees and migrants had to face with high technology paramilitary coast guard boats and surveillance systems. The passages became riskier and expensive. Women who had sufficient economic

---

34 *Frontex Annual Risk Analysis*, 2015

35 IOM, *Human Traficking Through the Central Mediterranean Route: Data, Stories, and InformationCollected by the IOM*, 2017, p.10.

36 Tara Brian, Frank Laczko, "Introduction: Migrant Deaths around the world in 2015", *Fatal Journeys, Identification and tracing of dead and missing migrants*, Vol. 2, IOM, 2016.

resources continued their journeys or found jobs and settled in Egypt. Some women remained in Libya or Egypt while their husbands continued to the EU-28. There are many cases of single, widow or unaccompanied successful and emancipated Syrian women refugees living in the Euro-Mediterranean region.[37] Nevertheless, majority of Syrian women were left out of resources and could not afford another trip to the Western or Eastern Mediterranean hubs and remained in Libya or Egypt. The attempt to cross to the other shore left them more disempowered and vulnerable than before. Some of those who succeed to collect sufficient resources moved to Morocco and the Spanish border, yet, Spain controls one of the Euro-Mediterranean passages known for its highest rate of deportations at the borders.

The restrictive EU asylum and migration policies prevent many refugee women from access to asylum. Syrian women fail to access asylum as well. Those who could not cross the Mediterranean and have got trapped in Libya or Egypt have had no other option than working in the informal sector for extremely low wages, finding accommodation in poor and unsafe suburbs, accepting forced marriage, or doing sex work. Some of them have been deceived by the traffickers through promises of well-paid jobs in Italy and headed to cross the borders under the guidance of the human traffickers. Those women are usually indebted (around 25,000 Euros) while some of them enslaved upon their arrival in Italy. Such debts never end and those women end up trapped in the Italian black market or move forward to EU countries with high rate of black market and slavery. All of these options leave tremendous burden on the shoulders of the Syrian women. Refugee women health reports talk about high rates of anxiety, poor self-esteem, depression, mistrust, poor cooperation, fear etc. Psychological or behavioural disorders are common among the refugee women on the move.[38]

---

37 Maysa Ayoub, "Gender, social class and exile: The case of Syrian Women in Cairo", *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis,* Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Ozgur Baklacioglu eds, London: Rootledge, 2016, p.86-96.

38 Sharon Pickering, Rebecca Powell, "Death at the Sea: Migration and the Gendered Dimentions of Border Insecurity", *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Özgür Baklacıoğlueds., London: Routledge, 2017, p.105-112; UNHCR, UNFPA, WRC, *Initial Assesment Report: Protection Risks for Women and Girls in the European Refugee and Migrant Crisis- Greece and Former Yugoslav Republic of Macedonia*,2016, www.unhcr.org

After 2015, as result of the EU borderization policies the Libya-Italy route became the most dangerous route in the Mediterranean. (See Figure 3) In 2015, the death rate at the Mediterranean Sea was around one in 269 successful passages and the number of refugees and migrants who succeed to cross the Mediterranean Sea was more than 1 million. In 2016, the accomplished passages remained at 327,800 and the death rate increased to one dead migrant/refugee per every 73 successful crossings.[39] More than 10,400 men, women and children have died or gone missing trying to reach Europe via the Euro-Mediterranean route during 2016. In the same year every day 2 children lost their lives or disappeared at the Mediterranean Sea borders.[40]. Especially during the winter, the survival rates fall tremendously. According to the IOM data, the relative death rate on this smuggling route claim one in every 92 refugees and migrants. Beside this in 2016 more than 20,600 child refugees and migrants, 18,400 of these unaccompanied crossed the Euro-Mediterranean border via this route. By the increase in the number of unaccompanied children on the move, this route became a grave for children fleeing war, persecution and extreme poverty in the Middle East and Africa.[41]

[39] Philipe Fargues, Sara Bonfanti, *When the best option is a leaky boat: why migrants risk their lives crossing the Mediterranean and what Europe is doing about it*, Migration Policy Centre, European University Institute, Florence, October 2014.

[40] Georgina Stubbs, "Refugee crisis: 600 children have died crossing Mediterranean in 2016", *The Independent*, 2 October 2016.

[41] Mirren Gidda, "As Rotes to Europe Close, Refugees are starting to consider one of the oldest and deadliest Crossings", *Newsweek*, 4 December 2016

Figure 3: Death Tolls at the Euro-Mediterranean Borders[42]

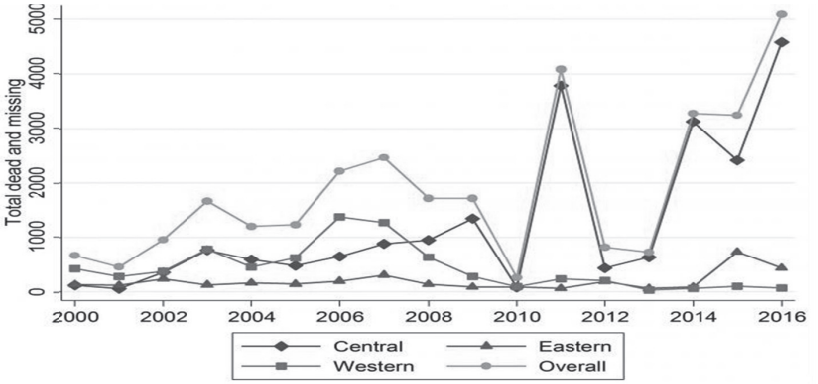

After 2015, the Libya-Italy route has been used primarily by the African migrants and refugees with lower payment capabilities. This shift in the profile of the smuggled refugees led to change in the smugglers chains and smuggling services as well. The boats became old, left in poor quality, without any safety equipment. Passages became more dangerous especially for the women with limited resources who had to travel at the bottom of the rubber boats.

Figure 4: Exemplary Data on the EU operations at the Mediterranean[43]

Year of Initiation	Operations and Funds	Budget (Euro)
2011-continue	Operation Poseidon	18,000,000 Euros per year
2014-continue	Operation Triton	34,800,000 Euros per year
2007-2013	EU External Borders Fund	1,800,000,000
2015	EU Border Expenses during the Great refugee passage	3,800,000,000
2014-2020	EU Border and Migration Fund	15,680,000,000

42 Tamara Last and Thomas Spijkerboer, *Tracking Deaths in the Mediterranean*, Working Paper, SSRN, 2014

43 Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar*, İstanbul, Derin Yayınları, 2017, p. 154

Beside the irresponsibility and abuses of the smugglers, many studies argue that especially the initiation of the Frontex joint search and rescue operations and the Triton operation at the Central Mediterranean was followed by an increase in the deaths at the Euro-Mediterranean borders.(See Figure 4) Indeed, while in 2014, 3,538 people lost their lives in the Mediterranean[44], after the intensification of the search and rescue (SAR) operations in the Mediterranean in 2015 UNHCR and IOM Missing Migrants Project announced that 3,771 people lost their lives in the Mediterranean. This number increased to 5,096 deaths in 2016. [45] (See Figure 5)

According to the European Parliament, the activation of these SAR operations decreased the death toll in the Euro-Mediterranean zone. However, the overall trend in the data in Figure 5 shows that there was an increase in the deaths after the beginning of the above mentioned operations. One may say that the operations gave visibility to the already occurring deaths, and claim that thousands of refugees were saved instead. Certainly it is true that hundreds of people were rescued at the middle of the sea, yet, it is also true that there is an ongoing vicious circle. In this vicious circle of violence the increase in the border deaths leads to strengthening the control at the borders and increase in border patrolling and search operations and fight against the smuggling networks. This border securitization leads to uncertainty, last minute changes in the routes, and refugees and migrants have to pay higher prices for more dangerous and hard voyages to the EU.

Figure 5: Demography of Mediterranean Sea Arrivals[46]

Previous years	**2014**	**2015**	**2016**
Sea arrivals	216,054	1,015,078	362,753
Dead and missing	3,538	3,771	5,096
Gender&Age: Men %60; Women %20; Children %20			

44 "Yüzlerce Göçmen Taşıyan Gemi Alabora Oldu", *BBC News*, 6 Ağustos 2015.

45 IOM, *Missing Migrants Project*, 2016.

46 UNHCR, *Demography of Mediterranean sea arrivals from January 2017*, Source: http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean

All that on the other hand resulted in more deaths because of the dangerous strategies, hunts and run away tactics of the smugglers. Many refugee boats sink during intensive hunts between the coast guards and smugglers or refugees. During such dangerous journeys to the EU or even to the neighbouring countries many refugee families get separated. Mothers lose their kids, the kids lose their parents. Migrants and refugees get injured, some disappear. The fear and all this trauma lasts for years and leaves deep wounds in the lives of the Syrian women. According to gender-based analysis of the deaths at the sea, the women refugees and migrants are more vulnerable to death in the sea than at the land borders.[47]

The Central Mediterranean Sea is particularly dangerous for fast track maneuvers, especially when talking about overcrowded and old wooden or rubber boats. Indeed, after the beginning of the joint operations the Syrian refugee movement across the Central Mediterranean shifted to the Aegean, Balkan and Black Sea routes. According to the IOM data, in 2015 just 7,448 Syrians used the Central Mediterranean route while 478,898 Syrians transited from Turkey to Greece. There were no Syrian refugees detected at the Central Mediterranean routes until early 2017 when as a result of the implementation of the EU-Turkey readmission agreement in 2016[48] the Syrian refugees started to join African refugees at Lampedusa, Malta, and Sicily in the Mediterranean again.[49] According to the available data, women constitute about 20 percent of the migrants and refugees who passed the Mediterranean Sea borders during the last decade. It is stated that the children constitute the other 20 percent of the migrants and refugees moving on this route. Other studies claim that women constitute half of the refugees and migrants that undertake those dangerous journeys.[50]

There is no comprehensive data about the number of Syrian women that succeed to reach the desired EU destination country. The Eurostat sources

---

47 Sharon Pickering, B. Cochrane, "Irregular Border Crossing Deaths and Gender: Where, How, and Why Women Die Crossing Borders", *Theoretical Criminology*, No: 17/1, 2013, p.27-48

48 *European Union-Turkey Agreement Between the European Union and the Republic of Turkey on the Readmis-Sion of Persons Residing Without Authorisation, Pub.L.No. L134/3*, 2014, http://eur-lex.eu-ropa.eu/legalcontent/

49 "More Than 200 Migrants Feared Drowned in Mediterranean", *BBC News*, 23 Mart 2017.

50 Pickering, *Death at sea*…, p.107-8

do not provide gender-based data about the Syrian asylum applicants in the EU. In addition, the married Syrian women are usually registered under the file of the whole family and get residence permit through the application of their husband or father. The single Syrian women are rather prone to be trafficked and thus left out of their documents and ID cards. Thus, it is not very easy to find data about the Syrian women in most of the EU-28. The Eurostat analysis point to women refugees (including children) as constituting 50 percent of the whole Syrian refugees that applied for asylum in the EU-28.

For difference from African women, the Syrian women appear stick to family ties and rules, thus they seek safety through the family networks. However, for the sake of more safety the Syrian women keep silence and obey to the hierarchy and violence in the private space. The poverty may not end even when they settle in the EU-28. The already accumulated trauma agglomerates under the cultural discomfort and fear of deportation or another resettlement. This tension may result in more violence in the domestic space. Approached as survival and safety strategy, forced marriages strike as one of the main problems that young Syrian women face in the private space. A Syrian mother looked at her daughter and said: "I wish she do not undergo her menstruation soon, because we will have to marry her in order to protect her".[51] The fear of sexual harassment and rape seems to design their lives across the borders.

Nevertheless, for difference from the African women, the Syrian women are not under a threat of deportation or *refoulement* at the borders of the EU because Syria is not in the EU Safe Country of Origin list. Thus, the Syrian women who succeed to reach the desired final destination in the EU, place application for asylum and receive a legal residence permit to stay in the country under temporary protection.

5. Conclusion: Strong borders, more safety for women?

The introduction of the Schengen zone and code followed multiplication of complex migration management policies based on tough and exclusionary

[51] Nurcan Özgür Baklacıoğlu, Notes from a personal interview with a Syrian women in Fatih, Istanbul, 2014.

visa policies and tight border regimes. This led to discriminative migration and border regimes that caused thousands of refugees and migrants to choose clandestine movements to the EU. The rise in the demand resulted in the multiplication of transnational smuggling and trafficking market.

The correlation between the border security measures and the number of the deaths at the blue borders, followed by the change in the main clandestine routes during the last 20 years shows that the strengthening of the border security and migration control leads to the growth of the smuggling market and human trafficking. The rise in the human trafficking on the other hand raised insecurity especially among the unaccompanied and single refugee women and children. The wars, interventions and conflicts in the Middle East, South Asia and Africa not only led to physical violence and death of thousands of people at war, but they aggregated a huge regional market based on gender-based violence that extends across borders.

To distinguish from men, the refugee women, in our case the Syrian women experience gender-based violence and sexual abuse all along their run from the war zone up to the destination countries in Europe. The whole journey takes place under a bitter struggle to survive various masculine borders at the camps, border crossings, smugglers' hubs, desert crossings, transit, and destination countries. These phenomena point to the formation and growth of a kind of Euro-Mediterranean black market based on the exploitation of women and children refugees and migrants.[52] The available data shows that the so called black market produces more than 60 percent of GDP of the African countries.[53] At the global level it extends beyond 1 trillion US Dollars.[54]

Instead of targeting the growing black market, the expensive and militarized border security measures and SAR operations undertaken by the EU and its European Border and Coast Guard Agency end up targeting the

---

52 Jacqui True, "The Political Economy of Violence Against Woman: A Feminist International Relations Perspective", *Australian Feminist Law Journal*, Number 32/1, 2010.

53 Ramazan Kılıç, Özer Özçelik, "Küresel Bir Sorun: Kayıtdısı Ekonomi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2006, p. 337-358.

54 Willem Van Schendel, Itty Abraham, "Introduction: the Making of Illicitness", *Illicit Flows and Criminal Things: States, Borders and the Other Side of Globalisation*, Willem Van Schendel, Itty Abraham (Ed.), Indiana University Press, Indianapolis, 2005, p. 1-40.

smugglers, thus the migrants and refugees. The Frontex and EBCG agency operations cause constant shift in the smuggling channels, increase in the transportation fees paid to the smugglers, and force thousands of women into debt bondage extending across the Euro-Mediterranean. Thanks to the SAR operations the smugglers and traffickers are becoming more and more professionalized and transnationally organized.

There is an emergent need of studies and policies investigating and challenging the broad and complex dimensions of the broadening Euro-Mediterranean black market grounded on illicit trade and rapidly growing human trafficking extending from Africa and Middle East up to the North European countries.[55] The states spend growing expenditures and mobilize extensive military and border guard support to fight smuggling and intercept the clandestine passages. For example, the NATO-assisted Triton operation was supported by 24 EU member states which provided 293 to 400 specialized border security guards, 15 coast guard boats and a monthly budged of 2.9 million Euros.(See Figure 4) Moreover, all above mentioned EU-financed SAR operations are supported or connected to a complex network of various data registration, security, surveillance, information etc. services and programs involving thousands of specialists and officers such as SIS, EUROSUR, VIS, EURODAC, Europol, CEPOL, EMCDDA, EASO and EU-LISA as well as numerous local national border security agencies and technical services of Euro-Mediterranean countries.[56] All these institutions form a huge transnational border security industry that absorbs millions of euros, drastic part of the national GDP's, but do not bring any sustainable solution, instead lead to more violence and insecurity for both people and states.[57] Instead of keeping on with those enormously growing expenditures, the Euro-Mediterranean states and the EU have to challenge the regional informal and black markets that obviously grow based on social and sexual exploitation and abuse of their vital clients: the irregular migrant and refugee women.

---

55 The Global Initiative against Transnational Organised Crime, *Integrated Responses to Human Smuggling from the Horn of Africa to Europe,* May 2017.

56 Frontex, *Archive of Operations - JO EPN Poseidon Sea* (As of 28.12.2015 - Poseidon Rapid Intervention), 8 Ağustos 2016, http://frontex.europa.eu/operations/; Frontex, *Frontex Launches Joint Operation Triton*, 31 October 2014, http://frontex.eu-ropa.eu/news/frontex-launches-joint-operation-triton

57 Nurcan Özgür Baklacıoğlu, *Uluslararası Sınırların*…,p.151-161

Bibliography

"More Than 200 Migrants Feared Drowned in Mediterranean", *BBC News*, 23 March 2017.

"Yüzlerce Göçmen Taşıyan Gemi Alabora Oldu", *BBC News*, 6 Ağustos 2015.

Ayoub, Maysa, "Gender, social class and exile: The case of Syrian Women in Cairo", in *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Ozgur Baklacioglu eds, London: Rootledge, 2016, p.86-96.

Brian, Tara, Frank Laczko, "Introduction: Migrant Deaths around the world in 2015", *Fatal Journeys, Identification and tracing of dead and missing migrants*, Vol. 2, IOM, 2016.

Dalal, Ayham, "Syrian Refugees in Jordan: Potentials, Challenges and the Right to the City", *International Community and Refugees: Responsibilities, Possibilities and Human Rights Violations*, Turkey: Amnesty International, 2016, p.41-47.

European Commission, *Study on the Gender Dimension of the Trafficking in Human Beings, Publications Office of the European Union*, Lüksemburg, 2016, p.4.

European Union-Turkey Agreement Between the European Union and the Republic of Turkey on the Readmission of Persons Residing Without Authorisation, Pub.L.No.L134/3, 2014

Fargues, Philipe, Sara Bonfanti, *When the best option is a leaky boat: why migrants risk their lives crossing the Mediterranean and what Europe is doing about it*, Migration Policy Centre, European University Institute, Florence, October 2014.

Ferrer-Gallardo, Xavier. Henk van Houtum, *The Deadly EU Border Control*, 2012

Fiddan-Qasmiyeh, Elena, "What 2017 could bring for milllions of displaced Syrians", *PRI*, 4 January 2017.

Fiddian-Qasmiyeh, Elena, "Palestinian and Syrian Refugees in Lebanon: Sharing Space, Electricity and the Sky", *Refugee History*, 22 December 2016, www.refugeehistory.org

Freedman, Jane, "Engendering Security at the Borders of Europe: Women Migrants and the Mediterranean 'Crisis'". *Journal of Refugee Studies*. Number 29/4. 1 December 2016.

Frontex Annual Risk Analysis, 2014

Frontex Annual Risk Analysis, 2016

Frontex Annual Risk Analysis, 2015

Frontex, *Archive of Operations - JO EPN Poseidon Sea (As of 28.12.2015 - Poseidon Rapid Intervention*), 8 August 2016.

Frontex, *Frontex and NATO to Cooperate in the Aegean Sea*, 6 Mart 2016, http://fron-tex.europa.eu/news/

Frontex, *Frontex Launches Joint Operation Triton,* 31 October 2014.

Gidda, Mirren, "As rotes to Europe close, refugees are starting to consider one of the oldest and deadliest crossings", *Newsweek*, 4 December 2016

HRW, *I have no idea why they sent us back: Jordanian deporttions and expulsions of Syrian refugees*, October 2017.

Hyndman, J. "Refugee Camps as Conflict Zones: The Politics of Gender", W.Giles, J. Hydman ed., *Sites of Violence: Gender and Conflict Zones*, BerkeleyUniversity of California Press, 2004, p.193-212.

International Federation for Human Rights, *Violence against women in Syria: Breaking the Silence*, Briefing Paper, Jordan, 2012

IOM, *Human Traficking through the Central Mediterranean: Data, Stories and Information Collected by the IOM*, Italy, October 2017.

IOM, *Missing Migrants Project*, 2016.

Kesgin, H, A.Öztürk, "The bitter truth behind Syrian War: Desperate Widows", *Anadolu Agency News*, 10 February 2014

Kılıç, Ramazan, Özer Özçelik, "Küresel Bir Sorun: Kayıtdısı Ekonomi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2006, p. 337-358.

Last, Tamara, Thomas Spijkerboer, *Tracking Deaths in the Mediterranean*, Working Paper, SSRN, 2014.

Newman, David, "Boundaries, Borders and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines", (Ed.) M. Albert at all, *Identities, Borders and Orders*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2001

Orhan, Oytun, *The Situation of Syrian Refugees in the Neighbouring Countries: Fingings, Conclussions and Recommendations*, ORSAM Report No: 189, Ankara, April 2014

Özgür Baklacıoğlu, Nurcan. *Uluslararası Sınırların Gölgesinde Mülteci Kadınlar*, İstanbul, Der Yayınları, 2017.

Paasi, Anssi, "The Changing Discourses on Political Boundaries: Mapping the Backgrounds, Contexts and Contents", Henk Van Houtum, Olivier Kramsch, Zierhofer Wolfgang (Ed.), *B/Ordering Space*, Ashgate, London, 2005, p.17-31

Pickering, Sharon, "Deadly Borders: Women and Children Seeking Asylum", *The Conversation*, 3 April 2013.

Pickering, Sharon, B. Cochrane, "Irregular Border Crossing Deaths and Gender: Where, How, and Why Women Die Crossing Borders", *Theoretical Criminology*, No: 17/1, 2013, p.27-48

Pickering, Sharon, Rebecca Powell, "Death at the Sea: Migration and the Gendered Dimentions of Border Insecurity", *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*, Jane Freedman, Zeynep Kivilcim, Nurcan Özgür Baklacıoğlu eds., London: Routledge, 2017, p. 105-112

Pickering, Sharon, *Women, Borders, and Violence: Current Issues in Asylum, Forced Migration*. Springer. New York. 2011.

Ramsay, Kathryn, "The Situation of Refugee Women in Lebanon", *International Community and Refugees: Responsibilities, Opportunities, Human Rights Violations*, Amnesty International (ed.),Istanbul, 2016, p.33-41

Roth, Kenneth, *How the EU can manage the migrant flow*, HRW, 8 November 2017

Stubbs, Georgina, "Refugee crisis: 600 children have died crossing Mediterranean in 2016", *The Independent*, 2 October 2016.

The Global Initiative against Transnational Organised Crime, *Integrated Responses to Human Smuggling from the Horn of Africa to Europe*, May 2017.

Tınas, Murat, "Syrian Refugees in Lebanon: Economic, Political, and Sectarian Challenges in the absence of Governmental Strategy", *ORSAM Review of Regional Affairs*, No.62, May 2017

True, Jacqui, "The Political Economy of Violence Against Woman: A Feminist International Relations Perspective". *Australian Feminist Law Journal*. Number 32/1, 2010.

UNHCR, *Demography of Mediterranean Sea arrivals from January 2017*, Source: http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean

UNHCR, *Refugees/Migrants Emergency Response- Mediterranean*, 2016.

UNHCR, UNFPA, WRC, *Initial Assesment Report: Protection Risks for Women and Girls in the European Refugee and Migrant Crisis- Greece and Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 2016, Available at: www.unhcr.org

Van Houtum, H., Boedeltje, F. "Europe's shame: Death at the borders of the EU", *Antipode*, No: 41 (2), 2009, p.226-230.

Van Houtum, Henk. "The Geopolitics of Borders and Boundaries", *Geopolitics,* No/ 4/10, November 2005, p. 672-679.

Van Schendel, Willem. Itty Abraham, "Introduction: the Making of Illicitness", *Illicit Flows and Criminal Things: States, Borders and the Other Side of Globalisation*, Willem Van Schendel, Itty Abraham (Ed.), Indiana University Press, Indianapolis, 2005, p.1-40.

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 103-135
Geliş Tarihi : 21.09.2017
Kabul Tarihi : 29.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.339290

Rejim Güvenliği ve Tunus Dış Politikası

Selim Dursun*

Öz

Bu çalışma rejim güvenliği ve Tunus dış politikası arasındaki ilişki hakkındadır. Devletlerin dış politika davranışlarının açıklanmasında devlet düzeyindeki yaklaşımlar, dış politika davranışlarını iç değişkenlerle açıklama iddiasındadır. Devlet düzeyindeki yaklaşımlardan birisi de rejim güvenliğinin dış politikaya etkisi üzerinedir. Bu yaklaşıma göre devletler, rejim güvenliğine yönelik tehditleri birincil tehdit olarak algılar ve dış politika enstrümanlarını kullanarak bu tehditleri dengelemeye çalışırlar. Çalışma bu argümanı sınamak için Tunus dış politikası örnek olayını kullanmaktadır. Örnek olayda Tunus rejiminin yapısı ve işleyişi, rejim güvenliğine tehdit olarak algılanan Tunus İslami hareketinin gelişimi ve dış politika davranışları mevcut verilerle incelenmektedir. Çalışma, örnek olayın Tunus dış politikası yapımı üzerinde rejim güvenliğinin etkili olduğu öngörüsünü doğruladığı sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rejim Güvenliği, İç Tehditler, Dış Politika, Tunus İslami Hareketi, Tunus Dış Politikası

* Dr. Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, selimdursun2000@hotmail.com

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 103-135
Received: 21.09.2017
Accepted: 29.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.339290

Regime Security and Tunisian Foreign Policy

Selim Dursun*

Abstract

This study is about the relationship between regime security and Tunisian foreign policy. State-level approaches to explaining foreign policy behavior of states claim to explain foreign policy behavior with internal variables. One of the approaches at the state level is about the effect of regime security on foreign policy. According to this approach, states perceive the threats to regime security as the primary threat and try to balance these threats with foreign policy instruments. The study uses Tunisian foreign policy case study to test this argument. In case study, the structure and operation of the Tunisian regime, the development of the Tunisian Islamic movement, perceived as a threat to regime security, and foreign policy behaviors are examined. The study concludes that the case confirms that regime security is effective on Tunisia's foreign policy making.

Keywords: Regime Security, Internal Threats, Foreign Policy, Tunisian Islamic Movement, Tunisian Foreign Policy

* PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Science, International Relations, selimdursun2000@hotmail.com

1. Giriş

Devletlerin dış politika davranışları üzerinde etkili olan nedenlerin ne ya da neler olduğu üzerinde literatürde çok sayıda yaklaşım ve çalışma bulunmaktadır. Sistemik yaklaşımlar baskın olmakla birlikte devlet düzeyindeki yaklaşımlar da devletlerin dış politika davranışlarını iç değişkenlerle açıklama iddiasındadır. Devlet düzeyindeki yaklaşımlardan birisi de rejim güvenliği ve dış politika ilişkisi üzerinedir. Bu yaklaşıma göre devletler rejim güvenliğine yönelik tehditleri birincil tehdit olarak algılarlar ve dış politika enstrümanlarını kullanarak bu tehditleri dengelemeye çalışırlar.

Rejim güvenliğine yönelik iç tehditler genellikle Üçüncü Dünya olarak bilinen zayıf ve küçük devletlerde daha fazla görülebilmektedir. Bu devletlerde rejimin meşruiyeti genellikle zayıf olduğundan, rejimler iç tehditlerle daha fazla yüzleşirler. Rejim güvenliğine yönelik iç tehditler çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu tehditlerin büyük çoğunluğu darbeler, şiddetli gösteriler, halk ayaklanmaları ve isyanlar şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Çalışmanın birinci kısmında, rejim güvenliği ve dış politika ilişkisi üzerindeki literatür değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü kısmında, rejim güvenliği meselesinin dış politika davranışını etkilediği argümanı örnek olay incelemesi metoduyla sınanacaktır. Bunun için Tunus rejiminin yapısı ve işleyişi, rejim güvenliğine tehdit olarak algılanan Tunus İslami hareketinin gelişimi ve dış politika davranışları mevcut verilerle incelenecektir. Sonuç bölümünde ise örnek olay incelemesini, rejim veya iktidar değişimlerine göre üç döneme ayırarak, rejim güvenliğine yönelik tehditler ortaya çıktığında, bu tehditlerin dış politikaya etkisinin olup olmadığı, olduysa bunun nasıl olduğuyla ilgili analizlere yer verilecektir.

2. Rejim Güvenliği ve Dış Politika

Rejim güvenliği meselesi ülkelerin dış politika davranışlarının temelinde yer alabilmektedir. Dış politika, devletlerin dış güvenlik değerlendirmelerinin yanı sıra, rejimin iktidarı sürdürme ve hayatta kalma stratejilerine göre de şekillenmektedir. Rejim güvenliği sorunu daha çok iktidar değişimlerinin normal anayasal veya kurallı bir şekilde yapılmadığı/yapılamadığı ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bu durumdaki ülkelerde iktidardaki rejimler genellikle meşruiyet sorunlarıyla karşılaşır ve iktidar ya da rejim değişikliği yönünde toplumda güçlü talepler ortaya çıkar. İktidardaki rejim

ise bu taleplere karşı iktidarını sürdürebilmek ve iç talepleri veya tehditleri dengelemek için dış politika stratejileri üretirler.

Rejim güvenliği ve dış politika arasındaki ilişkinin nasıl işlediğiyle ilgili birçok yaklaşım bulunmaktadır. Steven R. David'in her şeyi dengeleme teorisine göre, Üçüncü Dünya devletlerinin ittifak davranışları liderlerin ve rejimlerin yüzleştiği iç tehditler ve bu tehditlerden kaynaklanan hayatta kalma sorunları görmezden gelinerek açıklanamaz. Üçüncü Dünya liderleri ikincil düşmanları yatıştırarak, iktidarda ve hayatta kalmak için birincil iç ve dış tehditlerin her ikisine karşı dengeleme yaparlar. David, bir dış politika davranışı olan ittifakların temelinde Üçüncü Dünya liderlerinin ve rejimlerinin hayatta kalma kaygısının olduğunu söyler. Çünkü bu devletlerde liderlerin veya rejimlerin iktidarına ve hayatta kalmasına yönelik iç tehditler diğer devletlerden gelen tehditlerden daha çoktur. Liderler de anlaşılır şekilde en yakın ve birincil olan tehditlere karşı koymak amacıyla daha az tehdit doğuran diğer devletleri yatıştırırlar. Bu sayede iç rakiplerinin uluslararası ittifaklarını yatıştırmış olurlar ve enerjilerini en tehlikeli iç rakiplerine odaklama imkanı bulurlar. Bu davranış görünüşte ikincil tehdit oluşturan devlet ya da devletlerin peşinden gitme gibi görünür, ancak bu en önemli ve yakın düşmanla savaşmak için gücünü koruma ve düşmanı dengeleme politikasıdır.[1]

Michael N. Barnett ve Jack S. Levy, Üçüncü Dünya ülkelerinin ittifak davranışlarını iç istikrar ve iç ekonomi politik tercihleri dikkate alan bir yaklaşımla açıkladılar. Onlara göre güvenlik sağlamada dış ittifak kurma ile dengeleme ve iç kaynaklarla dengeleme arasında bir değiş-tokuş vardır. İç tehditlerin varlığı ve materyal kaynakları iç tehditlere karşı kullanma gereksinimi nedeniyle liderler veya rejimler dış ittifaka yönelerek dış kaynak desteği sağlayabilirler. Dış tehdit ortaya çıktığı zaman yetersiz iç kaynakların dış tehditlere karşı kullanılması durumunda ise toplum refahı azalacağından toplumsal huzursuzlukların ortaya çıkmasına ve rejim güvenliğinin tehlikeye girmesine sebep olabilir. Bu nedenle liderler rejime yönelen iç tehditlere karşı kullanılabilecek kaynakları güvenceye alabilmek ve israf etmemek için dış ittifak arayışına girebilirler.[2] Richard J. Harknett ve Jeff-

---

1 Steven R. David, "Explaining Third World Alignment," *World Politics*, 1991, Cilt 43, No 2, s. 235-239.

2 Michael N. Barnett ve Jack S. Levy, "Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt, 1962-73" *International Organization*, 1991, Cilt 45, No 3, s. 369-376.

rey A. Vandenberg de devletlerin ittifak davranışlarının dış tehditlerden ziyade rejime iç tehditler tarafından yönlendirildiğini savunurlar. Onlara göre, bir devlet rejimine yönelen yakın bir iç tehdidi dengelemek için uzun bir süre tehdit oluşturan bir dış güçle ittifak yapabilir. Onlara göre bu durumda ittifakların temel belirleyeni bir rejime karşı tehdidin yoğunluğudur. Belirli koşullarda bir liderin bireysel hayatta kalma endişesi bile dış ittifak davranışını motive edebilir. Liderler bazen uzun dönem devlet çıkarları pahasına kendilerini korumaya çalışırlar. Bu açıklamalar güvenlik ittifaklarının belirli bir rejimin yüzleştiği en yakın ve önemli tehdide bir tepkinin sonucu olduğu varsayımına dayanmaktadır. Devletler en yakın ve birincil olabilen bu iç tehditleri dengelemek için veya onu yatıştırmak için uluslararası ittifak arayışına girebilirler. Çoğu Üçüncü Dünya ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan devletlerde iç tehditlerden kaynaklanan ittifak davranışları görülebilmektedir.[3]

Belirli iç tehditlerle yüzleşen liderler ve elitler, dış politikada ulusal çıkarlardan ziyade rejimin hayatta kalmasına yönelik çabaların içine girebilirler. Curtis R. Ryan'a göre dış politikada ittifaklar veya işbirlikleri, yönetici siyasi elitin kendi güvenliklerini sağlamak ve hayatta kalmayı sürdürebilmek amacıyla yapılabilmektedir. Devletler rejim güvenliği açısından tanımlanan dar çıkarlara göre dış ittifak ve işbirliği yapabilirler. Burada temel çıkar ulusal çıkar değildir, elitlerin kendi güvenlik ve hayatta kalmalarına yönelik özel çıkarlardır. Bu çıkarların yönlendirdiği amaç, iktidardaki rejimin sürdürülmesine yönelen tehditleri engellemeyi başarmaktır. Bu bakımdan iç tehditlerden dolayı, iç politikada daha çok sınırlamalara maruz kalan devletler daha çok dış ittifaklara yönelebilirler. Ryan'a göre, otoriter rejimlerle yönetilen devletler, rejime yönelik iç destek az olduğundan, bu rejimler daha çok dış destek arayışına girebilirler. Dolayısıyla bu rejimler dış ittifaklar yoluyla iktidar koalisyonları kurabilirler. Ona göre çoğu Arap rejimleri iktidarlarını güçlendirmek için iç destekten ziyade, dış ittifaklara dayanma politikası izlemiştir.[4]

---

3 Richard J. Harknett ve Jeffrey A. Vandenberg, "Alingment Theory and Interrelated Therats: Jordan and the Persian Gulf Crisis", *Security Studies*, 1997, Cilt 6, No 3, s. 113-125.

4 Curtis R. Ryan, *Regime Security and Jordanian Foreign Policy*, Gainesville: University Press of Florida 2009, s. 12-17.

İç tehditler devletleri belirli bir dış politika davranışına zorladığı gibi, aynı zamanda dış tehditleri dengeleme çabalarında etkinliği zayıflatabilir. Randall L. Schweller bu durumu yetersiz dengeleme kavramıyla açıklar. Ona göre sosyal bölünme, hükümet veya rejim kırılganlığı, elit bölünmüşlüğü ve tehdide nasıl cevap verileceği konusunda elit uyuşmazlığı gibi iç uyumsuzlukla yüzleşen devletler, bir dış tehdide muhatap olduklarında o tehdidi yeterli bir şekilde dengeleyemezler. Örneğin rejim kırılganlığı sorunu ile muhatap olan devletlerdeki liderler diğer devletlerdeki liderlere göre, tehdidi dengelemek için iç kaynaklardan faydalanma imkânı noktasında daha çok sınırlandırılmıştır. Meşruiyet bakımından zayıf liderler diğer liderlere göre daha az siyasi kapasiteye sahip olur. Zayıf meşruiyet iç kaynakları bitirebilir. Rejim, muhalifleri yatıştırma, onları kendi saflarına kazanma veya hayatta kalma çabası içine girebilir. Bu durum kıt ulusal kaynakların tükenmesine yol açabilir. Ancak dış ittifak, bir tehdidi dengelemede göreceli olarak daha az maliyet yükler. Bu nedenle zayıf rejimlerin tehdide karşı koymak için savunma harcaması yapmak yerine, dış ittifak arayışı içine girmeleri daha muhtemeldir.[5]

Rejim güvenliğine yönelik iç tehditler çeşitli görünümler alabilmektedir. David'e göre Üçüncü Dünya devletlerinin çok azı dış işgale maruz kalmıştır. Ancak, bu devlet liderlerinin yüzlercesi onların iç düşmanları tarafından devrilmiştir. Bu devletlerdeki rejim değişikliklerinin çoğu darbeler yoluyla gerçekleşmektedir ve bu şekilde birçok rejim değişikliği meydana gelmiştir.[6] Jackson, zayıf devletlerin sahip olduğu yapısal özelliklerin zora dayalı uyum, hükümet krizleri, darbeler, ayaklanmalar ve isyanlar gibi istikrarsızlıklar ürettiğini savunur.[7] Rejimler ayrıca sert ve dinamik muhalefet hareketleriyle de karşılaşabilirler. Bu durumla karşılaşan liderler rejim değişikliğinden endişelenirler.[8] Rejim güvenliğine yönelik iç tehditler ve bu tehditlerin ortaya çıkış şekli, devletlerin dış politikada kendilerinden

---

5 Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 2004, Cilt 29, No 2, s. 170-175.

6 David, "Explaining Third World Alignment", s. 238-239.

7 Richard Jackson, "Violent Internal Conflict and the African State: Towards a Framework of Analysis", *Journal of Contemporary African Studies*, 2002, Cilt 20, No.1, s. 38-39.

8 Eric A. Miller ve Arkady Toritsyn, "Bringing the Leader Back In: Internal Threats and Alignment Theory in the Commonwealth of Independent States", *Security Studies*, 2005, Cilt 14, No 2, s. 334-335.

beklenmeyen ya da güç dağılımına uygun olmayan davranışlar göstermelerine neden olabilmektedir. Bu öngörüler 1956-2016 dönemi Tunus dış politikası örnek olayı ile sınanacaktır. Örnek olayda Tunus rejiminin yapısı ve işleyişi, rejimin tehdit olarak algıladığı Tunus İslami hareketinin gelişimi ile dış politika davranışları incelenecektir. Bu şekilde rejim güvenliğine yönelik tehditlerin dış politika yapımı üzerinde etkisi hakkında değerlendirme imkânı elde edilmiş olacaktır.

3. Tunus Rejimi ve Rejim Güvenliğine Yönelik Tehditler

3.1. Tunus Rejiminin Yapısı ve İşleyişi

Tunus'un bağımsızlık süreci, aynı zamanda yeni rejimin yapısını oluşturan şartları da hazırladı. Tunus, Habib Burgiba'nın 1934 yılında başlattığı Yeni Düstur Partisi hareketi etrafında Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi yürüttü. Bu mücadele sonrasında Tunus, 1956 yılında Fransa ile imzaladığı bir anlaşmayla bağımsız bir devlet oldu. Ancak bu süreçte Yeni Düstur Partisi içinde Burgiba'nın Fransa ile yürüttüğü bağımsızlık müzakerelerine ve bu süreçte imzalanan anlaşmalara karşı çıkan ve liderliğini Salih bin Yusuf'un yaptığı muhalif bir gurup ortaya çıktı. Bin Yusuf, Tunus'un tam bağımsızlığını, Kuzey Afrika'daki Arap milliyetçileriyle işbirliği yapılmasını ve Fransa ile askeri mücadeleyi savunuyordu. Bin Yusuf ayrıca Arap ve geleneksel İslami kültüre daha çok uyuşan bir kimliği temsil ediyordu. Burgiba ise Arap milliyetçiliği yerine seküler, Batı yönlü modern bir devlet kurma ve Fransa ile ilişkilerin sürdürülmesi taraftarıydı. Bin Yusuf hem Burgiba hem de Fransa yönetimine karşı direniş gruplarıyla askeri ve sivil mücadele yürüttü. Ancak Burgiba, Salih bin Yusuf önderliğindeki milliyetçi kesimleri tasfiye etmeyi başardı. Bu sürecin ardından Burgiba, Fransa ile bağımsızlık müzakeresine devam etti ve 20 Mart 1956 tarihinde Fransa ile Tunus'un bağımsızlığını ilan eden anlaşma imzaladı.[9] Burgiba'nın hem bağımsızlığın kazanılmasında hem de parti içindeki muhalefeti tasfiye etmesindeki başarısı, ona fikirleri doğrultusunda yeni bir rejim kurma imkânı verdi.

---

[9] Veysel Ayhan, "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması", *Ortadoğu Etütleri*, 2012, Cilt 3, No 2, s. 59-93; Christopher Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, London: Routledge 2016, s. 28-31.

Tunus'un ilk başkanı Burgiba, Tunus'un Fransız sömürgesi altında olduğu dönemde Fransa'da eğitim almış, seküler ve reformcu görüşleri benimsemiş bir liderdi. O, Batı yanlısı ve özellikle Fransız değerlerini ve kurumlarını model alan seküler ve modern bir devlet ve toplum oluşturmayı hedefledi. Burgiba ve elitinin tasavvur ettiği modernizm batılılaşmayla eş anlamlıydı. Bu dönemde rejimin temel sloganı gelişmiş ülkelere yetişmekti. Onlar gelişmiş ülkelerin en iyi örneği olarak Fransa'yı görüyordu.[10] Burgiba, Batı yanlısı modernleşmeyi "modern dünyanın bir parçası olarak yaşamak", "gerçekle yüzleşebilmek için diğer kültürlere, özellikle Batı kültürüne pencereleri açmak" şeklinde ifade etti.[11] Medeniyet tercihini Batıcılık yönünde yapan Burgiba, diğer yandan komünizm ve Pan-Arabizm gibi ideolojileri reddetti.[12] Tunus modernleşmesi, Batıcılık yanında laiklik ilkesine de dayanıyordu. Fransız laikliğini model alan Burgiba, modernleşme ve toplumu dönüştürme hedeflerini bu ilkeyle gerçekleştirmeye çalıştı.

Burgiba, hedeflerini gerçekleştirmek ve yeni devletin ilkelerini hayata geçirmek amacıyla tek parti egemenliğine dayalı otoriter yönetim rejimi kurdu. Yeni Düstur Partisi, ülkeyi bağımsızlığa taşıdığı için halkın büyük desteğine ve tüm ülkeye yayılan güçlü bir örgütsel yapıya sahipti. Burgiba, bağımsızlık mücadelesinin kahramanı olarak görüldüğünden parti içinde pozisyonunu güçlendirdi ve partideki muhtemel rakiplerinin gücünü zayıflattı. Burgiba, 1960'lı yılların başında Tunus siyasal sistemi hakkındaki bir soruya verdiği yanıtta bu durumu kabul etti: "Sistem? Hangi sistem? Ben sistemim".[13] Burgiba döneminde bir dönem başbakanlık yapan Hadi Nouria'nın tek parti yönetimi hakkındaki değerlendirmesi rejimin yapısını ortaya koymaktadır:

---

[10] Yeni rejimin oluşumunda Burgiba'nın fikirleri ve hedeflerinin etkisi hakkında ayrıca bkz. John L. Esposito, Tamara Sonn ve John O. Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, Oxford: Oxford University Press 2016, 176-177; Kenneth Perkins, "Playing the Islamic Card: The Use and Abuse of Religion in Tunisian Politics", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 59-63; Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 35; Raşid Gannuşi, *Laiklik ve Sivil Toplum*, İstanbul: Mana Yayınları 2015, s. 122.

[11] H. Rumeysa Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2017, Cilt 4, Sayı 1, s. 137.

[12] Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 63-64.

[13] Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 63-64.

> "Bizim politik toplumun dominant özelliği parti ve devletin bölünmez karakteridir. Bizim siyasi sistemimiz temel olarak parti etrafında döner. Parti, egemen ideolojinin oluşturucusu, devlet ve kitlelerin organizatörü, organize olmuş gücün enstrümanıdır. Politika tasarlama ve formüle etmede parti devlet ilişkisi kurumlarımıza ve yapılarımıza taşınmalıdır".[14]

Bu temel fikirlerle ve araçlarla bağımsızlığın ilk yıllarında başlatılan reformlar, toplumsal hayatta ve yönetimde egemen olan İslam dini ve Arap kültür kurumlarını hedef aldı. Rejim ilk olarak dini kurumları kontrolü altına almaya çalıştı. İslami eğitim kurumları ortadan kaldırılarak seküler eğitim sistemi benimsendi. Yargı alanında geleneksel İslam hukuku uygulamaları kaldırıldı. Rejimin bu reformlardaki amacı dini pratikleri devlet ve toplum hayatından çıkarmaktı.[15] Bu çerçevede rejim Kur'an okullarını, camileri ve diğer dini kurumları destekleyen vakıf gelirlerine el koydu ve vakıfları devletleştirdi. Hanefi ve Maliki şeriat mahkemelerini kaldırdı ve yargı sistemini merkezileştirdi. Ayrıca Tunus'ta dini düşüncenin ve örgütlenmenin en önemli merkezi olan Zeytune Üniversitesi'nin özerkliği kaldırıldı ve eğitim bakanlığına bağlandı.[16]

Sosyal alanda yapılan reformların en önemlisi yeni Medeni Kanunun kabul edilmesi oldu. Bağımsızlığın ilk yılında kabul edilen Medeni Kanun'la çok eşlilik yasaklandı, kız çocuklarının evlenme yaşına alt sınır getirildi, kadınlara boşanma hakkı tanındı ve erkeklerin boşanma hakkıyla ilgili sınırlamalar getirildi.[17] Dini ve sosyal alanda yapılan modernleşme ve laiklik uygulamaları söylem düzeyinde de kendisini gösterdi. Burgiba yaptığı konuşmalarda kadınların geleneksel kıyafetlerini eleştirdi. Ona göre bu kıyafetler kadınların modern topluma aktif bir şekilde katılmalarına engel olmaktaydı.[18] Burgiba ayrıca Ramazan orucunu eleştirdi ve az gelişmişlikle mücadele etmek için orucunun tutulmaması gerektiğini savundu.[19] Burgiba, geleneksel ve İslami yapıları eylem ve söylem düzeyinde moder-

---

14 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 42.

15 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 176-177.

16 Perkins, "Playing the Islamic Card: The Use and Abuse of Religion in Tunisian Politics", s. 61; Rory McCarthy, "Re-thinking secularism in post-independence Tunisia" *Journal of North African Studies*, 2014, Cilt 9, No 5, s. 735-736.

17 McCarthy, "Re-thinking secularism in post-independence Tunisia", s. 736.

18 Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", s. 138.

19 McCarthy, "Re-thinking secularism in post-independence Tunisia", s. 737.

nizm ve ilerlemenin karşıtı olarak konumlandırdı. Tunus rejiminin işlevi burada ortaya çıkmaktaydı: Devlet aygıtlarını kullanarak Tunus toplumunu geleneksel ve İslami yapılardan arındırmak ve Batılı anlamda modernleştirmek.

Rejimin yapısı ve işleyişi 1987 yılında iktidara gelen Zeynel Abidin Bin Ali döneminde de değişmedi. Burgiba'yı kansız bir darbeyle deviren Bin Ali, rejim değişikliğinden ziyade rejimi güçlendirme politikası izledi. O, rejimi güçlendirmek için ulusal konsensüs yaratmaya çalıştı. Bu konsensüsün inşasında Burgibaizm ağırlıkla temsil edildi ve harç olarak kullanıldı.[20] Bin Ali, rejimi güçlendirmek ve meşruiyetini artırmak için çok partili seçimlere izin verme, ömür boyu başkanlık kuralını kaldırmak gibi siyasi liberalizm denemeleri yaptı. Ancak bu girişimlerden geri dönüş yapan Bin Ali, devrilene kadar otoriter ve baskıcı tek parti yönetim rejimini sürdürdü.

Aralık 2010'da ekonomik sorunlardan dolayı başlayan gösteriler, zamanla rejime yönelik halk ayaklanmasına dönüştü. 1956 yılında Burgiba tarafından kurulan ve 1987 yılından sonra Bin Ali tarafından devam ettirilen rejim, halk ayaklanmaları sonucu Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden ayrılmasıyla sona erdi. Devrimden sonra serbest ve özgür seçimlerin yapılması, bu seçimlere dayalı iktidar değişimlerinin gerçekleşmesi ve iktidar değişimini kurala bağlayan yeni anayasanın benimsenmesi demokratik rejime geçişin önemli adımlarını oluşturdu.

3.2. Tunus İslami Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Rejim Güvenliği

1960'lı yılların ortalarından itibaren rejimin yapısı ve işleyişine karşı muhalefet hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Bu muhalefet hareketlerinin en önemlisi Tunus İslami hareketidir. Bu hareket ilk başlarda geleneksel değerleri, İslami ve Arap kimliğini koruma refleksiyle ortaya çıkmışsa da, daha sonra ekonomik ve toplumsal sorunların etkisiyle siyasal bir harekete dönüştü. İslami hareketin sosyal ve siyasal alana evrilmesi onların toplumsal bağlarını güçlendirdi ve onları rejime alternatif bir duruma getirdi.

İslami hareketin ortaya çıkmasının ve gelişmesinin iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi Tunus rejiminin Batıcılık ve laiklik

[20] Emma C. Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, London: Macmillan 1999, s. 164-167.

ekseninde işleyen modernleşme tasavvuru ve uygulamalarından kaynaklanmaktaydı. İslami hareketin kurucularından ve liderlerinden Raşid Gannuşi Tunus rejimine karşı İslami muhalefet hareketinin ortaya çıkmasının nedenini şu şekilde açıklar: "Ennahda ve dolayısıyla Tunus'taki ilk İslami hareket, vatandaşların dini özgürlüklerini, serbest ifade ve örgütlenme haklarını reddeden sekülarist, otoriter bir rejimin elindeki baskı araçlarına yanıt olarak ortaya çıktı".[21] Yine Esposito, Sonn ve Voll da benzer görüştedir. Onlara göre, Burgiba Fransız değerlerini ve kurumlarını model alan seküler bir devlet ve toplum oluşturmak için başta eğitim ve hukuk alanında olmak üzere birçok alanda reformlar yaptı. Özellikle İslami eğitim kurumlarının ortadan kaldırılması ve seküler eğitim sisteminin benimsenmesi, geleneksel İslam hukuku uygulamalarının kaldırılması, İslam pratiklerinin devlet ve toplum hayatından çıkarılması çabaları Tunus'un seküler rejimine karşı güçlü bir muhalefet hareketinin temellerinin atılmasına yol açtı.[22] Marion Bouldby, İslami hareketin kökenini Tunus'un bağımsızlığını takip eden on yılda gerçekleştirilen reformlara dayandırır. Ona göre bu yıllar İslami kurumların modernleşmeci elitler tarafından ortadan kaldırılmasına sahne oldu ve bu reformlar İslami hareketin doğuşuna neden oldu.[23]

İkinci neden ekonomik, sosyal ve siyasal koşullardan kaynaklandı. 1960'larda Tunus, planlı sosyalist bir ekonomi modeli uygulamıştı. Ancak uygulanan model başarısız oldu ve ekonomik sorunlara, işsizliğe ve toplumsal memnuniyetsizliğin büyümesine yol açtı. Hükümet bu memnuniyetsizliği azaltmak için siyasi ve ekonomik liberalleşme politikaları izlemeye başladı. Bu ortam Tunus'un Arap-İslam kimliğinin ve mirasının yeniden canlanmasına katkı sağladı.[24] Bunun yanında ekonomik sorunlara karşı sol gruplar ve sendikalar da reform taleplerini ve tepkilerini artırmaya başladılar. Hükümet bu hareketlere karşı anlaşmazlığa düştü ve sendikal hareketi ülkenin istikrarına tehdit olarak görmeye başladı. Hükümetin işçi sendikasına yönelik baskılarını artırması sendikanın ülkedeki etkisini azalttı. Tunus rejimi ayrıca sol guruplardan ve sendikal hareketlerden gelen muhalefet dalgasına karşı "Kuran'ı Koruma Birliği" olarak adlandı-

---

21 Raşid Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia" *Foreign Affairs*, September/October 2016, s. 58.

22 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 176-177.

23 Marion Boulby, "The Islamic Challenge: Tunisia since Independence", *Third World Quarterly*, 1988, Cilt 10, No 2, s. 590-614.

24 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 179.

rılan bir örgütlenmeyi destekledi. Siyasi bir ajandası olmayan bu birlik, Tunus kimliğinin kurucu unsurları olarak Arap diline ve İslami değerlere vurgu yapıyordu. Hükümetin bu dönemde sol hareketleri yasaklaması bu gurubun özellikle üniversite kampüslerinde alan bulmasına yol açtı. Ayrıca ekonomi alanındaki başarısızlık rejimin meşruiyetini aşındırdı ve bu aşınma İslami hareketin gelişimini etkiledi.[25]

Bu dönemde İslami bir vizyona sahip bir aktivist olan Gannuşi'nin fikirlerine ilgi artmaya başladı.[26] Gannuşi'nin fikirleri Tunus'un seküler rejimine muhalif bir hareketin doğmasına öncülük etti. Arap milliyetçiliğine mesafeli olan Gannuşi, Tunus'un sosyalist ekonomi politikalarını da eleştiriyordu. Gannuşi ayrıca geleneksel İslam kurumlarını katı ve sönük görüyordu. Ona göre "geleneksel model ideolojik değildi, o kapsayıcı bir sistemi temsil etmiyordu. Medeniyeti ve hayatın yönlerini yansıtmada yetersiz kalan geleneksel din duygular, adetler, örfler ve ritüeller setiydi".[27] Gannuşi bir yandan geleneksel İslami kurumları eleştirirken, diğer yandan Batı medeniyetine karşı İslami bir alternatifi savundu. İlk dönemde ideolojik bilinçlenmenin gelişmesine odaklandı. Gannuşi'nin fikirleri çoğu genç, fakir, çalışan sınıf ve üniversiteli insanları kendisine çekti. Gannuşi ve arkadaşları "Kuran'ı Koruma Birliği" ile güçlerini birleştirdi.[28] 1970'li yılların başında Arap-İslam kimliğini koruma refleksiyle ortaya çıkan bu birlik, Tunus İslami hareketin ilk nüvesini oluşturdu.

1970'lerin sonunda yaşanan gelişmeler Tunus İslami hareketi için dönüm noktasını oluşturdu. Bu gelişmelerin en önemlisi ekonomik sorunlar nedeniyle 1973-1978 yılları arasında yaşanan işçi grevleriydi. 1978 yılında gerçekleşen genel grev sırasında hükümetin sert müdahalesi birçok kişinin ölümüne neden oldu. İkinci gelişme 1979 yılında gerçekleşen İran devrimidir. Devrim İslam coğrafyasındaki İslami hareketleri etkilemeye başladı. Hükümetin grevlere karşı sert tutumu ve İran'da gerçekleşen devrim Tunus'taki İslami aktörlerin toplumsal ve siyasal sorunlara daha çok önem

---

25 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 34-47; Boulby, "The Islamic Challenge: Tunisia since Independence", s. 590-614.

26 Gannuşi, bu dönemde reformist birçok İslamcı düşünürden özellikle de Müslüman Kardeşlerin kurucusu Mısırlı Hasan el-Benna ve Suriye'deki düşünürlerden etkilendiklerini söyler. Bkz: Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 60.

27 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 177-179.

28 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 180.

vermelerine yol açtı.[29] Tunus İslami hareketinin liderlerinden Gannuşi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "…bu noktadan itibaren toplumsal gerçeklikler konusunda farkındalık ve duyarlılık geliştirmeye başladık. İslamcılar sendika hareketlerine katılmaya başladı".[30]

Bu gelişmeler sonrasında siyasete yönelik ilgileri artan Gannuşi'nin de içinde olduğu Kuran'ı Koruma Birliği, 1979'da siyasi bir grup olan İslam Birliği'ne dönüştü. Birlik özellikle düşük ve orta sınıf ailelerine ulaştı ve Burgiba'nın tek parti sistemini bitirmesi için çağrı yaptı. Birlik ayrıca işçi hakları, yoksulluk, ücretler, siyasi katılım gibi çağdaş problemlerin üzerine eğilen bir vizyon benimsedi. Burgiba 1981'de seçimlere diğer partilerin de katılmasına onay verdiğinde İslam Birliği siyasi bir partiye dönüştü ve İslami Yöneliş Hareketi (Islamic Tendency Movement-MTI) ismini aldı.[31] Gannuşi'ye göre MTI, Burgiba rejimine muhalefet eden, özellikle dini inancından dolayı kendisini siyasi sistemden dışlanmış hisseden Tunusluları bir araya getirdi. MTI bunu tartışma gurupları kurarak, süreli yayın yaparak, üniversite kampüslerinde öğrencileri organize ederek yaptı.[32] MTI ayrıca resmi parti olarak tanınma başvurusu yaptı ve şiddeti reddettiklerini, siyasi meşruiyetin tek kaynağı olarak özgür ve adil seçimleri gördüklerini ve demokratik ve çok partili siyaseti desteklediklerini taahhüt etti.[33] Gannuşi'ye göre, demokrasi ve İslam birbiriyle uyumsuz değildi:

> "Eğer demokrasi Batıda yaygın olan liberal hükümet modeli, halkın temsilcilerini ve liderlerini özgürce seçtiği bir sistem ve bir güç değişimi, halk için insan hakları ve özgürlüklerin varlığı anlamındaysa bu durumda Müslümanlar demokrasiye muhalif olmaları için dinlerinde hiçbir şey bulamayacaklardır ve herhangi bir şekilde böyle yapmak onların çıkarına değildir".[34]

---

29 Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", s. 140-142.

30 Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", s. 143.

31 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 180-181.

32 Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 60-61.

33 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 48-49; Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 61.

34 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 181.

İslami Yöneliş Hareketinin bu tutumuna karşın, Tunus rejimi onların güçlenmesini ve siyasileşmesini rejim güvenliğine tehdit olarak algıladı. Hareketin resmi parti olarak tanınma başvurusunu reddeden rejim, onlara karşı sert tedbirler almaya başladı. Temmuz 1981'de aralarında Gannuşi'nin de bulunduğu birçok MTI üyesi tutuklandı ve onlar illegal örgüt kurmakla suçlandı.[35] Burgiba, İslamcıların radikal köktendinciliği desteklediğini ve İran tarzı bir dini devrimle bağlantılı olduklarını iddia ederek harekete yönelik sert tedbirleri meşrulaştırmaya çalıştı. İslami hareket üzerindeki baskıları artıran Tunus yönetimi, memurların iş sırasında namaz kılmasını, kadınların üniversitelerde ve işyerlerinde başörtüsü giymesini yasakladı.[36] Ancak bu baskı ortamı ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan hoşnutsuzluk İslami hareketin daha fazla taban bulmasına ve güçlenmesine yol açtı. İslami hareketin güçlenmesi rejim güvenliğine yönelik tehdit algısını artırdı.

İslami hareketin güçlenmesi ve toplumsal tabanını genişletmesi, Burgiba rejimini daha sert politika izlemeye sevk etti. 1984'te serbest bırakılan Gannuşi 1987'de tekrar tutuklandı ve hükümete karşı darbe hazırlamak ve şiddeti kışkırtmakla suçlandı. Mahkeme Gannuşi'ye ömür boyu ağır hapis cezası verdi. Burgiba ayrıca MTI karşısında daha katı tutuma sahip içişleri bakanı Zeynel Abidin Bin Ali'yi başbakan olarak atadı. Burgiba yönetimin bu sert tutumu, İslamcı hareketi rejimin siyasi gücüne rakip olarak görmesinden kaynaklandı ancak bu tutumu iktidarının da sonunu hazırladı. Bin Ali başbakan olarak atandıktan kısa bir süre sonra Burgiba'nın sağlık sorunlarını gerekçe göstererek kansız bir darbeyle 7 Kasım 1987'de Burgiba'yı iktidardan uzaklaştırdı.[37]

3.3. 1987 Darbesi Sonrası Rejim Güvenliği ve İslami Hareket

Bin Ali iktidara geldikten sonra, Burgiba'nın son dönemlerinde yıpranan rejim güvenliğini ve meşruiyetini güçlendirmeye yönelik adımlar attı. Bin Ali iktidarının ilk yıllarında siyasi liberalleşme ve anayasal reform vaatlerinde bulundu. Onun "içinde yaşadığımız çağ, halkı dışlamadan hayat

---

35 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 47.

36 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 182.

37 Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", s. 151-153.

boyu başkanlığa veya devlet başkanlığına otomatik halefiyete izin vermemektedir. Halkımız gerçekten siyasi partilerin ve örgütlerin çoğulculuğuna dayalı bir siyasi gelişmeyi ve örgütlenmeyi arzulamaktadır"[38] açıklaması bu yöndeki niyetini ortaya koydu. Bu kapsamda yapılan reformlarla aynı kişinin en fazla 15 yıl ve azami 70 yaşına kadar başkanlık yapabileceği kuralı getirildi. Yine reform vaatleri kapsamında siyasi parti kurma ve faaliyet gösterme üzerindeki sınırlamalar gevşetildi ve sınırlı da olsa çok partili sisteme doğru adım atıldı.[39] Bin Ali ayrıca bu dönemde önemli bir adım atarak, Burgiba'nın son döneminde tutuklanan MTI lideri Gannuşi dahil bütün siyasi mahkumları affetti ve sürgündeki muhalefet liderlerini ülkeye davet etti.[40] Bin Ali'nin rejim güvenliği tesisine yönelik ikinci adımı, yeni bir ulusal konsensüs yaratmak için muhalefet partileri, ticaret ve işçi sendikaları ve İslamcı hareketin temsilcileri gibi toplumun önemli kesimlerini ulusal sözleşme dokümanı etrafında bir araya getirmesi oldu. Tartışmalar sonucunda şekillenen ve 16 farklı siyasi parti ve örgütün imzaladığı ulusal sözleşme dokümanı, Kasım 1988'de ilan edildi. Sözleşmenin en önemli yanı devletin Arap ve İslami kimliğine vurgu yapmasıydı. Söylem düzeyinde de olsa bu sözleşme, Burgiba rejiminin kapsayıcı olmayan sekülarizmi yerine, halkın İslami karakterini kabul etmeyi ve onu kapsamına dahil etmeyi amaçladı.[41] Bin Ali'nin siyasi liberalleşme vaatleri ve sınırlı da olsa yaptığı reformlar iç istikrar düzeyini artırdı ve rejim güvenliğine katkı yaptı.

Bin Ali, iktidarının ilk yıllarında İslamcı harekete karşı dikkatli bir strateji izledi ve onlarla açıkça mücadele etmekten kaçındı. Bu stratejideki temel etken Bin Ali'nin İslami hareketin gerçek gücünden ve potansiyelinden emin olmaması ve yapılacak mücadelenin onların toplumsal desteğini daha da artıracağı endişesi taşımasıydı.[42] Bu dönemde İslami Yöneliş Hareketi ismini değiştirerek En-Nahda (Yeniden Doğuş-Renaissance Party) ismiyle Şubat 1989'da meşru bir parti olarak tanınma başvurusu yaptı. Parti yetki-

---

38 Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, s. 167.

39 Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, s. 167-173.

40 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 49-50.

41 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 49-50; Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, s. 173-176.

42 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 49.

lileri başvuru sırasında devrimci hareket olmadıklarını, demokratik siyasete bağlı reformcu bir hareket olduklarını ve devlete tehdit oluşturmadıklarını ilan etti.[43] Nahda'nın legalleşme talebine olumsuz yanıt veren Bin Ali, Nisan 1989'da yapılan genel seçimlerde Nahda adaylarının bağımsız olarak seçime katılmalarına müsaade etti. Seçimde Nahda'nın bağımsız adayları ülke genelinde %14, şehirlerde %30 oy oranına uluşarak Tunus'un en büyük muhalefet partisi konumuna geldi.[44] Nahda'nın bu başarısı, onun iktidar partisine karşı gerçek anlamda muhalefeti temsil ettiğini ortaya çıkardı. Bin Ali seçim sonuçları sonrasında siyasi liberalleşme, reformlar ve İslamcılarla uzlaşma gibi adımların kendi iktidarını ve rejimine tehdit eder hale geldiğini düşünmeye başladı.[45]

İslami hareketin seçim başarısını ve iktidara alternatif duruma gelmesini rejim güvenliğine tehdit olarak algılayan Bin Ali, strateji değiştirerek 1990'lı yılların ortalarından itibaren Nahda'ya yönelik baskı ve yasaklamalara başladı. Bu baskı ve yasaklama sürecinde çok sayıda Nahda aktivistleri gözaltına alındı ve tutuklandı. Bu süreçte ayrıca keyfi tutuklamalar, işkence olayları gibi insan hakları ihlalleri de yaşandı. Nahda lideri Gannuşi de seçimlerden bir ay sonra ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Baskıların muhatabı Gannuşi, bu gelişmeleri şu şekilde açıklamaktadır:

> Bin Ali rejimi Burgiba döneminin baskıcı taktiklerine geri döndü. 1989 seçimlerinden sonra (bu seçime Nahda bağımsız adaylarla katılmıştı ve %13 oranında oy almıştı. Bazı kaynaklara göre büyük şehirlerde bu oran %30'a kadar çıkmıştı) rejim partiyi ezmeye yöneldi. Partinin on binlerce üyesi tutuklandı, hapsedildi, işkencelerden geçirildi, iş ve eğitim fırsatlarından mahrum bırakıldı ve polis tacizlerine maruz bırakıldı. Benimde içinde bulunduğum pek çoğu da sürgüne zorlandı".[46]

Bin Ali, 1990'lı yılların ortalarına kadar uyguladığı sert ve baskıcı tedbirlerle İslami hareketi rejimine tehdit olmaktan çıkardı. İslamcı hareketin tabanı tam olarak ortadan kaldırılamasa da, Nahda'nın Tunus'taki örgütlenmesi büyük ölçüde azaltıldı ve yeraltı hareketi olarak hayatta kalmaya

---

43 Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, s. 178.

44 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 55.

45 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 55; Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, 180.

46 Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 61.

zorlandı. Bin Ali içerde İslami harekete ve muhalif kesimlere karşı yürüttüğü sert önlemleri meşrulaştırmak için bu dönemde Cezayir iç savaşından kaynaklanan fundamentalist korkudan faydalandı.[47] Bin Ali rejiminin İslami harekete karşı sert tutumu 2000'li yıllarda da devam etti. Bin Ali'nin bu politikası özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD öncülüğünde başlatılan "terörle savaş" stratejisi kapsamında daha fazla dış destek görmeye başladı. Alınan dış destek bir yandan muhalefetin daha çok baskılanması anlamında rejim güvenliğine katkı yaparken, diğer yandan rejimin toplumsal meşruiyetini aşındırdı. Bu süreç halk ayaklanmasıyla rejimin 2011 yılının başında devrilmesine kadar sürdü.

3.4. 2011 Rejim Değişikliği ve İslami Hareket

Bin Ali'nin rejim güvenliğini artırmak için içerde uyguladığı baskı, muhalefeti ve özellikle İslami hareketleri yok etme politikaları, yolsuzluklar, artan ekonomik problemler ve işsizlik rejimin sonunu getiren gelişmeler oldu. Aralık 2010'da ekonomik sorunlardan dolayı başlayan gösteriler, zamanla rejime yönelik halk ayaklanmasına dönüştü. 1956 yılında Burgiba tarafından kurulan ve 1987 yılından sonra Bin Ali tarafından devam ettirilen rejim, halk ayaklanması sonucu Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden ayrılmasıyla sona ermiş oldu. Devrimden sonra tek parti sitemine dayalı otokratik rejimden serbest ve çok partili seçimlere dayalı demokratik rejime geçiş adımları atıldı.

Devrim sonrası yeni rejime geçişin ilk adımı, 23 Ekim 2011 tarihinde yapılan Kurucu Meclis seçimleri ile atıldı. Seçimlerde Nahda partisi oyların yüzde 41,47'sini alarak, 217 sandalyeli mecliste 90 sandalye kazandı ve açık ara birinci parti oldu.[48] İkinci sıradaki ulusal sol eğilimli Cumhuriyetçi

---

47 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 57-58; Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 62.

48 Bin Ali'nin devrilmesine yol açan halk ayaklanması sırasında İslami hareket aktif bir tutum izleyemedi. Esposito, Sonn ve Voll'a göre, İslamcıların pasif kalmasının en önemli nedeni Nahda'nın uzun süre siyasetten dışlanmış olması ve örgütlenme kapasitesinin büyük oranda zarar görmüş olmasıdır. Diğer bir neden devrimin arkasındaki itici gücün İslami kaygılardan ziyade ekonomik hoşnutsuzlukların olmasıydı. Tunusluların bu süreçteki en öncelikli kaygıları ekonomik zorluklar ve işsizlikle ilgili konulardı. Ancak bu gerçeklere rağmen, devrim sonrasında yapılan ilk özgür ve serbest seçimlerde Nahda büyük bir zafer kazandı ve siyaset sahnesine

Kongre partisi yüzde 13,82 oy oranıyla 30 sandalye ve üçüncü sıradaki sol eğilimli Ettakatol partisi ise yüzde 9,68 oy oranıyla 21 sandalye elde etti.[49] Seçimlerden sonra Nahda öncülüğünde ilk üç parti koalisyonuyla troyka hükümeti kuruldu.[50] Demokratik rejime geçiş çabalarına rağmen, Tunus bu dönemde iç istikrasızlıklarla yüzleşti. İç istikrasızlık seküler kesimle selefilerin başını çektiği İslami guruplar arasındaki mücadeleden kaynaklandı. Seküler kesim din ve siyasetin birbirinden ayrılmasını ve kamusal alanda dinin görünür olmamasını savunuyordu. Bu tutumun karşı tarafında yer alan selefilerle seküler kesim arasındaki gerginlik döneminde gerçekleşen siyasi suikastlar ülkedeki iç istikrarsızlığı daha da derinleştirdi.[51] Nahda partisi iç istikrarsızlığı aşmak için hükümetten çekilme kararı aldı ve teknokratlardan oluşan bir hükümetin kurulmasına razı oldu.

Rejim değişikliğine yönelik ikinci adım, Kurucu Meclis'in yeni anayasayı 27 Ocak 2014'te kabul etmesi oldu. Meclis Başkanı Mustafa Bin Cafer, anayasanın kabulünden sonra yaptığı açıklamada, "bu anayasa Tunusluların rüyası, devrimin yeniden canlanmasının bir kanıtı. Yeni anayasa, demokratik sivil bir ulus oluşturacak" diyerek bu geçişe vurgu yaptı.[52] Anayasa üzerindeki bu uzlaşma Bin Ali'nin devrilmesinden sonra Tunus'un demokratik rejime geçişte çok önemli bir dönüm noktası oldu. Şükrü Hanioğlu'na göre,[53] çatışma potansiyeli yüksek olan laik ve İslami kesim karşılaşılan sorunları aşmayı başardı. Bunu başarmalarının en önemli nedeni, tarafların önemli tavizler vermesi ve temel noktalar üzerinde çatışmak yerine insan hakları, katılımcı demokratik cumhuriyet, egemenliğin halka aidiyeti, hür seçimler, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, kadın-erkek eşitliği gibi evrensel değerler üzerinde uzlaşmaya odaklanmalarıdır. Hanioğlu'na göre, tarafların uzlaşma noktaları yeni anayasaya da yansımıştır. Yeni anayasa-

geri döndü. Nahda'nın bu başarısında Bin Ali'nin iktidardan düşmesiyle oluşan güç boşluğunun doldurulamaması ve Gannuşi'nin Ocak 2011'de ülkeye dönmesinden sonra partinin örgütlenmeyi gerçekleştirmesi ve oluşan boşluğu doldurması etkili oldu. Bkz: Esposito, Sonn ve Voll, Islam and Democracy after the Arab Spring, s. 188-189.

49 "Tunus'ta nihai sonuçlar açıklandı", *Anadolu Ajansı*, 27.10.2011.

50 "Tunus'ta koalisyon anlaşması", *Aljazeera Türk*, 22.11.2011.

51 Esposito, Sonn ve Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, s. 191-195; "Şükrü Belayid suikastı Tunus sokaklarını karıştırdı", *BBC Türkçe*, 06.02.2013; "Tunus: iki suikast, tek silah", *BBC Türkçe*, 26.07.2013.

52 "Tunus'ta yeni anayasa yürürlüğe girdi", *Aljazeera Türk*, 27.01.2014.

53 M. Şükrü Hanioğlu, "Tunus'tan alınacak ders", *Sabah*, 09.02.2014.

nın değiştirilemez ilk iki maddesi "Tunus'un bağımsız bir devlet olduğunu, dininin İslam olduğunu" vurgularken, aynı zamanda, onun "vatandaşlık, halk iradesi ve hukukun üstünlüğüne dayandığının" da vurgulamaktadır. Yine anayasanın 6. maddesi "devletin din ve kutsalları koruyacağını" belirtirken, diğer yandan da "camiler ve diğer ibadet mekanlarının tarafsızlığını" ve "tekfir"e izin verilmeyeceğini de hüküm altına almaktadır.

Ocak 2014'te yürürlüğe giren yeni anayasa seçilmiş bir cumhurbaşkanı, bir başbakan ve bir kabineden oluşan yarı başkanlık hükümet sistemini getirdi.[54] Yeni anayasanın kabulü sonrasında 26 Ekim 2014'te yapılan ilk genel seçimde laik Nida Tunus partisi 217 üyeli parlamentoda 85 sandalye kazandı. En yakın rakibi Nahda partisi ise 69 sandalye kazandı. Sürecin devamında eski rejimle bağları bulunan ve 1981-1986 yılları arasında dışişleri bakanı, 1990-1991'de de meclis başkanı olarak görev yapmış olan Nida Tunus partisi lideri Beji Caid Essebsi, ikinci turu 21 Aralık 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak Tunus'un yeni cumhurbaşkanı oldu. Nahda ise cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday göstermedi. Nahda lideri Gannuşi, "kutuplaşmanın derinleşmesini ve ülkenin bölünmesini önlemek istedikleri" için böyle bir politika benimsediklerini söyledi.[55]

2016 yılı Nahda'nın dönüşüm yılı oldu. Mayıs 2016'da yapılan parti kongresinde konuşan Gannuşi, "davet ve siyaset" faaliyetlerini birbirinden kesin çizgilerle ayrıştıracaklarını ilan etti. Gannuşi'ye göre "modern bir devlet, ideolojilerle, büyük sloganlarla ve siyasi çekişmelerle değil, pratik programlarla idare edilir".[56] Gannuşi, 2016 yılında Foreign Affairs dergisine yazdığı makalede bu dönüşümü "siyasi İslam'dan Müslüman demokrasiye" geçiş şeklinde adlandırdı. Gannuşi'ye göre, Nahda artık kongrede resmileşen kararlara uygun olarak sosyal, eğitim, kültürel ve dini faaliyetlerde bulunmayacak, yalnızca siyasete odaklanacak. Bu alanlar partinin değil sivil toplumun bir alanı olmalıdır. Ona göre siyasi ve dini alan birbirinden ayrılmalıdır. Çünkü hiçbir siyasi parti dini temsil edemez veya etme iddiasında olmamalıdır. Dini alan bağımsız ve tarafsız kurumlar tarafından yönetilmeli ve din tarafsız olmalıdır. Ona göre;

---

54 "Tunus'ta cumhurbaşkanlığı yarışı", *Aljazeera Türk*, 21.12.2014.

55 "Tunus'un yeni cumhurbaşkanı laik aday Es Sebsi", *BBC Türkçe*, 22.12.2014; "Tunus'ta laik Nida Partisi resmen galip", *BBC Türkçe*, 30.10.2014.

56 Fatih Okumuş, "Nahda tecrübesi ve İslami hareketin geleceği", *Anadolu Ajansı*, 17.06.2016.

> Nahda'nın, İslamcı bir hareket olarak değil, Müslüman demokrat bir parti olarak anlaşılması daha uygun düşmektedir. Biz, Tunuslulara dini konularda vaaz etmek yerine, onların günlük sorunlarına çözüm üretmeye çalışıyoruz. Açık olmak gerekirse, İslam'ın prensipleri her zaman Nahda'ya ilham kaynağı olmuştur ve değerlerimiz bize yol göstermeye devam edecektir. Ancak Nahda'nın (veya başka herhangi bir partinin) dini özgürlükler için mücadele etmesine artık gerek yoktur: Yeni anayasa uyarınca, tüm Tunuslular, inançlı, agnostik veya ateist olsalar da aynı haklara sahiptir.[57]

İslami hareketin partisi Nahda'nın dönüşüm politikası ve ılımlı tutumu Tunus'un demokratik rejime geçiş sürecinde belirleyici oldu. Nahda demokratik rejimin yerleşmesi için hem iktidardan feragat etti hem de anayasa yapım sürecinde kendi yaklaşımlarından tavizler verdi. Devrim öncesi dönemde rejim güvenliğine tehdit olarak görülen Nahda, devrim sonrası demokratik rejimin inşasında önemli derecede katkıda bulundu.

4. Tunus Dış Politikası

Tunus Fransız sömürgesi iken, 1956 yılında bağımsız bir devlet oldu. Bağımsızlıktan sonra Tunus dış politikası Burgiba rejiminin tercihlerine ve yeni devletin bağımsızlığını güçlendirme politikasına göre şekillendi. Tunus dış politikasını bu dönemde yönlendiren diğer hedef ekonomik kalkınma ve modernleşme çabalarına dış kaynak desteği bulmaktı. Rejimin dış politikadaki tercihi yeni devletin yönünü ve eksenini belirlerken, bağımsızlığı güçlendirme politikaları zaman zaman dış politika sorunlarına yol açtı.

Tunus bağımsızlık mücadelesini bir Batı devleti olan Fransa'ya karşı vermiş olmasına rağmen, dış politika tercihini Batı bloku yönünde yaptı. Burgiba, bağımsızlıktan hemen sonra yaptığı açıklamada Tunus'u kapitalist-liberal Batı ile özdeşleştirdiğini ve NATO üyeliği amaçladığını belirtti: "Ben tarafsızlığa karşıyım ve NATO'ya katılmanın çıkarımıza olduğunu düşünüyorum. Biz Batı ve özgür dünyanın ayrılmaz bir parçasıyız".[58] Bur-

---

[57] Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia", s. 63-64.

[58] Lotfi Ben Rejeb, "United States Policy towards Tunisia: What New Engagement after an Expendable 'Friendship'?", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 82-83.

giba ayrıca sol eğilimli Arap milliyetçiliğinden farklı anlayışta olduklarını, bu nedenle Soğuk Savaş'ta Tunus'un kesin bir şekilde Batı'nın özgür dünyasını seçtiğini ve bu dünyanın rakip kampı olan Komünist dünyaya ait olmadıklarını açıkladı.[59] Burgiba'nın Batı tercihi politikasıyla uyumlu olarak bağımsızlıktan hemen sonra Tunus, Fransa ile ilişkilerini geliştirme politikası izledi. Fransa ile ekonomik bağımlılık ilişkisi içinde olan Tunus, bu ilişkiyi sürdürmek ve özellikle ekonomik kalkınma için Fransa'dan ekonomik destek ve dış yatırım almaya çalıştı.[60]

Tunus bir yandan Fransa ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan ona karşı bağımsızlığını güçlendirmeye çalışıyordu. Bu politika Fransa ile sorunların yaşanmasına neden oldu. 1950'li yılların sonlarında Tunus, Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir savaşçılarını destekleme politikası izledi. Ayrıca Tunus bağımsızlığına aykırı olarak gördüğü topraklarındaki Fransız askeri üssünün boşaltılmasını istedi. Bu politikalar iki ülkeyi askeri çatışma noktasına getirdi. İki ülke arasında meydana gelen çatışma sonrasında Fransa 1963 yılında Tunus'taki askeri üssü boşaltmak zorunda kaldı.[61] Fransa ile yaşanan sorunlardan dolayı Tunus, ABD'den destek alma çabasına girdi. Tunus'un bu yöndeki dış politikası başarılı oldu ve ABD, Tunus'u tanıyan ilk büyük devlet oldu.[62] Tunus ayrıca Fransa'dan alamadığı askeri ve ekonomik desteği ABD'den almaya başladı.[63]

---

59 Rejeb, "United States Policy towards Tunisia: What New Engagement after an Expendable 'Friendship'?", s. 83; Amy Aisen Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 105.

60 Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 105.

61 Ancak Burgiba, Fransa ile uzun dönem ilişkileri bozmak istemedi. Burgiba "bu bizim Fransa ile son kavgamızdır", "biz Fransa ile işbirliği yapacağız, birlikte az gelişmişliği yenmek için" diyerek iki ülke ilişkilerinin önemine vurgu yaptı. Bkz: Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 130-131; Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 105; Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 132.

62 Sarah Souli, "After Obama, what comes next for US-Tunisia ties?", 28.09.2016, http://www.al-monitor.com/pulse...

63 ABD ve Tunus 1957'de ilk iki taraflı ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzaladı. Bu kapsamda ABD, Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) vasıtasıyla 1994 yılına kadar Tunus'un ekonomik kalkınma programını destekledi. 1957-84 arasında USAID

Tunus lideri Burgiba, 1960'lı yılların ortalarından itibaren iç politikada ekonomik sorunlardan kaynaklanan muhalefet hareketleriyle yüzleşti. Bu nedenle Burgiba Fransa ile ilişkilerini tekrar düzeltme çabası içine girdi. Özellikle 1970 ve 1980'lerde Tunus'ta kötüleşen iç siyasi ortam ve çatışmalar, Libya ile yaşanan gerginlikler nedeniyle Burgiba, Fransız desteğine daha çok önem verdi. Bu çabalardan sonra iki ülkenin diplomatik, askeri ve ekonomik ilişkileri arttı. Burgiba 1960'larda uyguladığı sosyalist ekonomi politikalarını 1960'ların sonunda terk etti ve tekrar liberal ekonomi politikalarına yöneldi. Liberal ve dışa açık ekonomi politikası Tunus dış politikasına da yansıdı. Özellikle Fransa ile ekonomik ilişkiler arttı.[64] İki ülke ticari ilişkilerinin geliştirilmesi için yeni mekanizmalar oluşturuldu. Fransa bu dönemde Tunus'un en büyük ticari ortağı oldu. Fransa'nın Tunus'a yaptığı yardım, dünyada bir ülkeden diğerine yapılan kişi başına düşen yardımların en yükseğine çıktı. Fransa ayrıca Tunus'un güvenliğinin birincil garantörü oldu. 1970'lerin başlarında Fransa, Tunus'a silah satış yasağını kaldırdı ve Tunus'un askeri ve iç güvenlik güçlerinin eğitimine katkı sağladı.[65] Burgiba 1980'li yıllarda da Fransa'dan destek almaya devam etti. Bu destek ekonomik ve güvenlik desteğinin yanında siyasi desteği de içeriyordu.[66] Özellikle 1979 İran devriminden sonra devrimin bölgeye yayılmasından endişelenen Batı ülkelerinin bölgedeki seküler rejimlere ve dolayısıyla Burgiba rejimine desteklerini artırmaları bu rejimlerin İslami hareketlere yönelik politikalarını güvenlikleştirmelerine ve sorunu uluslararasılaştırmalarına olanak sağladı.

1987 yılında kansız bir darbeyle Burgiba'yı devirerek iktidara gelen Bin Ali döneminde Tunus dış politikasının temel tercihlerinde bir değişiklik olmadı. Bin Ali iktidara geldikten sonra Batı ile geleneksel ilişkileri sürdürme ve iktidar değişikliğine yönelik dış destek arayışına girdi. Bu kapsamda

---

desteği Tunus'un gelirinin yaklaşık altmışta birini oluşturdu. Bu destek 1960'larda yaşanan Tunus-Fransa krizi sırasında artarak devam etti ve 1960-1969 yılları arasında ABD'nin Tunus'a yaptığı yiyecek yardımı 316 milyon doları buldu. Bkz: Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 139.

64 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 132; Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 106.

65 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 132-133.

66 Kallander, "Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 107.

Bin Ali, ABD'den iktidar değişikliği için destek almaya çalıştı. ABD'nin yeni yönetimi desteklemesiyle iki ülke önceki yönetime göre daha fazla yakınlaştı.[67] Bin Ali aynı desteği Fransa'dan da aldı. 1988 yılında Fransa'yı ziyaret eden Bin Ali, bu ziyarette Fransa ile ekonomik, kültürel ve askeri işbirliğini artırmaya odaklandı. Cumhurbaşkanı Mitterrand bu ziyaret sırasında yaptığı açıklamada Bin Ali'yi "barışçıl bir geçişin ve demokratik yenileşmenin bir yaratıcısı" olarak tasvir ederek, onun darbeyle iktidara gelmesini meşrulaştırdı.[68] 1990'lı yıllarda Tunus dış politikası, komşu Cezayir'de başlayan iç savaş[69] ve I. Körfez Savaşı etrafında şekillendi. Bin Ali, Cezayir'deki İslami hareketlerin ülkesine yayılmasını önlemek için iç politikada sert önlemler alırken, dış politikada da Fransa ve ABD'den destek arayışına girdi.

"Anti-demokratik köktendincilere" karşı seküler rejimleri destekleme politikası uygulayan Batı ülkeleri bu dönemde Bin Ali'ye büyük destek verdi. Fransa Bin Ali'yi köktendinciliğin yayılmasına karşı bir siper olarak görüyordu.[70] Tunus, Fransa'nın bu politikasından yararlanarak Fransa ile daha yoğun diplomatik ve güvenlik işbirliğine girdi. İki ülke 1991 yılında kültürel işbirliği ve finansal yardım anlaşması imzaladı.[71] Fransa ayrıca Bin Ali'nin iç politikada İslamcılara karşı yürüttüğü sert politikaları görmezden geldi ve ekonomik yardımları artırdı.[72] 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Tunus Fransa ile diplomatik ve güvenlik ilişkilerini yoğunlaştırdı. Bin Ali ve Fransa dışişleri bakanı Hubert Vedrine, yaptıkları görüşme sonrasında "terörizmin bütün şekilleriyle mücadele edeceklerini ve bu amacı başarmak için istişarelerini yoğunlaştıracaklarını" ilan ettiler. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Aralık 2001'de Tunus'u ziyaret etti ve bu ziya-

---

67 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 139.

68 Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 108-109.

69 Cezayir'de 1990 ve 1991'de yapılan seçimleri kazanan İslami cepheye karşı ordu yönetime el koydu ve seçimleri iptal ederek İslami cepheyi yasa dışı ilan etti. Bu gelişmeler ülkeyi iç savaşa sürüklemiş ve bu savaş 1990'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Bkz: Levent Baştürk, "1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu", *Ortadoğu Analiz*, 2016, Cilt 8, Sayı 76, s. 58-60.

70 Pia Christina Wood, "French Foreign Policy and Tunisia: Do Human Rights Matter?", *Middle East Policy*, 2002, Cilt 9, No 2, s. 92.

71 Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 110.

72 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 133.

rette iki ülkenin terörizm konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu vurguladı.[73] 11 Eylül sonrasında Fransa'dan açık destek alan Bin Ali, Nicolas Sarkozy döneminde de bu desteği almayı sürdürdü. 2007 yılında Tunus'u ziyaret eden Sarkozy, ikili ilişkilerin önemine vurgu yaptı ve Fransa-Tunus ilişkilerini "çok güçlü dostluk" olarak tanımladı.[74] Bölgesel istikrarsızlık hakkında paylaşılan endişeler, 1990'lar boyunca Tunus ve ABD arasındaki güvenlik işbirliğinin artmasına katkı sağladı. Bu kapsamda ABD ve Tunus bölgede askeri tatbikatlar yaptı.[75] 11 Eylül saldırıları sonrasında iki ülkenin güvenlik ilişkileri üst boyutlara çıktı. Bin Ali, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin benimsediği "teröre karşı savaş" politikasını destekledi. Bu destek kapsamında Tunus, ABD'ye Kuzey Afrika ve Avrupa'daki İslami hareketler hakkında istihbarat sağladı. Bin Ali ayrıca ABD'nin 2001 yılında başlattığı Afganistan operasyonunu destekledi. ABD de bu destek karşılığında Tunus'a yaptığı güvenlik ve istihbarat desteğini artırdı.[76] Bu destek ve yardımlar, Tunus rejiminin İslami hareketlere yönelik güvenlik politikalarıyla Batı ülkelerinin bölgeye ve Tunus'a yönelik politikalarının büyük ölçüde örtüşmesinden kaynaklandı. Bu durum otoriter rejimleri güçlendirirken, onların İslami hareketlere ve diğer muhalefet unsurlarına yönelik baskıcı tedbirlerini meşrulaştırmalarına katkı sağladı.

Devrim sonrası Tunus dış politikası, yeni rejime geçiş koşulları ve zorluklarıyla şekillendi. Troyka olarak bilinen ilk hükümetin dış politikası Arap dünyasına yayılan devrim dalgasından etkilendi. Eric Reidy'e göre,[77] devrim sonrası ilk hükümetin dış politikası ideolojik düzeyde Arap dünyasında insan hakları, sivil özgürlükler ve demokrasinin desteklenmesine dayanıyordu. Bu nedenle Tunus Şubat 2012'de Suriye hükümeti ile ilişkilerini kesti. Cumhurbaşkanı Marzuki Ekim 2013'te Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada eski cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin serbest bırakılması için Mısır'a çağrı yaptı. Tunus'un dış politikadaki yeni prensipleri onun bölgesel ittifaklarını da değiştirdi. Tunus devrim sonrasında

---

73 Wood, "French Foreign Policy and Tunisia: Do Human Rights Matter?", 105-106.

74 Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", s. 115.

75 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 140-141.

76 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 140-141; Wood, "French Foreign Policy and Tunisia: Do Human Rights Matter?", 105.

77 Eric Reidy, "Tunisia's new government shifts foreign policy", 24.04.2015, http://www.al-monitor.com/pulse...

Türkiye ve Katar'a daha yakın dururken, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile daha mesafeli ilişki içinde oldu. Cumhurbaşkanı Marzuki, Tunus dış politikasına yeni bir yön çizme arayışı kapsamında ayrıca Afrika ile yeni ilişkiler inşa etmeye, Orta ve Güney Amerika ve Doğu Asya ülkeleriyle ilişki kurmaya çalıştı.

Troyka hükümeti döneminde Tunus-Fransa ilişkileri gergindi. Fransa halk ayaklanması devam ederken Bin Ali rejimini destekleme politikası izlemişti. Fransa dışişleri bakanı Michele Alliot-Marie, gösteriler devam ederken yaptığı konuşmada Bin Ali'nin durumu kontrol altına alabilmesi için Tunus güvenlik güçlerini destekleyeceklerini söyledi.[78] Devrimden sonra Fransa, Nahda'nın açık başarısına rağmen seküler partileri destekledi. Dönemin Fransa içişleri bakanı Manuel Valls yaptığı konuşmada, Müslüman Kardeşler ve Selefiler öncülüğünde kurulan "İslami faşist diktatörlük" nedeniyle Tunus'un Arap Baharı için bir model olmadığını söyledi. Ona göre, Müslüman Kardeşler ve Selefiler Tunus'ta hak ve özgürlükler için bir tehdit doğurmaktadır. Valls ayrıca, Fransa'nın buna göz yumamayacağı ve gericilere karşı seküler ve modernistleri destekleyeceğini açıkladı. Tunus bu dönemde Fransa'nın taleplerine aykırı dış politika kararları aldı. Tunus Fransa'nın Mali'ye müdahalesi sırasında dış müdahalelere karşı olduğunu açıklayarak hava sahasını açmayı reddetti.[79]

Ancak Tunus iç politikada İslamcılar ile sekülaristler arasında yaşanan gerginlikten kaynaklanan 2013 ve 2014 yılları arasında yoğunlaşan iç karışıklıklarla yüzleşti. Bu ortamda Ekim 2014'te yapılan genel seçimlerde laik Nida Tunus partisi birinci parti olurken, eski rejim döneminde dışişleri bakanlığı ve meclis başkanlığı görevlerinde bulunmuş Nida Tunus partisi lideri Beji Caid Essebsi, Aralık 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak Tunus'un yeni cumhurbaşkanı oldu. Essebsi döneminde Tunus dış politikası da değişmeye başladı. Yeni hükümet ideolojik pozisyondan uzak daha pragmatik ve tarafsız dış politika izlemeye başladı. Bu dönemde Mısır'la daha yakın ilişkiler kuruldu. Tunus Türkiye ve Katar ile olan yakınlığını azaltırken, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile ilişki-

78 Stefan Simons, "Dumping Old Friends: France Makes Awkward U-Turn on Tunisia Policy", 20.01.2011, http://www.spiegel.de/international...

79 Sami Brahem, "Let Tunisia Build a Democracy, Free from French Interference", 17.02.2013, https://www.theguardian.com/commentisfree...

lerini geliştirdi.[80] Bir önceki hükümet döneminde kötüleşen Fransa-Tunus ilişkileri Essebsi döneminde düzelmeye başladı. Cumhurbaşkanı Essebsi, Nisan 2015'te Fransa'yı ziyaret etti ve Fransa Cumhurbaşkanı Hollande'la bir önceki hükümet döneminde azalan Fransız yardımlarının yeniden artırılması konusunda görüşmeler yaptı.[81]

Devrim sonrası Tunus-ABD ilişkileri istikrarlı bir seyir izledi. ABD, Tunus'un yeni rejime geçiş sürecini destekledi. Tunus, ekonomik krizlerden korunmak için 2011'de ABD'den ek 1 milyar dolar yardım aldı. 2012'den sonra artmaya başlayan iç karışıklık nedeniyle Tunus ABD ile daha yoğun güvenlik işbirliğine girdi. Bu işbirliği terörle mücadele, istihbarat sağlama ve sınırların daha güvenli hale getirilmesi konularını içeriyordu. Başkan Barack Obama 2015 yılında yaptığı konuşmada ABD ve Tunus'un yakın ittifak ilişkisi kuracaklarını belirtti. Bu kapsamda, Kasım 2015'te ABD-Tunus Ortak Ekonomik Komisyon oluşturuldu. Bu komisyonla iki ülke arasında stratejik diyalog ve ortak askeri işbirliği geliştirme amaçlandı. Tunus 2016 yılında ABD'den 150 milyon dolar hibe ve kredi desteği aldı.[82] ABD'nin Tunus'taki ılımlı Nahda partisi öncülüğünde kurulan hükümeti desteklemesi ülkedeki ve bölgedeki aşırı hareketlere karşı geliştirdiği politikasına dayanıyordu. Bu destek demokratik geçiş sürecindeki Tunus'un iç istikrarına da katkı yaptı.

5. Sonuç Yerine: Tunus Dış Politikası Analizi

Önceki bölümlerde Tunus rejiminin yapısı, işleyişi ve rejimin güvenliğine tehdit olarak algıladığı İslami hareketin ortaya çıkışı, gelişimi ve dönüşümü ile Tunus dış politika davranışları incelendi. Bu inceleme bize rejim güvenliği ile Tunus dış politikası arasındaki ilişkiyi analiz etme imkânını sunmaktadır. Bu bölümde örnek olay incelemesini dönemselleştirerek bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

---

80 Reidy, "Tunisia's new government shifts foreign policy", 24.04.2015.

81 Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, s. 134.

82 Vish Sakthivel, "Taking Stock of U.S. Policy Options in Algeria, Morocco, and Tunisia", 09.09.2016, https://www.fpri.org/article...; Souli, "After Obama, what comes next for US-Tunisia ties?", 28.09.2016.

5.1. 1956-1987 Dönemi

Tunus bir Fransız sömürgesi iken 1956 yılında bağımsız bir ülke oldu. Tunus'un bağımsızlığında büyük rol oynayan Burgiba, Fransa'da eğitim almış seküler, Batıcı ve modernist fikirlere sahip bir liderdi. Burgiba bu fikirlerle modern bir devlet ve toplum oluşturmak istiyordu. Burgiba ve elitinin tasarladığı Tunus rejimi ideolojik düzeyde Batıcı, modernist ve seküler; yöntem düzeyinde tek parti hâkimiyeti ve ömür boyu başkanlık sitemiyle otoriter; eylem düzeyinde yukarıdan aşağıya devrimci bir yapı olarak ortaya çıktı.

Bağımsızlıktan sonra Tunus dış politikası yeni rejimin Batı tipi ve Fransa'yı model alan modernleşme hedefleri etrafında şekillendi. Bu kapsamda Tunus, dış politikada Batı eksenini tercih etti. Burgiba bağımsızlığın ilk yıllarında ABD ve Fransa ile ilişkilerini geliştirmeye ve bu ülkelerden siyasi ve ekonomik destek almaya çalıştı. Burgiba'nın Batı tercihi özellikle ABD'den destek almasını kolaylaştırdı ve alınan destek uluslararası alanda yeni rejimi güçlendiren bir etki yaptı. Rejimi güçlendiren Burgiba, 1950'lerin sonundan 1960'ların ortalarına kadar Fransa'ya karşı bağımsızlığı güçlendirmek için meydan okuyucu dış politika izledi. Bu politika kapsamda Fransa'nın Tunus'taki askeri üssünü kapattırmak için, Fransa ile askeri çatışmaya girdi ve üssü kapattırmayı başardı. Burgiba ayrıca Fransa'ya karşı ekonomik yönünde adımlar attı ve Fransa'nın Tunus'taki ekonomik varlıklarını millileştirdi.

Burgiba rejimi, 1960'lı yılların ortalarından itibaren ekonomik politikaların başarısızlığından kaynaklanan sol ve sendikalardan gelen toplumsal muhalefet dalgasıyla yüzleşti. Bu durum karşısında Burgiba, Fransa'ya karşı uyumlu bir dış politika izlemeye başladı ve Fransa ile ilişkilerini düzeltme çabalarına girişti. Bu çabaların içinde ekonomide liberal politikalar izleme, özelleştirme yoluyla Fransız yatırımlarına imkân sağlama gibi açılımlar vardı. Bu çabalar sonucunda iki ülke ilişkileri 1960'lı yılların sonlarından itibaren düzelmeye başladı. Fransa, daha önce askıya aldığı ekonomik ve güvenlik yardımlarını tekrar başlattı. ABD bu dönemde rejime yönelik sol kesimden gelen muhalefete karşı Tunus'un Doğu blokuna kayma endişesi nedeniyle rejime yönelik desteğini artırdı.

Burgiba rejimi, 1970 ve 1980'lerde de rejim güvenliğini tehdit eden iç muhalefet hareketleriyle yüzleşti. 1970'li yılların ortalarından itibaren

artan ekonomik sorunlar kitlesel grevlere ve istikrarsızlıklara yol açtı. Bu toplumsal sorunlar Tunus'taki İslami hareketi dönüştüren ve güçlendiren bir etki yaptı. Bu döneme kadar modernleşme politikalarına karşı dini kimliği koruma çabalarına odaklanan İslami hareket, bu dönemden sonra toplumsal sorunlarla ilgilenmeye ve siyasallaşmaya başladı. Ayrıca 1979 yılında gerçekleşen İran devrimi de bölgedeki İslami hareketleri derinden etkiledi. Tunus İslami hareketi bu dönemde örgütlenme düzeyini artırarak partileşme yolunda adımlar attı. Burgiba İslami hareketin güçlenmesini rejimin güvenliğine tehdit olarak algıladı. Burgiba İslami hareketi dengelemek için, dış ittifak arayışına girdi. Bu dönemde ABD ve Fransa, İran devriminden sonra teokratik rejimlerin yayılacağı endişesiyle Tunus rejimini İslami harekete karşı destekleme politikası izledi. Burgiba aldığı dış destekle rejime tehdit olarak gördüğü İslami hareketi İran'la işbirliği yapmakla suçlayarak, harekete karşı baskıcı ve sert tedbirler aldı. O, bu şekilde yaparak dış ittifak yoluyla rejim güvenliğine yönelen iç tehditleri dengeleme yoluna gitmiş oldu.

5.2. 1987-2011 Dönemi

Burgiba'yı kansız bir darbeyle devirerek iktidarı ele alan Bin Ali, rejim değişikliğinden ziyade rejimi güçlendirme ve Burgiba'nın mirasını devam ettirme politikası izledi. Bin Ali 1990'lı yılların başlarına kadar Burgiba döneminde yıpranan rejimi güçlendirmek için siyasi liberalleşme politikaları izledi. Çoğunluğunu İslamcıların oluşturduğu siyasi mahkumları affetti. Ülkedeki tüm kesimleri ulusal sözleşme tartışması etrafında toplayarak rejimin kapsayıcılığını ve meşruiyetini artırdı. Bin Ali dış politikada bu kapsamda adımlar attı. O iktidara gelir gelmez Tunus'un Batı tercihinde bir değişme olmadığını deklare etti. Ayrıca Fransa ve ABD'den iktidar değişiminin gerekliliği yönünde destek almaya çalıştı.

İç politikada İslami hareketin partisi Nahda'nın güçlenmesi ve 1989 yılında yapılan genel seçimlerde göstererek iktidar partisinin en güçlü rakibi haline gelmesinden sonra Bin Ali, Nahda'yı rejim güvenliğine tehdit olarak görmeye başladı. Bu dönemden sonra Tunus dış politikası da rejim güvenliğine yönelik iç tehditlere göre şekillendi. Bin Ali iç tehdit olarak algıladığı İslami hareketi dengelemek için dış destek almayı amaçladı ve 1990'lı yılların başlarında başlayan Cezayir'deki İslamcılarla laik kesim

arasındaki iç savaşın yayılması endişesini dış destek almak için kullandı. Bin Ali bu dönemde İslami hareketle mücadele stratejisi olarak tehdidi uluslararasılaştırma stratejisi izledi. ABD ve Fransa gibi Batılı ülkeler bu dönemde İslamcı hareketlerin yayılmasını engellemek için Bin Ali rejimine büyük destek verdiler. Bu ülkeler Bin Ali rejimini, İslamcı hareketlerin yayılmasına karşı bir siper olarak görmeye başladılar ve bu kapsamda Tunus'a yönelik ekonomik ve güvenlik yardımlarını artırdılar. Aldığı bu dış destekle Bin Ali, İslami harekete ve diğer muhalif unsurlara karşı sert ve baskıcı politika izlemeye başladı. Özellikle İslami hareketi yok etmeye çalıştı. Rejimin bu sert tedbirlerle İslami hareketi büyük oranda baskıladı ve onun gücünü azalttı. ABD ve Fransa, Bin Ali'nin içerde uyguladığı baskıcı ve İslami hareketleri yok etme politikalarına göz yumarak, rejimin güçlenmesine ve uluslararası meşruiyetini artırmasına katkı yaptı.

Bin Ali'nin rejim güvenliğini artırmak için içerde uyguladığı baskı, muhalefeti ve özellikle İslami hareketleri yok etme politikaları, yolsuzluklar, artan ekonomik problemler ve işsizlik rejimin sonunu getiren gelişmeler oldu. Aralık 2010'da ekonomik sorunlardan dolayı başlayan gösteriler, zamanla rejime yönelik halk ayaklanmasına dönüştü. 1956 yılında Burgiba tarafından kurulan ve 1987 yılından sonra Bin Ali tarafından devam ettirilen rejim, halk ayaklanmaları sonucu Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden ayrılmasıyla sona ermiş oldu. Böylece Bin Ali'nin dış ittifak stratejisiyle iç rakiplerine dengeleme ve rejim güvenliğini sağlama politikası başarısız oldu.

5.3. 2011-2016 Dönemi

Bu dönemde Tunus dış politikası yeni ve demokratik rejime geçiş koşulları tarafından şekillendirildi. Devrimden sonra yapılan ilk seçimde, ılımlı İslamcı Nahda partisi büyük bir başarı göstererek birinci parti oldu. Nahda öncülüğünde kurulan koalisyon hükümeti döneminde Tunus dış politikası yeni rejimi ortaya çıkartan koşullara uygun olarak ideolojik düzeyde demokrasi ve insan haklarının yayılması ekseninde şekillendi. Tunus izlediği dış politika çizgisine uygun olarak Türkiye ve Katar ile ilişkilerini geliştirdi. Tunus ayrıca Suriye ile ilişkilerini kesti ve devrik lider Mursi'nin serbest bırakılması için Mısır'a çağrı yaptı. Tunus'un yeni dış politikası, Fransa ile ilişkilerini de olumsuz etkiledi. Tunus bu dönemde Fransa'ya

karşı yumuşak dengeleme politikası izlemeye başladı. Tunus Fransa'nın Mali'ye yaptığı askeri müdahaleye karşı çıktı ve müdahale sırasında hava sahasının kullanılmasına izin vermedi.

Tunus, 2013-2014 yılarında yoğunlaşan seküler muhalefet ve İslamcılar arasında yaşanan gerginlik ve iç istikrar sorunlarıyla yüzleşti. Bu ortamda 2014 yılının sonlarında yapılan genel seçimlerde seküler Nida Tunus partisi birinci parti oldu. Yine aynı yıl yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini, eski rejimle bağları bulunan Nida Tunus partisi lideri Essebsi kazandı. Essebsi döneminde Tunus dış politikası demokrasi ve insan hakları yanlısı dış politikadan daha pragmatik ve Batı yanlısı bir dış politikaya dönüş yaptı. Bu kapsamda Tunus Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile ilişkilerini geliştirirken Türkiye ve Katar çizgisinden uzaklaştı. Yeni hükümet Fransa'ya karşı uyumlu bir dış politika izlemeye başladı ve Fransa ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştı.

Sonuç olarak, 1956-2016 arası Tunus dış politikası esas itibariyle rejimin yapısı, rejim güvenliğine yönelik iç tehdit algılamaları tarafından şekillendirildi. Seküler ve Batı yanlısı modernleşme fikirlerini uygulamak için otoriter tek parti yönetimi şeklinde tasarlanan rejim, dış politikada bu amaçlara uygun tercihler yaptı. Bu şekilde yapılandırılan rejim, kendisine yönelik iç tehditler ortaya çıktığında bu tehditleri dengelemek için ise dış destek arayışına girdi. 2011 rejim değişikliği Tunus dış politikasını da değiştirdi. Ancak 2014 yılı sonunda eski rejimle bağlantılı seküler yönetimin iktidara gelmesiyle Tunus dış politikasının yönü tekrar değişti ve eski rejim çizgisine yaklaştı. Dolayısıyla Tunus örnek olayı rejim güvenliği ile dış politika davranışları arasında ilişkinin varlığını desteklemektedir.

Kaynakça

Amy Aisen Kallander, "'Friends of Tunisia': French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 103-124.

Christopher Alexander, *Tunisia: Stability and Reform in the Modern Maghreb*, London: Routledge 2016.

Curtis R. Ryan, *Regime Security and Jordanian Foreign Policy*, Gainesville: University Press of Florida 2009.

Emma C. Murphy, *Economic and Political Change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*, London: Macmillan 1999.

Eric A. Miller ve Arkady Toritsyn, "Bringing the Leader Back In: Internal Threats and Alignment Theory in the Commonwealth of Independent States", *Security Studies*, 2005, Cilt 14, No 2, s. 325–363.

Eric Reidy, "Tunisia's new government shifts foreign policy", 24.04.2015, http://www.al-monitor.com/pulse...

Fatih Okumuş, "Nahda tecrübesi ve İslami hareketin geleceği", *Anadolu Ajansı*, 17.06.2016.

H. Rumeysa Dursun, "Tunus'ta Otoriter Yönetim ve İslamcı Hareketin Doğuşu: Burgiba Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme (1956-1987)", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2017, Cilt 4, Sayı 1, s. 132-157.

John L. Esposito, Tamara Sonn ve John O. Voll, *Islam and Democracy after the Arab Spring*, Oxford: Oxford University Press 2016.

Kenneth Perkins, "Playing the Islamic Card: The Use and Abuse of Religion in Tunisian Politics", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 58-80.

Levent Baştürk, "1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu", *Ortadoğu Analiz*, 2016, Cilt 8, Sayı 76, s. 58-60.

Lotfi Ben Rejeb, "United States Policy towards Tunisia: What New Engagement after an Expendable 'Friendship'?", *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects*, Nouri Gana (ed.), Edinburgh: Edinburgh University Press 2013, s. 81-102.

M. Şükrü Hanioğlu, "Tunus'tan alınacak ders", *Sabah*, 09.02.2014.

Marion Boulby, "The Islamic Challenge: Tunisia since Independence", *Third World Quarterly*, 1988, Cilt 10, No 2, s. 590-614.

Michael N. Barnett ve Jack S. Levy, "Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt, 1962-73" *International Organization*, 1991, Cilt 45, No 3, s. 369-395.

Pia Christina Wood, "French Foreign Policy and Tunisia: Do Human Rights Matter?", *Middle East Policy*, 2002, Cilt 9, No 2, s. 92-110.

Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, 2004, Cilt 29, No 2, s. 159-201.

Raşid Gannuşi, "From Political Islam to Muslim Democracy: The Ennahda Party and the Future of Tunisia" *Foreign Affairs*, September/October 2016, s. 58-67.

Raşid Gannuşi, *Laiklik ve Sivil Toplum*, İstanbul: Mana Yayınları 2015.

Richard J. Harknett ve Jeffrey A. Vandenberg, "Alingment Theory and Interrelated Therats: Jordan and the Persian Gulf Crisis", *Security Studies*, 1997, Cilt 6, No 3, s. 112-153.

Richard Jackson, "Violent Internal Conflict and the African State: Towards a Framework of Analysis", *Journal of Contemporary African Studies*, 2002, Cilt 20, No.1, s. 29-52.

Rory McCarthy, "Re-thinking secularism in post-independence Tunisia" *Journal of North African Studies*, 2014, Cilt 9, No 5, s. 733-750.

Sami Brahem, "Let Tunisia Build a Democracy, Free from French Interference", 17.02.2013, https://www.theguardian.com/commentisfree...

Sarah Souli, "After Obama, what comes next for US-Tunisia ties?", 28.09.2016, http://www.al-monitor.com/pulse...

Stefan Simons, "Dumping Old Friends: France Makes Awkward U-Turn on Tunisia Policy", 20.01.2011, http://www.spiegel.de/international...

Steven R. David, "Explaining Third World Alignment," *World Politics*, 1991, Cilt 43, No 2, s. 233-256.

"Şükrü Belayid suikastı Tunus sokaklarını karıştırdı", *BBC Türkçe*, 06.02.2013.

"Tunus: iki suikast, tek silah", *BBC Türkçe*, 26.07.2013.

"Tunus'ta cumhurbaşkanlığı yarışı", *Aljazeera Türk*, 21.12.2014.

"Tunus'un yeni cumhurbaşkanı laik aday Es Sebsi", *BBC Türkçe*, 22.12.2014.

"Tunus'ta koalisyon anlaşması", *Aljazeera Türk*, 22.11.2011.

"Tunus'ta laik Nida Partisi resmen galip", *BBC Türkçe*, 30.10.2014.

"Tunus'ta nihai sonuçlar açıklandı", *Anadolu Ajansı*, 27.10.2011.

"Tunus'ta yeni anayasa yürürlüğe girdi", *Aljazeera Türk*, 27.01.2014.

Veysel Ayhan, "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması", *Ortadoğu Etütleri*, 2012, Cilt 3, No 2, s. 59-93.

Vish Sakthivel, "Taking Stock of U.S. Policy Options in Algeria, Morocco, and Tunisia", 09.09.2016, https://www.fpri.org/article...

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 137-169
Geliş Tarihi : 26.10.2017
Kabul Tarihi : 18.12.2017
DOI: 10.26513/tocd.346635

Fransa'nın Arap Baharı Politikası*

İlhan Aras**

Öz

Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmeler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerini önemli ölçüde etkilemiş ve bölgede yeni dengelerin kurulmasına neden olmuştur. ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin bölgedeki etkinliklerine benzer olarak Almanya, İngiltere ve Fransa gibi Avrupalı güçler de bölgeye yönelik çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bu çerçevede çalışmada, Fransa'nın Arap Baharına yönelik yaklaşımı Arap Bahar'ından önemli ölçüde etkilenen Tunus, Libya, Mısır ve Suriye çerçevesinde 2010-2015 dönemini kapsayacak şekilde incelenmiştir. Böylece, önemli bir Avrupalı güç olan Fransa'nın Arap Baharındaki rolü ve etkinliği gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Fransa, Tunus, Libya, Mısır, Suriye

* II. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumunda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. Yazar, dergi hakemlerine makaleye dair yorumları için teşekkür etmeyi bir borç bilir.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. ilhanaras@nevsehir.edu.tr

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 137-169
Received: 26.10.2017
Accepted: 18.12.2017
DOI: 10.26513/tocd.346635

French Policy Toward the Arab Spring

İlhan Aras*

Abstract

The set of developments, which have together been named the Arab Spring, affected Middle Eastern and North African countries, and caused the emergence of new balances in the region. Similar to the impact of great powers like the United States and Russia in the region, European powers such as Germany, the United Kingdom and France have too developed various policies toward the region. In this framework, this paper examines the French approach to the Arab Spring within the framework of Tunisia, Libya, Egypt, and Syria that are dramatically impressed by Arab Spring over the period 2010-2015. Thus, the impact and role of France, which is an important European power, is demonstrated in the context of the Arab Spring.

Keywords: Arab Spring, France, Tunisia, Libya, Egypt, Syria

* Asst. Prof., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economic Administrative Sciences, International Relations, ilhanaras@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

"Fransızlar yenilmezliğe meraklıdır."[1]

Batı Avrupa ülkelerinin, II. Dünya Savaşının ardından Akdeniz ve Arap devletleri karşısında tekil veya ortaklaşa yürüttükleri bir politika olmamıştır. Ancak bölgede sömürgeci çıkarları olan Büyük Britanya ve Fransa, kendi avantajlarını sürdürebilmek için bölge üzerinde sürekli olarak mücadele etmişlerdir.[2] Fırat, Soğuk Savaş dönemi boyunca Avrupa'nın "ayrıksı" olarak nitelenen Fransa dış politikasının, Soğuk Savaş sonrası dönemde de nükleer kapasitesi, AB içindeki konumu, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı ile müttefiklerinden bağımsız bir dış politika belirleme ve eski kolonyal dönemindeki bağlantılarıyla büyük güç olma amacı taşıdığını belirtmektedir. Buna karşın, Soğuk Savaş ve sonrası dönemde "Fransa ikinci sınıf tren biletiyle birinci sınıf kompartımanda yolculuk yapan sorunlu ülke görünümünü sürdürmektedir".[3]

Fransa dış politikasının önemli bir boyutu olan Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerine bakıldığında ise, bütünleşme sürecinin kurucu ülkelerinden biri olarak hem Birlik içinde hem de Birlik çerçevesinde veya kendi dış politikasında geçmişten günümüze önemli bir ülke olarak kabul edildiği görülmektedir.[4] AB'nin siyasi ve ekonomik güce sahip olan diğer ülkeleri gibi Fransa'nın da belli bir bölgeye odaklı politikası olmuştur. Almanya'nın Doğu Avrupa'ya yönelik yaklaşımına benzetebilecek bir bölgeye yönelik öncü rol oynama Fransa için Akdeniz'in güneyi olmuştur. 1999-2004 dönemlerinde Avrupa Komisyonu Başkanı olarak görev yapan Romano Prodi'nin "küresel ekonominin zorunlulukları, Avrupalılar olarak bizlerin Akdeniz'in güney sahillerini ihmal edemeyeceği anlamına gelmektedir."[5] açıklaması da bölgenin AB içindeki önemini göstermektedir.

---

1 Kenneth N. Waltz, çev. Osman S. Binatlı, *Uluslararası Politika Teorisi*, , Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015, s. 226.

2 Samir Amin ile Ali El Kenz, çev: Kemal Ülker *Avrupa ve Arap Dünyası*, , İstanbul: Versus 2006, ss. 76-77.

3 Melek Fırat, "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 64, S. 1, 2009, s. 116.

4 Ercüment Tezcan, "Fransa-Avrupa Birliği İlişkileri", *Avrupa Birliği ve Üye Devletler: AB15 Üzerine Bir İnceleme*, Ercüment Tezcan ve İlhan Aras (eds.), Ankara: Detay Yayıncılık 2016, ss. 7-69.

5 Romano Prodi, çev. Allan Cameron, *Europe As I See It*, , Cambridge: Polity 2000, s. 69.

Charillon, Fransa dış politikasında 1958 sonrası 5. Cumhuriyet Döneminde sürdürülen üç temel öncelik alanını; Avrupa bütünleşmesi, Fransa'nın küresel pozisyonu ve güvenliği ile doğrudan ilişkilendirilebilecek Atlantik ilişkileri ve son olarak Frankofon olarak nitelenen Kuzey Afrika ve Yakın Doğu'daki Fransızca konuşan, eski Fransız sömürgesi ülkelerle ilişkileri şeklinde belirtmiştir.[6] Benzer şekilde Gauchon, Fransa dış politikasının üç temel yöneliminin ABD ve Birleşik Krallık, AB, Yakın Doğu, Afrika ve Akdeniz'deki Fransız etkisi altında olan bölgelere olduğunu belirtmiştir.[7] Görüldüğü gibi, Fransa dış politikasındaki önceliklerden biri Arap Baharının yaşandığı bölge olduğundan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki (ODKA) gelişmeler Fransa'yı yakından ilgilendiren/ilgilendirmesi gereken gelişmeler olmuştur.

Çalışmada, Fransa'nın geçmişten günümüze önemsediğini iddia ettiği ve yakın ilişkiler yürüttüğü Akdeniz'in güneyinde – ODKA'da – meydana gelen Arap Baharı karşısında nasıl bir tutum aldığı ele alınmıştır. Bu çerçevede, Fransa'nın Arap Baharı karşısında bölge üzerinde iddia sahibi olan bir devlet gibi davranıp davranmadığı sorgulanmıştır.

Çalışma kapsamında öncelikle Fransa'nın ODKA ülkelerine yönelik politikası hakkında tarihsel arka plan sunulmuştur.[8] Sonraki bölümde Tunus,

---

6 Frédéric Charillon, *La politique étrangere de la France*, Paris: La Documentation Française, 2011, s. 23'ten aktaran Y. Yeşim Özer, "Fransa'nın Dış Politikası", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır (der), İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 230-231. Yabancı eserlere dolaylı atıf hatalı.

7 Pascal Gauchon, *Geopolotique de la France: Plaidoyer Pour La Puissance*, Paris: Presse Universitaire de France, 2012, s. 151'den aktaran Özer, "Fransa'nın Dış Politikası", s. 242.

8 Konuyu Fransızca kaynaklardan incelemek dil engelinden dolayı mümkün olmamıştır. Ancak bazı önemli kaynakları şu şekilde belirtmek mümkündür: M. Simon Sutour vd., *La politique méditerranéenne de l'Union européenne après le printemps arabe : les cas du Maroc et de la Tunisie,* fait au nom de la commission des affaires européennes, déposé le 24 octobre 2013, Rapport d'information n° 100 (2013-2014).; Philippe Marini vd., *L'Égypte, la Libye et la Tunisie un an après les « printemps arabes*, fait au nom de la commission des finances, déposé le 4 juillet 2012, Rapport d'information n° 636 (2011-2012).; Avicenne, *Le Printemps Arabe. Premier Bilan et propositions pour une politique française*, 11 Temmuz 2011.; Frédéric Charillon, La politique étrangère de la France De la fin de la guerre froide au printemps arabe, *Les Etudes,* N°5331-32-33, 2011.; Denis Bauchard, "La France et le Printemps Arabe", *AFRI*, Volume XIV, 2013, s. 259-270.; Frédéric Charillon, Alain Dieckhoff, Frédéric Seigneur, *Afrique du Nord et Moyen-Orient. Révolutions civiques, bouleversements politiques, ruptures stratégiques 2011-2012*, Vie politique*,* 2011.; Frédéric Charillon, Alain Dieckhoff, *Afrique du Nord et Moyen-Orient Printemps arabe: trajectoires*

Libya, Mısır ve Suriye üzerinden Fransa'nın Arap Baharına yaklaşımı ele alınmıştır. 2010-2015 dönemini kapsayan bu inceleme ile hem Nicolas Sarkozy ve François Hollande dönemlerinin yaklaşımı hem de söz konusu ülkelerdeki değişimler gösterilmiştir. Çalışma, genelde Fransa dış politikasına özelde ise Fransa'nın Arap dünyasına yönelik dış politikasına ilişkin eksik olan literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. Fransa'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya Yönelik Dış Politikası

Avrupa için yüzyıllardır önemli bir bölge olan ODKA ile ilişkiler 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. 1960'lardan itibaren, Avrupa ülkeleri iki taraflı, ticari ve genel anlaşmalar yoluyla Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin güçlendirmeye çalışmıştır. Bu konudaki öncü girişimlerden biri de, 1976'da Fransa ile Tunus arasında imzalanan "İşbirliği Anlaşmaları" olmuştur. 1983'te, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın katkılarıyla İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, Fas, Moritanya, Cezayir, Tunus, Libya ve sonradan Malta'nın katıldığı "Dokuzlar Grubu" oluşturulmuştur.[9] Sonraki yıllarda da Akdeniz ülkeleriyle karşılıklı anlaşmalar yoluyla ekonomik ilişkiler devam etmiştir. AB'nin "Güney Hattı" olarak belirtilebilecek Akdeniz ülkeleri (Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz) için özellikle Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya'da oluşması muhtemel iç istikrarsızlıklar nedeniyle Akdeniz bölgesiyle işbirlikleri geliştirmek önemli bir amaç olmuştur.[10]

Avrupa'nın Akdeniz bölgesiyle ilgilenmesinde Birlik içindeki dengelerin de önemli bir rolü olmuştur. 1981'de Yunanistan'ın ve 1986'da İspanya ve Portekiz'in üyelikleri, Akdeniz ile ilişkileri geliştirmek isteyen Fransa'nın bölgeye yönelik politikasının güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca, AB'yi yönlendiren en önemli iki ülke olan Almanya ve Fransa'nın farklı bölgelere

---

variées, incertitudes persistantes 2012-2013, Vie politique, 2012.; Frédéric Charillon, Alain Dieckhoff, *Afrique du Nord et Moyen-Orient Printemps arabe: L'échec du rêve démocratique 2014-2015*, Vie politique, 2014.; Frédéric Charillon, Alain Dieckhoff, *Afrique du Nord et Moyen-Orient 2015-2016*, Vie politique, 2015.

9 Erhan Akdemir, "Arap Dünyasındaki Dönüşüm Süreci ve Türkiye-AB İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, c. 4, S. 48, 2012, s. 32; Meliha Benli Altunışık, "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye", *Türkiye ve Avrupa*, Atilla Eralp (haz.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997, ss. 354-366.

10 Akdemir, "Arap Dünyasındaki Dönüşüm", s. 33.

yönelik ilişkileri de önemli bir belirleyici olmuştur. Almanya, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilere önem vermiş, buna karşın Fransa kendisinin de bir Akdeniz ülkesi olması nedeniyle Akdeniz bölgesiyle ilişkilere ağırlık vermiştir.[11] Buzan'ın da belirttiği gibi, "Fransa gibi uzun süredir var olan devletlerin, ayrılmaz bir biçimde Fransız devletinin tarihiyle özdeşleşmiş belirli bir ulusal toprağa açık ve güçlü bir bağlılığı vardır."[12] Fransa'nın Akdeniz'de bölgesel güç olma amacı, Almanya'nın AB'nin doğu genişlemesine odaklanarak AB içindeki gücünü artırmasına karşılık geçmişten günümüze yürüttüğü politikalarındaki sürekliliğinde de görülmüştür. Bu nedenle, Fransa'nın bölgede lider rolünü üstlenmesi ve Güney Avrupa ülkelerini de içine alan bir işbirliği alanıyla Almanya'nın Doğu Avrupa'daki etkinliğini dengeleme amacında olduğunu belirtmek mümkündür.[13]

Fransa'nın Arap dünyasıyla ilişkisi yeni bir durum olmayıp, geçmişten beri sürdürdüğü bir yaklaşım olmuştur. 1960'lı yıllardaki De Gaulle döneminde, ODKA ülkeleriyle özel bir ilişki geliştirmek Almanya'nın Avrupa'daki ve Anglo-Amerikan ekseninin Atlantik'teki ağırlığına karşı bir denge yaratmak amacıyla bir "Akdeniz" derinliği oluşturmak üzerine hareket edilmiştir. Fransa siyasetinde önemli bir etki bırakan Jacques Chirac dönemlerinde de Fransa'nın ODKA ülkeleriyle ilişkileri yüksek düzeyde devam etmiş, bölgeyle yakın ilişkiler sürdürülmüştür.[14] 2007'den itibaren Sarkozy döneminde, Fransa'nın Ortadoğu politikasında önceki dönemlerde olmayan Arap diktatörlerini desteklemeye devam edip İsrail ile ilişkileri geliştirmek şeklinde bir değişiklik olmuştur.[15] Buna karşın, bölgedeki Arap liderlerini destekleme çizgisi süreklilik göstermiştir.

---

11 Erdem Denk, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Artan Refah ve Kurumsallaşan Bağımlılık", *Mülkiye*, c. XXIII, No: 219, 1999, s. 197.

12 Barry Buzan, çev. Betül Kiraz ile Sami Kiraz, İnsanlar, Devletler & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem, (), İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2015, s. 89.

13 Savaş Biçer, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Beril Dedeoğlu (der.), İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, s. 416; Altunışık, "Avrupa Birliği'nin Yeni", s. 364.

14 Amir Taheri, "France's 'Arab' Policy: Time for a Debate", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 25, Issue 4, 2013, ss. 323-336. Tüm dipnotların isim ve başlıklar dışında Türkçe ifade edildiğinden emin olunuz.

15 Miron Lakomy, "The 'Arab Spring' in French Foreign Policy", *The Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 6, Issue 3-4, 2012, s. 70-71.

Fransa genel anlamda ODKA'da pragmatik bir oyuncu olarak yer almış ve temelde bölgesel istikrar, enerji güvenliği ve silah ihracatı noktalarında politikalarını yürütmüştür. Ayrıca, 2003-2012 döneminde Ortadoğu'daki üçüncü büyük yatırımcı olarak bölgeye toplamda 58 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Bu miktarın 24.6 milyar doları kaynaklar ve petrol üretimine, 8 milyar doları petrol dışı üretime, 12.6 milyar doları ticari hizmetlere, 13 milyar doları ticareti yapılamayan farklı alanlara ayrılmıştır. Ortadoğu'ya yönelik silah ihracatı konusunda da, Fransa'nın ilk sıralarda olduğunu belirtmek mümkündür. Öyle ki, 2013'te Fransa'nın savunma ihracatının %48'i ODKA ülkelerine gitmiştir.[16]

Fransa, uzun yıllar boyunca "Arap yanlısı" olarak nitelendirilen bir dış politika takip etmiştir. Ayrıca, Libya'da Muammer Kaddafi, Suriye'de Hafız Esad, Irak'ta Saddam Hüseyin gibi otoriter devlet başkanları ile kurduğu yakın ilişkiler, Fransa liderlerinin diktatör yanlısı diplomasileriyle ünlenmelerine neden olmuştur.[17] Bu çerçevede Fransa'nın ODKA ile ilişkilerinin ticaret eksenli, ekonomik ve siyasi çıkarlarını koruyan otoriter rejimleri destekleme, bölgedeki İslami hareketlerin önlenmesi şeklinde özetlenebilecek diğer Avrupa ülkelerinin politikalarına benzediği görülmüştür.[18]

1972 tarihli Küresel Akdeniz Politikası ve 1990 tarihli Yenilenmiş Akdeniz Politikası, AB'nin Akdeniz'e yönelik geliştirdiği politikaların süreklilik arz ettiğini göstermektedir. Söz konusu süreçlerde, 1990'daki 5+5 Diyaloğu, 2006'daki Euro-Arap Diyaloğu'ndaki işbirlikleri de dahil olmak üzere, Fransa'nın öncü rolü olduğu görülmektedir.[19]

Behr, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (*Euro-Mediterranean Partnership*) hakkında bazı sorunlar olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede, 1995 yılında Barselona süreci sonucunda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile birlikte Avrupa, Akdeniz bölgesinde sorunların üstesinden gelebilecek deneyimli bir aktör

---

16 Barah Mikail, *France's shifting Middle Eastern alliances*, FRIDE Policy Brief, No: 188, 2014, s. 1-2.

17 Ana Echagüe, Hélène Michou, Barah Mikail, "Europe and the Arab Uprisings: EU Vision versus Member State Action", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 2, 2011, s. 331.

18 Müjge Küçükkeleş, *AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı*, SETA Analiz, Sayı: 63, 2013, s. 18.

19 Jean-Robert Henry, "Sarkozy, the Mediterranean and the Arab Spring", trans. by Teresa Bridgeman, *Contemporary French and Francophone Studies*, Vol. 16, No. 3, 2012, s. 406.

olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte, AB'nin ilk defa Orta Doğu'da daha büyük bir siyasi rol üstleneceği, bölgenin siyasi geleceği hakkında Avrupa ülkelerinin ortak bir vizyona sahip olacağı düşünülmüştür. Ancak ilerleyen dönemlerde, bu amaçların gerçekleştirilmesinin kolay olmadığı yaşanan birçok gelişme sonucunda görülmüştür. Filistin'deki İkinci İntifada, 11 Eylül saldırıları, Irak Savaşı gibi gelişmeler bölgedeki dengeleri değiştirmiştir.[20] Bu durum, sürekli değişim ve dönüşüm geçiren bir coğrafyada istikrarlı bir politika izlemenin kolay olmadığını göstermiştir.

Sarkozy'nin "Avrupa'nın geleceği güneydedir." düşüncesi, kendi dönemindeki ODKA yaklaşımının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.[21] 2007 seçimlerinde gündeme getirdiği Akdeniz için Birlik projesi (*Union de la Méditerranée)* de, 13 Temmuz 2008'de hayata geçirilmiştir. Libya hariç Akdeniz ülkeleri Sarkozy'nin başlattığı bu girişime katılmıştır. Böylece 1972'deki Küresel Akdeniz Politikasından sonra tekrar Fransa'nın öncülüğünde yeni bir Akdeniz politikasının temelleri atılmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın devamı niteliğinde olan Akdeniz için Birlik projesi, Akdeniz'de birçok alanda ortak hareket etme hedefleri getirmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, bölgede demokrasi, insan hakları gibi alanlara yönelik hedefler geri planda kalmıştır. Akdeniz için Birlik, Fransa'nın bölgedeki emperyal geçmişi ve önceki Akdeniz politikalarının otoriter rejimleri desteklemesi nedeniyle bölgede kuşkuyla karşılanmıştır. Sonuç olarak, AB'nin bölgeye yönelik diğer politikaları gibi söz konusu proje de beklentileri karşılayamamış ve AB'nin bölgedeki etkinliğine önemli bir ivme kazandıramamıştır.[22] Bu kapsamda ifade etmek gerekir ki, Akdeniz için Birlik projesinin önemli amaçlarından biri de, Amerika'nın 2004'te geliştirdiği "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Serbest Ticaret Bölgesi" projesi nedeniyle Fransa'nın ekonomik zarara uğramasının önlenmesi olmuştur.[23]

---

20 Timo Behr, "Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma", *Journal of European Integration*, Vol. 30, No.1, 2008, s. 80-81.; Amin, Kenz, *Avrupa ve Arap Dünyası*, s. 169-177.

21 Mireia Delgado, "France and the Union for the Mediterranean: Individualism versus Co-operation", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 1, 2011, s. 48.

22 Müge Kınacıoğlu, "Eski Şarap Yeni Şişe?: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı 1, 2015, s. 146-148., Federica Bicchi, "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 1, 2011, s. 3-19.

23 Fuad Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da Fransız Dış Politikası*, USAK Analiz, No: 27, 2013, s. 5.

Sarkozy döneminde bölgeyle ilişkilerde ekonomik çıkarlarının önemli bir yere sahip olduğunun göstergelerinden biri de, Sarkozy'nin Arap Baharı öncesi dönemde Kaddafi ve Esad'la yakın ilişki içinde olmasına ve bu ülkelere silah satışına yöneltilen eleştirilere, "Fransız işçiler için iş ve pazar bulduğumdan dolayı mı beni suçluyorsunuz?" açıklaması gösterilebilir.[24]

Sarkozy'nin söz konusu projesi, başta Almanya olmak üzere Kuzey ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Almanya, Fransa'nın bölgesel çıkarları için oluşturduğu algısından dolayı projeye karşı çıkmıştır. Ayrıca, ilk konferansa katılmalarına rağmen, Fransa'nın kolonyal bölge tarihi ve önceki projelerindeki başarısızlıkları birçok Arap ülkesinin projeye kuşkuyla bakmasına neden olmuştur. Kaddafi'ye göre, Akdeniz için birlik projesi Afrika Birliği ve Arap Birliğini zayıflatacağı için Libya bu girişime katılmamıştır.[25] Avrupa ülkelerinin projeye karşı çıkmalarında, Barselona sürecinin zaten devam ediyor olması ve Sarkozy'nin Avrupa-Akdeniz perspektifinde kendi rolünü güçlendirmek ve bütün konuları kendi insiyatifine alması gibi çekinceleri söz konusu olmuştur.[26]

Fransa'nın post-kolonyal tarihinde kökleşmiş bir proje olarak Akdeniz için birlik projesi, Arap Baharı sürecinde oluşan yeni dinamikler ve projenin asıl destekçisi Sarkozy'nin görevden ayrılması sonucunda bölgeye yönelik önceki projeler gibi beklenilenleri tam olarak karşılayamamıştır.[27]

Arap Baharının başlamasının ardından Mayıs 2011'de, Fransa başkanlığındaki G8'in Arap Baharına yönelik tepkisi, Orta Doğu'da demokratik dönüşümü sağlamak için dört önemli alan belirlemek olmuştur. Bunlar istikrar, iş fırsatı yaratma, ekonomik yönetişim ve sınır-ötesi bütünleşmedir.[28] Bu zirvede Sarkozy, G8 ülkelerinin Arap dünyasında yaşanan demokrasi hareketlerinin desteklenmesi amacıyla 40 milyar dolarlık bir paket hazırlamasını beklemiştir.[29]

---

24 Barah Mikail, *France and the Arab Spring: an opportunistic quest for influence*, FRIDE Working Paper, No: 110, 2011, s. 8.

25 Erhan Ayaz, "Arap Baharı Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Orta Doğu ve Akdeniz Politikalarının Geleceği ve Türkiye'nin Rolü", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: VI, Sayı 1, 2013, s. 70-72.

26 Echagüe, Michou, Mikail, "Europe and the Arab Uprisings", s. 332.

27 Jean-Pierre Darnis, *François Hollande's Presidency: A New Era in French Foreign Policy?*, Istituto Affari Internazionali Working Papers 12/19, 2012, s. 8.

28 Mikail, *France and the Arab Spring,* s. 6.

29 "G8 leaders pledge $40 billion for Arab democracies", 27.5.2011, http://www.france24.com/en/... Tarihler tam verilmelidir.

2012'de cumhurbaşkanlığına seçilen François Hollande'ın, başta Mısır ve Tunus'da olmak üzere bölge ülkelerindeki siyasette etkin olan ortaklarla yeniden iyi ilişkiler inşa etmesi gerekmiştir.[30]

İnanç'ın belirttiği gibi, Fransa, 2010'un sonlarında ODKA coğrafyasında başlayan Arap Baharı karşısında ilk zamanlar politika geliştirmekte yetersiz kalmıştır. Tunus'ta ilk isyan dalgası başladığında, isyanın bastırılmasında kullanılmak üzere ek polisiye kuvvet gönderme teklifinde bulunmuş ve halk hareketlerinin yayılacağı ve uzun süreceği öngörülmediği için Tunus halkının yerine mevcut rejimleri koruyan bir görüntü çizmiştir. Buna karşın, Fransa sonraki süreçte hızlı bir şekilde halkların taleplerinin yanında yer alan bir tavır sergilemeye başlamıştır.[31]

Belirtilmesi gereken önemli bir husus da, 2010'da başlayan Arap Baharı sürecinin ODKA ile uzun ve derin bir geçmişe sahip olan Fransa tarafından öngörülememesidir.[32] Fransa'nın bölgede yaşananları öngörememesine ilave olarak Tunus, Libya, Mısır ve Suriye özelinde ele alınacak Fransa'nın Arap Baharı yaklaşımı dikkate alındığında birbirinden farklı yaklaşımlar içinde olduğu görülmektedir.

3. Fransa'nın Arap Baharı Sonrası Tunus'a Yaklaşımı

1956'da Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Tunus ile Fransa arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanmaktadır. Fransa, Tunus'un başlıca ticari ortağı olarak ekonomik çıkarlar taraflar arasındaki ilişkide belirleyici olmuştur. Buna ilaveten Fransa, Tunus Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'yi dini aşırıcılık ve terörizme karşı bir "set" olarak görmüştür.[33]

Tunus, Arap Baharı öncesinde Fransa için yakın siyasi, ekonomik ve kişisel ilişkilerin kurulduğu önemli bir ülke olarak kabul edilmiştir. Sarkozy,

---

30 Marc Pierini, "President François Hollande on the Foreign Policy Front", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 11, No: 1, 2012, s. 77.

31 Zeynep Songülen İnanç, "Fransa'nın Suriye Politikası", *Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Birol Akgün (ed.), Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2012, s. 26.

32 Rachel Utley, "France and the Arab Upheavals", *The RUSI Journal*, Vol. 158, No. 2, 2013, s. 70

33 Solène Jeanjean, "France's Reaction to the Arab Spring", 21.12.2011, http://www.bilgesam.org/en/incele/412/-france%E2%80%99s-reaction-to-the-arab-spring/#.VrdVLSLRdg

2008'deki ziyaretinde Bin Ali'ye halkına sağladığı özgürlükleri genişlettiği için övgüler yağdırmış, yine aynı yıl Sosyalist muhalefetin önemli isimlerinden Strauss-Khan, Tunus'a düzenlediği ziyarette dünyada gelişmekte olan ülkelere bir "model" olduğu için Bin Ali'yi kutlamıştır. Fransa'nın bu şekilde bir politika izlemesi sadece Chirac döneminin bir devamı değil, aynı zamanda Bin Ali'nin istikrarlı ve modernleşen bölgesel güç olma hedefinden kaynaklanmıştır.[34]

Arap Baharı'nın Tunus'ta başlaması, Tunus'un siyasi ve ekonomik yapısında büyük bir etkiye sahip olan Fransa için iyi yönetemediği bir gelişme olmuştur. Ulutaş ve Torlak'a göre Fransa, Aralık 2010'da başlayan olayların kısa bir sürede bastırılacağını düşündüğü için yapılan gösterilere ve Bin Ali yönetiminin şiddetle karşılık vermesine sessiz kalmıştır. Fransa, Tunus'u *péril vert* (yeşil tehlike)/ "İslami tehlikeye" karşı tampon vazifesi gören bir ülke olarak görmektedir. Tunus'un ekonomik olarak en büyük ticari ortağı olan Fransa, ülkedeki statükonun korunmasını kendi çıkarları için desteklemiştir. Ayrıca, ayaklanmalar nedeniyle Tunus'u terk eden insanların zaten Tunuslu göçmen nüfusu fazla olan Fransa'ya kaçma ihtimali de önemli bir etken olmuştur. Fransa ancak Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra Tunus halkının yanında olduğunu açıklamaya başlamıştır.[35] Fransa'nın, Bin Ali'ye karşı göstericileri bastırmak için Tunus polisini desteklemesinin ardından Bin Ali'nin devrilmesi Fransa'da şaşkınlık yaratmış, ayrıca bu destek Tunus kamuoyunda Fransa'ya karşı bir öfkeye neden olmuştur.[36] Fransa'nın göstericilere karşı Tunus polisini desteklemesi, Arap Baharının başlangıç safhasındaki önemli bir politika başarısızlığı olmuştur.

Tunus'ta olayların başlamasının ardından bazı nedenlerden dolayı Fransa dış politikasında önemli değişiklikler olmuştur. İlk olarak, Arap liderleriyle yakın ilişkileri olan Fransa diğer yandan demokratik dönüşümü destekleyen söylemleri nedeniyle bir çıkmaza girmiştir. Bu çıkmaz, Fransa'nın demokratik talepleri desteklemesinin bölgedeki siyasi ilişkilere zarar vermesi ve demokrasi ile ilişkilendirilen kimliği arasında kalması şeklinde olmuştur. İkinci olarak, Arap Baharının sonucunun öngörülememesi ne-

---

34 Lakomy, "The 'Arab Spring' in French", s. 72.

35 Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak, *Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi*, SETA Analiz, Sayı: 46, 2011, s. 15-18

36 Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da*, s. 7.

deniyle gelişen sorunlar karşısında tepki vermek için beklenilmiştir. Bir diğer neden de, ülkelerde meydana gelen bu hareketlerin AB için yasadışı göçmen akınına neden olması ve Fransa'nın bu kitlesel göç dalgası etkisinden kaçınmak istemesidir. Bundan dolayı Fransa, Tunus'ta ilk gösteriler başladığında sessiz kalmayı tercih etmiştir.[37]

Ocak 2011'de Sarkozy tarafından bir anlamda Arap Baharının bütününü de kapsayacak şekilde "kabul etmek zorundayız ki, Tunus'ta olanları doğru anlayamadık" değerlendirmesi yapılmıştır.[38] Şubat 2011'de Fransa Dışişleri Bakanı Michele Alliot-Marie ise, Tunus'ta devrilen Bin Ali iktidarıyla yakın ilişkisi olduğu gerekçesiyle yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve istifa etmek zorunda kalmıştır.[39]

2012'de dönemin Tunus Cumhurbaşkanı Muhammed Munsif el-Merzuki'nin Paris ziyareti, Sarkozy döneminde rejimin desteklenmesinden dolayı bozulan ilişkilerin dönüşüm sürecinin desteklenmesiyle düzelmesi için önemli bir başlangıç olmuştur.[40]

2013 yılında Tunus'u ziyaret eden Hollande tarafından, "Tunus'ta demokratik dönüşüm süreci, kurucu meclis aracılığıyla istikrarlı bir şekilde ilerlemeye devam ediyor. Demokratikleşme alanında mesafe kat eden Tunus'un bu tecrübesinin başarıya ulaşması bütün Arap dünyası ve Avrupa için büyük önem arz etmektedir"[41] açıklaması yapılarak dönüşüm sürecine destek yenilenmiştir. Cumhurbaşkanı Merzuki, Hollande'ın ziyaretini ikili ilişkilerin gelişmesi için önemli bir fırsat olarak değerlendirmiş, Tunus'a verdiği destek nedeniyle Fransa'ya teşekkür etmiştir. Hollande ise, Tunus'un ihracatının üçte birinin Fransa ile yapıldığına dikkat çekmiştir. Bu ziyaret, Sarkozy'nin 2010'daki ziyaretinden üç yıl sonra Tunus'a yapılan ilk ziyaret olması nedeniyle önemli görülmüştür.[42]

Tunus'ta Ocak 2014'te yürürlüğe giren yeni anayasa ile ilgili olarak, Hollande "anayasa İslam'ın tam olarak demokrasiyle uyumlu olduğunu gös-

---

37 Lakomy, "The 'Arab Spring' in French", s. 72.

38 "Sarkozy admits France made mistakes over Tunisia", The Guardian, 24.01.2011.

39 "French foreign minister resigns", The Guardian, 27.02.2011.

40 "Fransa-Tunus ilişkilerinde yeni dönem", 18.7.2012, http://tr.euronews.com/2012...

41 "Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, Tunus'ta", 04.07.2013, http://www.haber7.com/afrika...

42 "Fransa Cumhurbaşkanı Hollande Tunus'ta", 5.7.2013, http://www.haberler.com/fransa...

termiştir. […] Kurumsal uzlaşının bir sonucu olan anayasa tarihi bir dökümandır. [Yeni anayasa] diğer ülkeler için de örnek olabilir." açıklamasıyla Tunus'un dönüşüm sürecine olan desteğini sürdürmüştür.[43]

2015 yılında da, Fransa'nın Tunus'a olan desteğinin devam ettiği görülmektedir. Resmi ziyaret için Paris'e gelen Cumhurbaşkanı El-Baci Kaid es-Sibsi ile görüşmesinin ardından Hollande, ekonomi, güvenlik, terörle mücadele alanında işbirliğinin devam edeceğini belirtmiştir. Sibsi ise, Fransa ile ekonomik ilişkinin devam edeceğini, Fransız şirketlerinin Tunus'ta daha fazla yatırım yapabileceğini vurgulamıştır. Tunus'a en fazla yatırım yapan ülkelerde olan Fransa'nın 1300 şirketi Tunus'ta faaliyet yürütmektedir.[44]

Ekim 2015'te, Nobel Barış Ödülü'nü alan Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsünün Fransa ziyaretinde Hollande, "bu Nobel ödülü aynı zamanda Tunus toplumunun olgunluğuna verilmiştir. Ödül Tunus'taki bütün yetkililerin aynı diyalog ve sorumluluk ruhu içinde davranmalarını teşvik edecektir." açıklamasını yapmıştır.[45]

Ocak 2016'da Hollande tarafından beş yıllık bir süreç içerisinde Tunus'a 1 milyar Euroluk yardım yapılacağı açıklanmıştır. Hollande, devrimden beş yıl sonra Tunus'un demokratik dönüşümünü sağladığını ancak önemli ekonomik, sosyal ve güvenlik konularında yapılması gerekenler olduğunu belirtmiştir. Hollande ayrıca, yardımın özellikle geri kalmış bölgeleri ve genç insanları desteklemeyi amaçladığını ve istihdam sağlamaya odaklandığını açıklamıştır. Yardım kapsamında ilk olarak 60 milyon Euro ile bir hastane inşa edilecektir.[46]

5. Fransa'nın Arap Baharı Sonrası Libya'ya Yaklaşımı

Fransa'nın Libya ile ilişkileri Kaddafi'nin 1969'daki Paris ziyaretine ve sonrasında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou ziyareti ve

---

43 "France's President Hollande praises Tunisia's new democratic constitution", 07.02.2014, http://www.euronews.com/2014...

44 "Hollande, Tunus Cumhurbaşkanı Sibsi ile görüştü", 07.04.2015, http://www.timeturk.com/tr/2015...

45 "Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü Fransa'da", Hürriyet, 16.10.2015.

46 "France pledges one billion euros aid to troubled Tunisia as Essid meets Hollande", 22.01.2016, http://www.english.rfi.fr/africa...

1970'lerde sonuçlanan ekonomik, tarımsal vb konularda imzalanan antlaşmalara kadar uzanmaktadır.[47] 2004 yılında, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac karşılıklı ticareti geliştirmek için Libya'yı 1951'deki bağımsızlığından beri ilk ziyaret eden Fransız devlet lideri olmuştur. Bu ziyaretten iki ay sonra taraflar arasında askeri işbirliği ve Libya'nın Fransa'dan silah ithalatı olmuştur.[48]

Fransa'nın Tunus ve Mısır'daki olaylara karşı politikalarındaki kötü imajını ve süreçleri yönetememesi Libya'daki olaylar sonucunda önemli ölçüde değişmiştir. Şubat 2011'de Libya'da olaylar başladığında ve giderek yayıldığında Kaddafi, bu olayları şiddetle bastırmaya çalışmıştır. Kaddafi, Fransa ve ABD gibi batılı güçlerin bu olaylarda katkıları olduğunu savunmuş ve bunun üzerine Fransa, İngiltere ve ABD tarafından kendisine karşı yaptırımlar gündeme gelmiştir.[49]

Sarkozy, Mart 2011'de Libya Ulusal Konseyinin temsilcileri olan Mahmoud Jibril ve Ali Al-Esawi'yle görüşmüş, böylece bu temsilcileri tanıyan ilk ülke Fransa ve Kaddafi'ye direnen bu isimlerle ilişki kuran ilk devlet başkanı Sarkozy olmuştur. Bu süreçte Fransa, Ulusal Konseyini Libya halkının tek yasal temsilcisi olarak kabul ettiğini açıklamış, bunun üzerine Libya da Fransa ile diplomatik ilişkilerini kestiğini bildirmiştir.[50]

17 Mart 2011'de BM Güvenlik Konseyinin 15 üyesi, İngiltere, Lübnan ve Fransa tarafından hazırlanan karar tasarısı -1973 sayılı karar- kabul edilmiştir. Böylece, Libya hava sahası uçuşa yasak bölge ilan edilerek sivillerin korunması hedeflenmiş, ateşkes çağrısında bulunulmuş ve rejime yönelik yaptırımların genişletilmesi kabul edilmiştir. Toplantıya katılan dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppé, Libya'da çok az zaman kaldığını, her geçen saatin Libya'daki sivillerin aleyhine işlediğini belirtmiştir.[51]

11 Mart 2011'de toplanan AB Konseyi'nde Almanya'nın aksine İngiltere ile birlikte Fransa askeri müdahaleden ve yine Fransa, BM Güvenlik

47 Utley, "France and the Arab Upheavals", s. 71.

48 Yahia H. Zoubir, "Libya and Europe: Economic Realism at the Rescue of the Qaddafi Authoritarian Regime", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 17, No. 3, 2009, s. 412.

49 Jeanjean, "France's Reaction"

50 Alan Cowell, Steven Erlanger, "France Becomes First Country to Recognize Libyan Rebels", The New York Times, 10.03.2011.

51 "BM Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan etti", Hürriyet, 18.03.2011.

Konseyi'nde yapılan oylamada da Libya'ya müdahaleden yana olmuştur. 17 Mart 2011 tarihli Libya'ya askeri müdahalenin önünü açan 1973 sayılı kararın çıkmasının ardından Fransa hükümet sözcüsü François Baroin, BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda Kaddafi rejimini hedef alacak hava harekâtının birkaç saat içinde başlayabileceğini duyurmuş, ayrıca "Libya'yı işgal etme niyetinde değiliz. Harekâtın hedefi, Libya halkını korumak ve özgürlük taleplerine Muammer Kaddafi devrilene kadar destek vermektir." açıklamasını yapmıştır.[52] Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, 1958'den beri 5. Cumhuriyet'te ilk defa Libya operasyonu gibi bir NATO operasyonuna katılmasından dolayı Fransa için bu operasyon II. Dünya Savaşından sonraki uluslararası askeri müdahale tarihinde önemli bir köşe taşı olmuştur.[53]

Sarkozy döneminde Fransa dış politikasında yaşanan değişimle ABD, NATO çizgisinde transatlantik dayanışmaya katkıda bulunarak Akdeniz bölgesinde önemli bir transatlantik işbirliği girişimi yaratılmıştır. Fransa'nın NATO'ya katılmasının ardından İngiltere ve ABD ile daha yakın politikalar izlemesi, Kaddafi rejiminin devrilmesinde birlikte hareket edilmesini sağlamıştır.[54] Libya'ya operasyon, Fransa'nın öncülüğünde ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada'dan oluşan koalisyonla yürütülmüştür. Ancak, operasyonun BM kararından 42 saat sonra başlaması, operasyonda hangi kurallarla hareket edildiği, amacın ne olduğu ve koordinasyonun nasıl sağlanacağı konularında şüphe doğmasına neden olmuştur.[55]

14 Nisan 2011'de ABD Başkanı Barack Obama, İngiltere Başbakanı David Cameron ve Sarkozy ortak bir metin yayınlamışlardır. Bu metinde; Kaddafi'nin halkına saldırmasıyla Libya'da yarattığı kaosun müdahaleyi kaçınılmaz kıldığı, bütün kesimlerin müdahale çağrısı yaptığı, müdahalede sivillerin korunmasının amaçlandığı, Kaddafi'nin yönetimde kalmasının düşünülemeyeceği ve yeni düzeni Libya halkının kuracağı belirtilmiştir.[56]

---

52 Sema Emiroğlu, "Libya'ya askerî müdahalenin önü açıldı", 18.03.2011, http://dw.com/p/10brK

53 Lakomy, "The 'Arab Spring' in French", s. 82.

54 Aylin Ünver Noi, "Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı 48, 2012, s. 15.

55 Selin M. Bölme, *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, SETA Rapor, No: 3., 2011, s. 24.

56 Barack Obama, David Cameron, Nicolas Sarkozy, "Libya's Pathway to Peace", The New York Times, 14.4.2011.

Mayıs 2011'de düzenlenen G8 Zirvesi'nde Sarkozy, "Kaddafi'nin sürgüne gitmesi gerektiğini söylemiyoruz. İktidarı terk etmesi ve bunu ne kadar çabuk yaparsa, seçenekleri de o kadar fazla olur." açıklamasını yapmış ayrıca, çekinceleri olmasına rağmen Libya operasyonunu onaylayan BM kararını veto etmediği için Rusya'ya teşekkür etmiştir.[57]

ABD'nin Muhammer Kaddafi rejimini devirmekte liderlik yapmak istememesi, Fransa'nın Libya'ya müdahale konusunda öne çıkması için bir fırsat olmuştur. Fransa'nın bu şekilde hareket etmesinde, Libya'daki kitle imha silahlarıyla ilgili olarak Libya, ABD ve İngiltere arasındaki gizli müzakerelerin Fransa'nın Kuzey Afrika'daki nufüzunu baskı altına almak amacıyla yapıldığını düşünmesi etkili olmuştur.[58]

Paris'te 22 ülkenin yaptığı Libya Zirvesinin hemen ardından Fransız jetlerinin hava harekatında Kaddafi'ye bağlı güçlerin tanklarını, askeri araçlarını, mevzilerini ve uçaklarını vurmasıyla müdahale başlamıştır. Sarkozy, hava operasyonu kararının BM kararına dayandığını, Libya'ya özgürlük getireceklerini, halkı Kaddafi teröründen kurtaracaklarını, ABD ve bazı Arap ülkeleri ile koalisyon içinde ortak hareket ettiklerini belirtmiştir. Arap halkını bu "deli cani"den kurtacaklarını açıklayan Sarkozy, "halk özgürlüğü seçti. Cani deliyi durdurmak için Arap halkının bizim desteğimize ihtiyacı var. Bunu tedarik etmek bizim görevimiz. Arap halkları kendini özgürleştirmeyi seçti. Libya'nın geleceği Libya halkına ait. Onlar adına karar vermeyi düşünmüyoruz. Sadece evrensel bir bilinç ve bu tür suçları tolere edemeyiz. Bizim Arap halkına müdahalemiz sözkonusu değil." açıklamasını yapmış ayrıca, "sivil nüfusu korumayı amaçlıyoruz. Arap halkları haklarından yoksun kalmamalı. Şiddet ve saldırılar durursa diplomasi kanalları tekrar açılacak." demiştir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde gerçekleşen askeri müdahale daha sonra NATO'ya devredilmiştir.[59] Bu noktada belirtmek gerekir ki, Fransa bu sürecin kendi kontrolünden çıkmaması, sadece operasyondaki ortaklarıyla bilgi paylaşımında bulunacak

---

57 "Tunus ve Mısır'da G8 zirvesinde", 27.05.2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110527_g8_egypt.shtml

58 Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da*, s. 7.

59 "Sarkozy ve ABD Kaddafi'ye hava saldırısı başlattı, askeri hedefler, tanklar bombalanıyor!", http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/kaddafiyi-vurmak-iin-geri-saym-balad-uaklar-hazr-016589

olması nedeniyle NATO'nun devreye girmesini istememiş, ancak ABD ve İngiltere'nin tutumları karşısında direnememiştir.[60]

Fransa'nın Libya'daki etkinliğini, 2003 Irak müdahalesini reddeden Fransa'daki değişimi, daha sert bir Fransa dış politikasının başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür.[61] Sarkozy, Libya müdahalesiyle kendi tarihini yazmış, müdahaleye "Sarkozy'nin savaşı" hatta Sarkozy'e de "Libyalı Sarkozy" denmiştir. Öyle ki, Soğuk Savaş'tan sonraki uluslararası bir çatışmada söz sahibi olmayan Fransa için bu müdahale önemli bir başarı olmuştur.[62]

Eylül 2011'de Cameron ile birlikte Sarkozy, NATO operasyonlarının desteğiyle Kaddafi'nin yönetimden uzaklaştırılmasının ardından ülkeyi ziyaret eden ilk liderler olmuştur. Libya Ulusal Geçiş Konseyi'nin Başkanı Mustafa Abdülcelil, Kaddafi'nin devrilmesinde verdikleri destek için liderlere teşekkür etmiştir. Sarkozy, Kaddafi ve rejiminin üst düzey yetkililerinin tutuklanıp, altı ay süren savaş boyunca yaptıklarının hesabını vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.[63]

Sarkozy'nin Eylül 2011'deki, "Fransa, İngiltere, Avrupa her zaman Libya halkınını yanında olacaktır." açıklaması, Hollande'ın 2014'teki, terörün bölgeye yayılmasını engellemek ve Libya yetkililerine devlet düzenini yeniden sağlamak için BM'nin destek vermesi gerektiğini savunan açıklamasıyla birlikte düşünüldüğünde Fransa'nın Libya'daki tutumunun süreklilik gösterdiği görülmektedir.[64]

Fransa Savunma Bakanı Longuet'in Şubat 2012'de Libya ziyareti, sınırların denetlenmesi başta olmak üzere, savunma konusunda uzun vadeli işbirliğinin güçlendirilmesine ilişkin görüşülmüş, ülkenin 4.000 kilometrelik kara sınırlarının denetlenmesine yardım edileceği ifade edilmiştir. Longuet bu ziyaretini, "Libya, Fransa ve Avrupa'nın yararına" olacak şeklinde yo-

---

60 Bölme vd., *Batı ve Kaddafi*, s. 37.

61 Adam Taylor, "France is asking the world to stop the chaos in Libya. Again.", The Washington Post, 29.08.2014.

62 Angelique Chrisafis, "Sarkozy hopes Libya can boost France's reputation-as well as his own", The Guardian, 1.09.2011.

63 "Cameron ve Sarkozy Libya'da", 15.09.2011, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_libya_3.shtml

64 Taylor, "France is asking",

rumlayarak, Libya'nın silah, uyuşturucu ve yasa dışı ihracatın geçiş yeri olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir.[65]

Fabius, 2012'de Trablus ziyaretinde Kaddafi sonrası dönemde seçimle iktidara gelen yeni yönetimle görüşmüş, Libya'daki demokratikleşme sürecine verecekleri desteğin süreceğini ifade etmiştir. Fabius'un ziyaretini önemli kılan bir durum da, Milli Güvenlik Kongresinde konuşma yapan ilk yabancı yetkili olmasıdır. Fabius konuşmasında, Libya'nın önemli bir mesafe katettiğini ve Libya'ya olan desteğin süreceğini ifade etmiştir.[66]

2013 yılında Trablus'taki Fransa büyükelçiliği önünde saldırı düzenlenmesi üzerine, Fabius bu saldırıyı "Bu saldırı sadece Fransa'yı değil terörle mücadele eden bütün ülkeleri hedef aldı." şeklinde değerlendirmiştir.[67]

Fransa Savunma Bakanı Jean-Yves Le Drian, 2014 yılında yaptığı açıklamada Güney Libya'nın İslamcı militanlar için bir kötülük yuvası haline geldiğini, bununla mücadelenin tek yolunun da komşu ülkelerden güçlü bir tepkiyle mümkün olduğunu, Libya'da devlet olmadığından dolayı sınır güvenliğini sağlamak için komşu devletler arasında güçlü bir işbirliği olması gerektiğini ifade etmiştir.[68]

Fransa'nın Libya'daki ayaklanmalara karşı yürüttüğü öncü politikalar, son dönemlerde maruz kaldığı dünya politikalarında söz sahibi olmaması eleştirilerine bir cevap olarak okunabilir. Fransa'nın Libya'ya müdahalede uluslararası toplumun öncülüğünü yapması, büyük güçler arasında hâlâ dikkate alınması gerektiğinin işareti olmuştur.[69] Fransa'nın bu şekilde hareket etmesinde; Çin, Hindistan, Brezilya, ABD gibi önemli güçlerin Afrika'ya olan ilgisinin artması ve Libya'yı Afrika'ya açılan bir kapı olarak görmesinden dolayı bu ülke üzerinden bölgede etkinliğini artırma amacı önemli bir rol oynamıştır.[70]

---

65 "Fransa savunma bakanı Libya'da", 25.02.2012, http://www.dunyabulteni.net/haber/198985/fransa-savunma-bakani-libyada

66 "Fabius, Libya ziyaretinde yeni yönetime destek mesajı verdi", http://www.trtturk.com/haber/fabius-libya-ziyaretinde-yeni-yonetime-destek-mesaji-verdi-16302.html

67 "Fransa Libya'daki saldırıyı kınadı", 23.04.2013, http://tr.euronews.com/2013...

68 John Irish, "France says Southern Libya now a 'viper's nest' for Islamist militants", 07.04.2014, http://uk.reuters.com/article/uk-libya-france-islamists-idUKBREA360TR20140407

69 Küçükkeleş, *AB'nin Ortadoğu*, s. 19.

70 Bölme vd., *Batı ve Kaddafi*, s. 29-30.

Ocak 2015'te Hollande, Libya'nın güneyinde silah akışını önlemek için silahlı gruplara yönelik hava saldırısı düzenlemeye hazır olduğunu açıklamıştır. Libya'ya askeri müdahale olabileceği sinyalini veren Hollande, bu müdahaleyi Fransa'nın tek başına yapamayacağını, uluslararası toplumun sorumluluğu olması gerektiğini belirtmiştir.[71]

Şubat 2016'da Libyalı kaynaklar Fransız özel güçlerin IŞİD'e karşı mücadele edenlerin arasında olduğunu ifade etmiştir. Bu iddialara karşılık Savunma Bakanı Le Drian, Libya'daki Fransız varlığına dair iddialarla ilgili bir doğrulama açıklaması yapmamıştır.[72]

5. Fransa'nın Arap Baharı Sonrası Mısır'a Yaklaşımı

Tunus'taki gösteriler karşısındaki tutumundan ders çıkaran Fransa, Mısır'ı bölgesel istikrar için kilit ülkelerden biri olarak gördüğünden dolayı olayların en yoğun yaşandığı dönemlerde aktif bir politika izlemeye karar vermiştir. Fransa, olaylar karşısında doğrudan dönemin Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'i destekleyen bir çizgide hareket etmemiş, AB devletlerini ortak bir tutum geliştirmeleri için bir araya getirmeye çalışmıştır. 29 Ocak 2011'de Sarkozy, Almanya Başbakanı Merkel ve Cameron yaptıkları ortak açıklamada, "Mısır'da tanık olduğumuz olaylarla yakından ilgiliyiz. Mübarek'in Orta Doğu'da yıllardır oynadığı ılımlı rolü kabul ediyor, şimdi de Mısır'da aynı ılımlı rolü göstermesini bekliyoruz." şeklinde beklentilerini ifade etmişlerdir.[73]

Akdeniz için birlik projesinin eş başkanı ve Sarkozy'nin Akdeniz projesinin en önemli destekçisi Mübarek'in yönetimden düşmesine neden olan Arap Baharındaki gelişmeler karşısında daha çok bekle ve gör politikası izlemiştir.[74] Mübarek'in görevini bırakmasının ardından Ocak 2012'de sonuçlanan ilk seçimlerde Müslüman Kardeşler tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi seçimleri kazanmıştır.

---

71 "Fransa Libya'ya müdahaleye hazır", 6.1.2015, http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-libyaya-mudahaleye-hazir

72 Chris Stephen, Kim Willsher, "French special forces assisting anti-Isis efforts in Libya, say sources", The Guardian, 24.2.2016.

73 Lakomy, "The 'Arab Spring' in French", s. 75.

74 Henry, "Sarkozy, the Mediterranean", s. 411.

Fransa'nın Mısır'daki göstericilere karşı tutumu öncelikle, Tunus'tan farklı olarak göstericileri desteklemek şeklinde olmuştur. Bu nedenle, Arap devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesinden uzak bir çizgide hareket etmiştir. İkinci olarak, başta İngiltere ve Almanya olmak üzere Avrupalı müttefikleriyle yakın bir işbirliği içinde hareket etmeyi tercih etmiştir. Fransa'nın bu tutumuyla ortak bir Avrupa tutumu yaratmaktan ziyade, söz konusu önemli Avrupa güçlerini yanına alarak kendi politikasını daha fazla meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Üçüncü olarak, Arap Baharının yaygın ve kalıcı bir etkiye sahip olacağını öngören Fransa, Arap sokaklarından destek almaya çalışmıştır. Son olarak, Mısır'daki değişimin radikal dini bir nitelik almasından duyulan korku nedeniyle Fransa, yeni yönetimin demokrasi ve insan haklarına saygı duyan bir yönetim olmasını hedeflemiştir.[75]

3 Temmuz 2013'te Mısır halkı tarafından seçilen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'yi deviren, silahlı kuvvetlerin genelkurmay başkanlığını yapan ve daha sonra cumhurbaşkanı olan Abdülfettah El Sisi, Ağustos 2013'te Mısır'daki yönetim karşıtı gösteriye müdahaleler sonucu yüzlerce sivilin ölmesi üzerine darbeye yönelik ağır tepkilere olmuştur. 2013'te, Merkel ile Hollande Mısır hakkında telefon görüşmesi yapmışlardır. İki lider; Mısır'daki olayların durulması, tüm siyasi güçlerin katılımı ve diyalog ile sorunların çözülmesi gerektiği, AB ve üye devletlerin Mısır konusunda hızlı karar alması çağrısını yapmışlardır. Hollande ayrıca Cameron ile görüşmüş, Fransa tarafından yapılan açıklamada, Mısır'da artan şiddetin Avrupa'da güçlü bir şekilde kınanması gerektiğini, ülkedeki şiddet ve baskı uygulamalarının sona ermesi gerektiği belirtilmiştir.[76] 2013 yılında Fabius "[Mısır'daki] durum çok kritik. Şiddeti reddetme, önceki Cumhurbaşkanı Mursi de dâhil olmak üzere siyasi mahkumların serbest bırakılması çağrısını yapıyoruz"[77] açıklamasını yapmıştır.

2014 yılındaki Sisi'nin ilk Avrupa ziyaretinde İtalya'dan sonra gittiği Fransa ziyaretinde tarafların karşılıklı işbirliği içinde oldukları görülmüştür. Hollande, Mısır'daki dönüşüm sürecinin devam etmesini istediklerini, Paris ve Kahire arasında İslamcı aşırıcılıkla mücadele etmeye ve bir-

---

75 Lakomy, "The 'Arab Spring' in French", s. 76-77.

76 "Fransa ile Almanya Mısır ile ilişkilerini gözden geçirecek", 16.08.2013, http://aa.com.tr/tr/dunya...

77 "Morsi to reject Ashton's reconciliation offer – Islamist group", http://newseurope.eu/2013/07/31/morsi-to-reject-ashtons-reconciliation-offer-islamist-group/

çok iki taraflı iş anlaşmasına odaklanan açık bir işbirliği olmasını ifade etmiştir. Bu çerçevede, Mısır'ın ortaklarından biri olduğunu ifade eden Hollande ayrıca terörizmle mücadelede ortak hareket edeceklerini ifade etmiştir. Ziyarette taraflar arasında konuşulan önemli bir diğer konu da Mısır ordusuna satılması planlanan Mirage 2000 savaş jetleri olmuştur. Fransız gemi yapımcısı DCNS ise, 1 milyar Euro civarında bir anlaşma imzalamıştır. Uluslararası Af Örgütü ise, insan hakları konularından dolayı Kahire'ye silah satılmaması için Fransız yetkililere çağrıda bulunmuştur.[78] Hollande'ın "evet Sisi'yi meşru bir lider olarak görüyoruz. Ancak konuşacak çok şey var. Mısır büyük bir ülke ve Fransa için önemli bir ortak" açıklaması Sisi'ye verilen desteğin işaretidir.[79] Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidarına Sisi tarafından darbe ile son verilmesi ekonomik ve siyasi çıkarlar ekseninde destek veren Batı ülkeleri arasında Almanya, İtalya ve Fransa gelmektedir. Sisi'nin Fransa ziyareti de bir anlamda söz konusu desteği meşru görme durumunu yansıtmaktadır.[80]

2015 yılının önemli bir gelişmesi de Mısır'ın Fransa'dan 24 adet savaş uçağı alması olmuştur. Sisi'nin cihatçı terör örgütlerinin bölgede ilerleyişini önlemek amacıyla ordusunu güçlendirme amacı 5,2 milyar Euroluk söz konusu satın almanın gerekçesi olmuştur.[81] Eylül 2015'te de, Rusya için üretilen ancak Ukrayna krizi sonrasında iptal edilen iki savaş gemisi Mısır'a 950 milyon Euro'ya satılmıştır. Hollande söz konusu satışla ilgili olarak, "Askeri işbirliğimiz nedeniyle Mısır bizim tercih ettiğimiz bir müşteri oldu. Mısır'a Rafale savaş uçaklarını sattığımızı hatırlatalım. Mısır Orta Doğu'da önemli bir role sahip. Demokratik geçiş sürecinde onlara destek olmalıyız"[82] açıklamasını yapmıştır.

---

78 "Hollande urges 'democratic transition' in Egypt during Sisi Paris visit", 27.11.2014, http://www.france24.com/en/20141126-france-hollande-urges-democracy-egypt-sisi-paris-visit

79 "Sisi Batılı müttefikleri ile görüşüyor", 26.11.2014, http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisi-batili-muttefikleri-ile-gorusuyor

80 İsmail Numan Telci, *Mısır'da Geleceğini Arayan Karşı-Devrim*, SETA Analiz, Sayı: 149, 2016, s. 12.

81 "Fransa Mısır'a 24 Savaş Uçağı Satıyor", 13.02.2015, http://www.amerikaninsesi.com/content/fransa-misir-a-24-savas-ucagi-satiyor/2643473.html

82 "Rusya için üretilen savaş gemileri Mısır'ın oldu", 23.09.2015, http://tr.euronews.com/2015/09/23/rusya-istedi-misir-satin-aldi/

6. Fransa'nın Arap Baharı Sonrası Suriye'ye Yaklaşımı

Eski bir Fransa sömürgesi olarak 1946'da bağımsızlığını ilan eden Suriye,[83] Arap Baharının en uzun süre devam eden çatışmalarına sahne olmuştur. Suriye'de Arap Baharının etkisi Libya, Tunus veya Mısır'da görüldüğü gibi sonuçlanmayan bir sürecin yaratılmasına yol açarak sonu tahmin edilemeyen bir durum yaratmıştır.

2008'de Beşar Esad Akdeniz için birlik projesi kapsamında Paris'e davet edilmiş, Suriye devlet başkanının insan hakları konusunda çaba gösterdiğini ve bu nedenle ilişkilerin güçlendirileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Beşar Esad 2008'deki 14 Temmuz Ulusal Bayramı kutlamalarını Paris'te resmi tribünden izlemiştir. 2010 yılına kadar Suriye ile Fransa arasında karşılıklı ziyaretler düzenlenmiş, yakın bir ilişki sürdürülmüştür.[84]

Fransa 15 Mart 2011'de Suriye'nin Dera kentinde başlayan olaylar karşısında ise, ABD ve Almanya ile koordinasyon halinde el altından desteklediği Suriye içerisindeki muhalifler tarafından rejimin devrilmesine destek vermiştir.[85] Fransa'nın Suriye'ye karşı politikasının siyasi olduğu kadar ekonomik yönü de önemlidir. Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz, Körfez ülkelerinin nakit likiditesine bağımlılığı artan Fransa'nın, Suriye ve Afrika'daki diğer konulardaki politikalarında Körfez ülkeleriyle güçlü ekonomik ilişkileri olan Katar ile uyumlu hareket etmeye çalışmıştır.[86]

Dönemin Dışişleri Bakanı Juppe, Kasım 2011'de Suriye'ye müdahale konusunda "Bir müdahale ancak BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla söz konusu olabilir. Libya'da da böyle olmuştur"[87] şeklinde açıklama yapmıştır. Kasım 2011'deki bir diğer gelişme de, Juppe'nin Suriye'deki konsolosluklarını kapattıklarını ve büyükelçisini Paris'e çağırdığını açıklaması olmuştur. Juppe, konuyla ilgili olarak, "kanlı bir şekilde baskı uygulamaya devam eden bu otoriter rejim etrafındaki çember daralıyor. Eminim ki Su-

---

83 Dönem için bkz.: Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, 2. Baskı, İstanbul: Hemen Kitap, 2010, s. 88-106.

84 İnanç, "Fransa'nın Suriye Politikası", s. 24-25.

85 İnanç, "Fransa'nın Suriye Politikası", s. 26.

86 Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da*, s. 7.

87 "Fransa Dışişleri Bakanı Juppe: 'Suriye'ye müdahale için BM kararı gerekli'", http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fransa-disisleri-bakani-juppe-ankarada-acikladi-esad-icin-cok-gec-022491

riye halkı mücadelesini sürdürecektir ve Fransa'da yardımcı olmak için elinden geleni yapmaya hazır." şeklindekonuşmuştur.[88]

Hollande, Mayıs 2012'de Fransa'nın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. 2007 seçimlerinde Kaddafi'den 50 milyon euro seçim yardımı aldığı iddiaları görevini Hollande'a devreden Sarkozy hakkında soruşturma açılmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur.[89] Bu süreçte Fabius tarafından, "Esad, halkının katilidir. Mümkün olduğunca erken bir zamanda görevinden ayrılmalıdır. Şimdiye kadar iki engelden dolayı gelişmeleri önleyemedik. İlki, Çin ve Rusya'dan kaynaklanan BM Güvenlik Konseyinde uzlaşı olmamasıdır. İkincisi, Suriye ordusunun güçlü olmasıdır. […] Fransa'nın üç aşamalı bir çözüm planı vardır. Yaptırımları sertleştirmek, Rusya ile ortak hareket etmek ve muhalefeti biraraya getirmek için cesaretli olmaktır"[90] yorumu yapılmıştır. Haziran 2012'de ise, Fransa Savunma Bakanı Jean-Yves Le Drian, Fransa'nın Suriye'ye müdahalesi konusunda BM kararı olması gerektiği görüşünde olduğunu tekrarlamıştır.[91] Kasım 2012'de Cumhurbaşkanı Hollande tarafından Fransa'nın Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonunun Suriye halkının tek temsilcisi olarak tanıdığı açıklanmıştır. Böylece, Ulusal Koalisyonu ilk tanıyan Batı ülkesi Fransa olmuştur. Hollande da, Ulusal Koalisyonu bir geçiş hükümeti olarak gördüklerini ve silah yardımına sıcak bakılmadığını belirtmiştir.[92]

Libya'daki müdahalede öncü bir rol oynayan Fransa, Suriye'de oldukça temkinli davranmıştır. Esad rejimine yönelik diplomatik önlemler alınmış ancak askeri müdahaleye sıcak bakılmamıştır. Ülkedeki muhalefetin seküler kanadını destekleyen Fransa, İslami oluşumların iktidara gelmesinden tedirgin olmuştur.[93]

---

88 "Fransa Suriye büyükelçisini geri çağırdı, Dışişleri Bakanı Juppe Türkiye'ye geliyor", http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/fransa-suriye-buyukelcisini-geri-cagirdi-022445

89 "Gaddafi 'agreed to fund Sarkozy campaign', media say", 29.04.2012, http://www.france24.com/en/...

90 "Laurent Fabius: 'B. al-Assad is the murderer of his people. He must leave power'", http://www.ambafrance-fj.org/Laurent-Fabius-B-al-Assad-is-the

91 "Fransa, Suriye'ye müdahale için BM Şartı koştu", Hürriyet, 03.06.2012.

92 "Fransa, muhalefeti tanıdı", 14.11.2012, http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-muhalefeti-tanidi

93 Küçükkeleş, *AB'nin Ortadoğu*, s. 20.

Suriye muhalefetinin silahlandırılması konusunda Fransa, İngiltere ile ortak bir yaklaşım benimsemiş ve silah ambargosunun kaldırılmasını talep etmiştir. 11 Mart 2013'te Dışişleri Bakanı Laurent Fabius, Suriye ordusunun Rusya ve İran tarafından silahlandırılmasının muhalifler için dengesizlik yarattığını, bu nedenle muhaliflerin silahlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu süreçte, İngiltere ile birlikte Fransa'nın müdahale karşıtı politikadan vazgeçmelerinde, Esad rejiminin sona ermesinin yakın olması düşüncesinden hareketle avantajlı bir durumda olma beklentileri etkili olmuştur.[94] Bu süreçte Fransa, Suriye'ye sağlık alanında yardım yapmış, 16 tonluk yardım kamyonlarını ülkeye sokmuştur. Dışişleri Bakanlığından konuyla ilgili "bu ilaçlar 20 kadar sağlık merkezinde binlerce Suriyelinin tedavi edilmesini sağlayacak." açıklaması yapılmıştır.[95]

2014 yılına gelinirken, Suriye krizinin çözümündeki aktörlerden biri olarak kalmaya çaba gösteren Dışişleri Bakanı Fabius, 22 Ocak 2014'te İsviçre'de yapılacak II. Cenevre Zirvesi öncesi Suriye'deki durumdan "umutsuz olduğunu" açıklamış, zirveden büyük başarı beklemediğini belirterek, "maalesef, Suriye ve komşu ülkeler acı çekmeye devam edecekler." demiştir. Fabius ayrıca "Bizim desteklediğimiz ılımlı muhalefet çok ciddi zorluk içinde. Fransa, muhalefeti Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanıyan ilk batılı ülke olmuştur. Ama bugün maalesef oldukça karamsarım. Avrupalı bakan arkadaşlarımla Suriye'de muhaliflerin başarısı için çalışıyoruz ama çok kuşkuluyuz. Ve maalesef başarı olmayınca, Suriye halkı acı çekmeye devam edecek. Komşu ülkeler de.." açıklamasını yapmıştır.[96]

2014 yılında, Hollande tarafından Türkiye'nin Suriye sınırına tampon bölge oluşturulması fikrine destek açıklaması gelmiş, Fabius ise Özgür Suriye Ordusuna (ÖSO) verilen desteğin devam edeceğini ifade etmiştir.[97] 2014 yılının önemli gelişmelerinden biri de, Fransa tarafından hazırlanan karar tasarısıyla Suriye'de işlenen savaş suçları ve insan hakları ihlallerinin

---

94 Musab Mertek, "AB'nin Suriye Çıkmazı", 2013, http://odak.setav.org/page/abnin-suriye-cikmazi/5652

95 "Fransa'dan Suriye'ye 'panzehir'", 22.06.2013, http://www.cnnturk.com/2013/dunya/06/22/fransadan.suriyeye.panzehir/712550.0/

96 Arzu Çakır, "Fransa Suriye Konferansı İçin Kötümser", 16.12.2013, http://www.amerikaninsesi.com/content/fransa-suriye-konferansi-icin-kotumser/1811586.html

97 "Fransa'dan Suriye'de tampon bölge önerisine destek", http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fabius-kobanide-atilacak-adimlari-turkiye-ile-gorustuk-030362

Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından incelenmesi önerilmiştir. Ancak hazırlanan öneri Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.[98]

2015 yılı başlarında, Hollande, Fransa'nın IŞİD'le (Irak Şam İslam Devleti) mücadelede Esad'la işbirliği yapıp yapmayacağı sorusunu, "bu tür ilişkilerden kaçınmak daha iyi olur. Şeytanla birlikte gittiğinizde, Tanrı'nın yardımınıza koşması nadirdir." şeklinde cevaplamıştır. Buna ilaveten Suriye'de muhalefeti desteklemek zorunda olduklarını vurgulayan Hollande, "Suriye'ye 2013'te kimyasal silah kullanılırken müdahale etmediğimiz için pişmanım. Müdahale gerçekleşmedi ve şimdi karşımızda IŞİD var." ifadelerini kullanmıştır.[99] Aynı dönemde gerçekleşen Fransız parlamenterlerin Esad'la görüşmesi olayı önemli bir gündem olmuştur. Hollande ziyaretle ilgili olarak, "bu girişimi kınıyorum. Çünkü bu parlamenterler, son yılların en kanlı iç savaşına ve yaklaşık 200 bin kişinin ölümüne yol açan bir devlet başkanıyla görüştü. […] Kendi halkını bombalayan, kimyasal silah kullanmaktan çekinmeyen, masum kadın ve çocukların ölümüne yol açan bir diktatörle görüştükleri için bu parlamenterleri [kınıyorum]. Fransa, her zaman bu savaşın sorumlusu olan diktatörle hiçbir zaman diyaloğa [girmeyecektir]"[100] şeklinde tepki göstermiştir.

Hollande, Ocak 2016'da yaptığı bir açıklamada 2016 yılının Suriye için değişim yılı olmak zorunda olduğunu ve Esad'ın Suriye'nin geleceğinde olmayacağını açıklamıştır.[101] Şubat 2016'da ise, Rusya'ya Suriye'deki faaliyetlerine son verme çağrısı yapmış, Esad rejiminin yönetimi bırakması için gerekenin yapılmasını talep etmiştir.[102] Bu tarihlerde Hollande bir başka açıklamasında, Esad'ın halkına Rusya'nın yardımıyla katliam yaptığını bu nedenle Rusya'nın faaliyetlerine son vermesi gerektiğini ifade etmiş ve Esad'ın yönetimi bırakması için gerekenlerin yapılması çağrısında bulunmuştur.[103]

---

98 "Suriye: Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevke veto", 22.05.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140522_suriye_veto

99 "Hollande: Suriye'ye müdahale etmediğimiz için pişmanım", 05.01.2015, http://www.aljazeera.com.tr/haber/hollande-suriyeye-mudahale-etmedigimiz-icin-pismanim

100 "Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, Esad'la görüşen parlamenterleri eleştirdi", Hürriyet, 26.02.2015.

101 "Arab, Kurdish forces to get more support to fight Islamic State: Hollande", 21.01.2016, http://www.reuters.com/article/us-france-hollande-idUSKCN0UZ1KK

102 "Fransa'dan Rusya'ya çağrı", Habertürk, 13.02.2016.

103 "Fransa Cumhurbaşkanı Hollande: Rusya, Esad'a verdiği desteği sonlandırmalı", 12.02.2016,

7. Sonuç

Diğer Avrupalı güçlerle kıyaslandığında Fransa'nın, Almanya gibi Ortadoğu bölgesiyle tarihi ve siyasi geçmişi olmayan bir ülke olmadığı, İngiltere gibi bölgede kolonyal bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Arap Baharı olayları da, Fransa dış politikasının öncelikli alanlarından biri olan ODKA bölgesinde gerçekleşmiştir. Buna karşın, Fransa'nın on yıllardır siyasi ve ekonomik ilişki içinde olduğu bölgede meydana gelen bu olaylara karşı, bölgeyle yeni ilişki kuran bir ülke kadar hazırlıksız ve politikasız bir durumda harekete geçtiği görülmüştür. Ayrıca, bölgede yaşanan gelişmeler karşısında diğer büyük güçler gibi olayların tam olarak ne anlama geldiğini öngörememiştir. Tunus'ta olaylar başladığında yaşanan gelişmelerin hangi noktalara varabileceğini öngöremediğinden Tunus lideri Bin Ali'ye destek olurken, Arap Baharından etkilenen bir diğer ülke olan Libya'da askeri müdahalenin başını çekmiştir. Özellikle Kuzey Afrika ülkeleriyle en yakın ilişkiye sahip olan Fransa'nın aslında bölgedeki gelişmeleri öngörerek, uygun hareket edebilecek tek ülke olmasını beklemek mümkündür. Ancak diğer devletlerden farksız bir şekilde Arap Baharı sürecine müdahil olması Fransa'nın sürecin başlangıcındaki önemli sorunu olmuştur.

Waltz'ın "eğer tiranlığın alternatifi kaos ise ve kaos herkesin herkese karşı gireşeceği bir savaş anlamına geliyor ise o halde tiranlığın devamını istemek anlaşılmaya başlar."[104] değerlendirmesi uzun yıllar boyunca hem Fransa hem de diğer Avrupalı güçlerin bögeye yönelik yaklaşımlarının ifadesi olmuştur. Fransa, Tunus'ta başlayan olaylarda başlangıçta yönetime destek çizgisinde hareket ederken, ilerleyen aşamada yönetimin değişmesi çizgisine kaymıştır. Ancak bu duruşu, Arap Baharının başlangıcından itibaren hem bölge ülkelerinin güvensizliğini artırmış hem de hazırlıksızlığını ortaya koymuştur. İlerleyen süreçte Fransa tarafından Tunus'un demokratik dönüşümüne olan destek sürekli olarak vurgulanmıştır. Libya'da ise, Fransa başlangıçtan itibaren Kaddafi yönetiminin değişmesi için hareket etmiş, ayrıca Libya'ya müdahaleyi ön sırada savunan bir ülke olmuştur. Böylece Libya'ya yapılan müdahalede öne çıkan Fransa, uluslararası politikada kendini daha görünür kılmıştır. Fransa genel anlamda farklı po-

http://www.abhaber.com/fransa-cumhurbaskani-hollanderusya-esada-verdigi-destegi-sonlandirmali/

104 Kenneth N. Waltz, İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz, çev: Enver Bozkurt vd., Ankara: Asil Yayın Dağıtım 2009, s. 11.

litikalar yürüttüğü İngiltere ile Libya konusunda ortak hareket etmiştir. Diğer ülkeler gibi Mısır'da istikrar ortamının oluşması için sürekli çağrı yapmış, ülkeyle ticari ilişkilerini devam ettirmiştir. Suriye ile ilgili olarak, zamanında Suriye'ye müdahale etmediği için pişman olduğunu açıklayan Hollande, Esad'ın Suriye'nin geleceğinde olmayacağını vurgulamıştır. Bu çerçevede, Suriye'ye yönelik yaklaşımda mevcut düzenin sürdürülemeyeceği ve değişim olması gerektiği çizgisinde hareket ettiği görülmektedir.

Fransa'nın Arap Baharı politikasını en genel şekilde "öngörüsüz ve tutarsız" olarak nitelendirmek mümkündür. Bir yandan, dış politikasının önemli bir bölgesindeki olaylara hazırlıksız yakalanırken, diğer yandan ülkelere farklı yaklaşımlar sergilemesi bu iddiayı güçlendirmektedir. Ayrıca, Fransa'nın ODKA bölgesini AB gündemine taşıma ve bu bölgede öncü bir Avrupa ülkesi olma amacını, Almanya'nın Doğu Avrupa'ya yönelik benzer amaçlarıyla kıyasladığımızda gerçekleşmeyen bir amaç olarak görmek mümkündür.

Kaynakça

Adam Taylor, "France is asking the world to stop the chaos in Libya. Again.", *The Washington Post*, 29.08.2014.

Alan Cowell, Steven Erlanger, "France Becomes First Country to Recognize Libyan Rebels", *The New York Times*, 10.03.2011.

Amir Taheri, "France's 'Arab' Policy: Time for a Debate", *American Foreign Policy Interests*, Vol. 25, Issue 4, 2013, s. 323-336.

Ana Echagüe, Hélène Michou, Barah Mikail, "Europe and the Arab Uprisings: EU Vision versus Member State Action", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 2, 2011, s. 329-335.

Angelique Chrisafis, "Sarkozy hopes Libya can boost France's reputation-as well as his own", The Guardian, 1.09.2011.

Aylin Ünver Noi, "Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı 48, 2012, s. 10-19.

Barack Obama, David Cameron, Nicolas Sarkozy, "Libya's Pathway to Peace", The New York Times, 14.4.2011.

Barah Mikail, *France and the Arab Spring: an opportunistic quest for influence*, FRIDE Working Paper, No: 110, 2011.

Barah Mikail, *France's shifting Middle Eastern alliances*, FRIDE Policy Brief, No: 188, 2014

Barry Buzan, İnsanlar, Devletler & Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem, (Çev. Betül Kiraz, Sami Kiraz), İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık, 2015.

"BM Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan etti", Hürriyet, 18.03.2011.

Chris Stephen, Kim Willsher, "French special forces assisting anti-Isis efforts in Libya, say sources", The Guardian, 24.2.2016.

Ercüment Tezcan, "Fransa-Avrupa Birliği İlişkileri", *Avrupa Birliği ve Üye Devletler: AB15 Üzerine Bir İnceleme*, Ercüment Tezcan ve İlhan Aras (eds.), Ankara: Detay Yayıncılık 2016, s. 7-69.

Erdem Denk, "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Artan Refah ve Kurumsallaşan Bağımlılık", *Mülkiye*, Cilt: XXIII, No: 219, 1999, s. 195-206.

Erhan Akdemir, "Arap Dünyasındaki Dönüşüm Süreci ve Türkiye-AB İlişkileri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 48, 2012, s. 30-38.

Erhan Ayaz, "Arap Baharı Sonrası Dönemde Avrupa Birliği'nin Orta Doğu ve Akdeniz Politikalarının Geleceği ve Türkiye'nin Rolü", *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: VI, Sayı 1, 2013, s. 60-87.

Federica Bicchi, "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 1, 2011, s. 3-19.

"Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, Esad'la görüşen parlamenterleri eleştirdi", Hürriyet, 26.02.2015.

"Fransa, Suriye'ye müdahale için BM Şartı koştu", Hürriyet, 03.06.2012.

"Fransa'dan Rusya'ya çağrı", Habertürk, 13.02.2016.

"French foreign minister resigns", The Guardian, 27.02.2011.

Fuad Ferhavi, *Ortadoğu ve Afrika'da Fransız Dış Politikası*, USAK Analiz, No: 27, 2013.

İsmail Numan Telci, *Mısır'da Geleceğini Arayan Karşı-Devrim*, SETA Analiz, Sayı: 149, 2016.

Jean-Pierre Darnis, *François Hollande's Presidency: A New Era in French Foreign Policy?*, Istituto Affari Internazionali Working Papers 12/19, 2012.

Jean-Robert Henry, "Sarkozy, the Mediterranean and the Arab Spring", trans. by Teresa Bridgeman, *Contemporary French and Francophone Studies*, Vol. 16, No. 3, 2012, s. 405-415.

Kenneth N. Waltz, İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz, çev: Enver Bozkurt vd., Ankara: Asil Yayın Dağıtım 2009.

Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Çev. Osman S. Binatlı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015.

Marc Pierini, "President François Hollande on the Foreign Policy Front", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 11, No: 1, 2012, s. 73-77.

Melek Fırat, "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 1, 2009, s. 115-163.

Meliha Benli Altunışık, "Avrupa Birliği'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye", *Türkiye ve Avrupa*, Atila Eralp (haz.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları 1997, s. 351-383.

Mireia Delgado, "France and the Union for the Mediterranean: Individualism versus Co-operation", *Mediterranean Politics*, Vol. 16, No. 1, 2011, s. 39-57.

Miron Lakomy, "The 'Arab Spring' in French Foreign Policy", *The Central European Journal of International and Security Studies*, Vol. 6, Issue 3-4, 2012, s. 68-87.

Müge Kınacıoğlu, "Eski Şarap Yeni Şişe? Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı 1, 2015, s. 137-156.

Müjge Küçükkeleş, *AB'nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı*, SETA Analiz, Sayı: 63, 2013.

Rachel Utley, "France and the Arab Upheavals", *The RUSI Journal*, Vol. 158, No. 2, 2013, s. 68-79.

Romano Prodi, *Europe As I See It*, trans. by Allan Cameron, Cambridge: Polity 2000.

Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, 2. Baskı, İstanbul: Hemen Kitap, 2010.

Samir Amin, Ali El Kenz, *Avrupa ve Arap Dünyası*, Çev: Kemal Ülker, İstanbul: Versus, 2006.

Savaş Biçer, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Beril Dedeoğlu (der.), İstanbul: Boyut Kitapları 2003, s. 397-419.

Selin M. Bölme, *Batı ve Kaddafi Makasında Libya*, SETA Rapor, No: 3. 2011.

Timo Behr, "Enduring Differences? France, Germany and Europe's Middle East Dilemma", *Journal of European Integration*, Vol. 30, No.1, 2008, s. 79-96.

"Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü Fransa'da", Hürriyet, 16.10.2015.

Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak, *Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi*, SETA Analiz, Sayı: 46, 2011.

Y. Yeşim Özer, "Fransa'nın Dış Politikası", *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır (der), İstanbul: Der Yayınları, 2014, s. 229-270.

Yahia H. Zoubir, "Libya and Europe: Economic Realism at the Rescue of the Qaddafi Authoritarian Regime", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 17, No. 3, 2009, s. 401-415.

Zeynep Songülen İnanç, "Fransa'nın Suriye Politikası", *Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, Ed. Birol Akgün, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2012, s. 22-27.

İnternet Kaynakları

"Arab, Kurdish forces to get more support to fight Islamic State: Hollande", 21.01.2016, http://www.reuters.com/article/us-france-hollande-idUSKCN0UZ1KK

Arzu Çakır, "Fransa Suriye Konferansı İçin Kötümser", 16.12.2013, http://www.amerikaninsesi.com/content/fransa-suriye-konferansi-icin-kotumser/1811586.html

"Cameron ve Sarkozy Libya'da", 15.09.2011, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110915_libya_3.shtml

"Fabius, Libya ziyaretinde yeni yönetime destek mesajı verdi", http://www.trtturk.com/haber/fabius-libya-ziyaretinde-yeni-yonetime-destek-mesaji-verdi-16302.html

"France pledges one billion euros aid to troubled Tunisia as Essid meets Hollande", 22.01.2016, http://www.english.rfi.fr/africa...

"France's President Hollande praises Tunisia's new democratic constitution", 07.02.2014, http://www.euronews.com/2014...

"Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, Esad'la görüşen parlamenterleri eleştirdi", Hürriyet, 26.02.2015.

"Fransa Cumhurbaşkanı Hollande: Rusya, Esad'a verdiği desteği sonlandırmalı", 12.02.2016, http://www.abhaber.com/fransa-cumhurbaskani-hollanderusya-esada-verdigi-destegi-sonlandirmali/

"Fransa Cumhurbaşkanı Hollande Tunus'ta", 5.7.2013, http://www.haberler.com/fransa...

"Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, Tunus'ta", 04.07.2013, http://www.haber7.com/afrika...

"Fransa Dışişleri Bakanı Juppe: 'Suriye'ye müdahale için BM kararı gerekli'", http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fransa-disisleri-bakani-juppe-ankarada-acikladi-esad-icin-cok-gec-022491

"Fransa ile Almanya Mısır ile ilişkilerini gözden geçirecek", 16.08.2013, http://aa.com.tr/tr/dunya...

"Fransa Libya'daki saldırıyı kınadı", 23.04.2013, http://tr.euronews.com/2013...

"Fransa Libya'ya müdahaleye hazır", 6.1.2015, http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-libyaya-mudahaleye-hazir

"Fransa Mısır'a 24 Savaş Uçağı Satıyor", 13.02.2015, http://www.amerikaninsesi.com/content/fransa-misir-a-24-savas-ucagi-satiyor/2643473.html

"Fransa, muhalefeti tanıdı", 14.11.2012, http://www.aljazeera.com.tr/haber/fransa-muhalefeti-tanidi

"Fransa savunma bakanı Libya'da", 25.02.2012, http://www.dunyabulteni.net/haber/198985/fransa-savunma-bakani-libyada

"Fransa Suriye büyükelçisini geri çağırdı, Dışişleri Bakanı Juppe Türkiye'ye geliyor", http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/fransa-suriye-buyukelcisini-geri-cagirdi-022445

"Fransa'dan Suriye'de tampon bölge önerisine destek", http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fabius-kobanide-atilacak-adimlari-turkiye-ile-gorustuk-030362

"Fransa'dan Suriye'ye 'panzehir'", 22.06.2013, http://www.cnnturk.com/2013/dunya/06/22/fransadan.suriyeye.panzehir/712550.0/

"Fransa-Tunus ilişkilerinde yeni dönem", 18.7.2012, http://tr.euronews.com/2012...

"Gaddafi 'agreed to fund Sarkozy campaign', media say", 29.04.2012, http://www.france24.com/en/...

"G8 leaders pledge $40 billion for Arab democracies", 27.5.2011, http://www.france24.com/en/...

"Hollande: Suriye'ye müdahale etmediğimiz için pişmanım", 05.01.2015, http://www.aljazeera.com.tr/haber/hollande-suriyeye-mudahale-etmedigimiz-icin-pismanim

"Hollande, Tunus Cumhurbaşkanı Sibsi ile görüştü", 07.04.2015, http://www.timeturk.com/tr/2015...

"Hollande urges 'democratic transition' in Egypt during Sisi Paris visit", 27.11.2014, http://www.france24.com/en/20141126-france-hollande-urges-democracy-egypt-sisi-paris-visit

John Irish, "France says Southern Libya now a 'viper's nest' for Islamist militants", 07.04.2014, http://uk.reuters.com/article/uk-libya-france-islamists-idUKBREA360TR20140407

"Laurent Fabius: 'B. al-Assad is the murderer of his people. He must leave power'", http://www.ambafrance-fj.org/Laurent-Fabius-B-al-Assad-is-the

"Morsi to reject Ashton's reconciliation offer – Islamist group", http://newseurope.eu/2013/07/31/morsi-to-reject-ashtons-reconciliation-offer-islamist-group/

Musab Mertek, "AB'nin Suriye Çıkmazı", 2013, http://odak.setav.org/page/abnin-suriye-cikmazi/5652

"Rusya için üretilen savaş gemileri Mısır'ın oldu", 23.09.2015, http://tr.euronews.com/2015/09/23/rusya-istedi-misir-satin-aldi/

"Sarkozy admits France made mistakes over Tunisia", The Guardian, 24.01.2011.

"Sarkozy ve ABD Kaddafi'ye hava saldırısı başlattı, askeri hedefler, tanklar bombalanıyor!", http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/kaddafiyi-vurmak-iin-geri-saym-balad-uaklar-hazr-016589

Sema Emiroğlu, "Libya'ya askerî müdahalenin önü açıldı", 18.03.2011, http://dw.com/p/10brKSolène Solène...

"Sisi Batılı müttefikleri ile görüşüyor", 26.11.2014, http://www.aljazeera.com.tr/haber/sisi-batili-muttefikleri-ile-gorusuyor

Solène Jeanjean, "France's Reaction to the Arab Spring", 21.12.2011, http://www.bilgesam.org/en/incele/412/-france%E2%80%99s-reaction-to-the-arab-spring/#.Vr-dVLSLRdg

"Suriye: Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevke veto", 22.05.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140522_suriye_veto

"Tunus ve Mısır'da G8 zirvesinde", 27.05.2011. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/05/110527_g8_egypt.shtml

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi
ISSN:2147-7523
Cilt: 4, Sayı : 2, ss. 171-198
Geliş Tarihi : 30.04.2017
Kabul Tarihi : 01.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.309830

ABD'nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez'de Güvenlik Politikası: "Çifte Sütun" Politikası

Hafiz Mammadov*

Öz

Ortadoğu'da uzun süre etkisi hissedilen İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşından sonra kademeli olarak bölgeden çekilmeye başladığı görülmektedir. İngiliz hükûmeti, özellikle ekonomik kriz gibi bazı nedenlerden dolayı 1960'ların sonlarına doğru Basra Körfezi'ni terk etme kararı aldı. Kimilerine göre vicdani bir sürecin sonucu olan bu çekilme, Körfez'de ciddi bir güç boşluğunu beraberinde getirmiştir. Bölgede etkili olmayı amaçlayan Sovyetler Birliği'nin bu boşluğu dolduracağından endişelenen Amerikan yönetimi, bölgenin iki önemli gücünü, İran ve Suudi Arabistan'ı Sovyet Komünizmi tehdidine karşı işbirliğine teşvik etti. Bu işbirliği ve güvenlik politikası bölgede "Çifte Sütun" politikası adı altında uygulanmaya başlandı. Başkan Richard Nixon döneminde uygulanan bu güvenlik politikası bölge ülkelerine silah temini yoluyla bu ülkelerin güvenliklerini sağlamayı hedefliyordu. "Çifte Sütun" politikası Amerikan Başkanları Gerald Ford ve Jimmy Carter döneminde de devam ettirildi. Bu çalışma "Çifte Sütun" politikasına giden süreci, Başkan Nixon'un Körfez bölgesine yönelik değişen dış politika algısını ve dolaysıyla "Çifte Sütun" politikasını ele almaktadır. Ayrıca bu politikanın önemli sacayağını oluşturan İran'ın Körfez güvenliğinde oynadığı rol, zaman içerisinde ortaya çıkan kırılmalar, Ford ve Carter döneminde bu politikanın nasıl işlediği ve bölgeye silah temini süreçleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Körfez Güvenliği, İran, Suudi Arabistan, Çifte Sütun Politikası, ABD, Silah Satışı

* YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları, hafizmammadov1993@mail.ru

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 171-198
Received: 30.04.2017
Accepted: 01.11.2017
DOI: 10.26513/tocd.309830

The USA Security Policy in the Gulf Based on Saudi Arabia-Iran Cooperation: The "Twin Pillars" Policy

Hafız Mammadov*

Abstract

It seems that Britain, which has long been effective in the Middle East, started to gradually withdraw from the region after the Second World War. The British Government took decision to leave the Persian Gulf in the end of the 1960s, due to some reasons, especially economic crisis. According to some, this withdrawal, which is the result of a conscientious process, brings with it a serious power vacuum in the Gulf. Concerned that the Soviet Union, which planned to be effective in the Gulf, would fill this void, the United States administration encouraged the two major powers of the Gulf, Iran and Saudi Arabia, to cooperate against Soviet Communist threat. This cooperation and security policy has been implemented in the region under the name of the "Twin Pillars" policy.This security policy, which was put into effect during President Nixon's era, aimed to provide security of the regional countries by selling weapons to these countries. The "Twin Pillars" policy was maintained during the American Presidents Gerald Ford and Jimmy Carter. This study aims to discuss the process leading to the "Twin Pillars" policy, the changing perception of President Nixon's foreign policy towards the Gulf region and finally the policy of the "Twin Pillars" policy. In addition, the role of Iran in the Gulf security which constitutes a significant part of this policy, the breakdowns in the "Twin Pillars" policy , how this policy works during the period of President Ford and President Carter, and the process of arms deployment to the region will be examined.

Keywords: The Persian Gulf Security, Iran, Saudi Arabia, The Twin Pillars Policy, The USA, Sale of Weapons

* Master's Student, Sakarya University, Middle East Studies, hafizmammadov1993@mail.ru

1. Giriş

Bugün Körfez ülkeleri dünyada kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık olarak % 47'sine (798,2 milyar varil), doğal gaz rezervlerinin % 42. 5'ine (79.3 Trilyon m^3) sahiptir.[1] Bunun yanı sıra Körfez'in önemli stratejik konumu onu, 17. yüzyılın başlarında Batılı devletlerin güç mücadelesi yaşadığı bölgelerden biri haline getirmiştir. Bu güç mücadelesinden galip ayrılan Birleşik Krallık, İkinci Dünya Savaşı sonrası Arap ülkelerinde yükselen milliyetçi akımların etkisi ile Ortadoğu'nun genelinde güç kaybetmeye başladı. 1956 yılında Mısır ile yaşanan Süveyş Krizi ve 1965'ten itibaren İngiltere ekonomisinin çalkantılı bir döneme girmesi, Ortadoğu genelinde İngilizlerin tutunmasını zorlaştırdı. Diğer taraftan Körfez'e kıyısı olan Irak'ta 1968 yılında Baas partisinin iktidara gelerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile iyi ilişkilere sahip olması, Umman ve Yemen'de ilerleyen süreçte komünist grup ve akımların ortaya çıkışı SSCB tehdidinin Körfez bölgesinden uzak olmadığının göstergesiydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD) savaş öncesine göre Ortadoğu'ya yönelik daha aktiv bir politika izlese de sırf Körfez bölgesindeki çıkarlarını korumak için herhangi bir strateji uygulamamıştır. Fakat Richard Nixon'un 1969 yılında başkanlık görevine gelmesiyle Amerikan yönetimi Körfez güvenliğine büyük önem vermeye başladı. İki kutuplu dünya sisteminin hâkim olduğu bu dönemde SSCB, Körfez'de Batı etkisini yok etmek ve bölgeyi kendi etkisi altına alma yönündeki çabalarına Amerikan yönetimi "Çifte Sütun" politikasını devreye sokarak yanıt vermiştir. Körfez'de Amerikan çıkarlarını güvence altına almak amacıyla Başkan Nixon "Çifte Sütun" politikası çerçevesinde hem İran'a hem de Suudi Arabistan'a silah satışı yaparak, olası bölgesel tehdit ve sorunların çözümü için ABD müdahalesi olmadan bu iki ülkenin harekete geçmesini ve bölgenin güvenliğini sağlamasını amaçlamıştır. Zira Nixon'un selefi Başkan Johnson döneminde uygulanan yanlış dış politika sonucu ABD, Vietnam bataklığına saplanarak ağır bir bedel ödemiş ve bu yanlışı düzletmek hiç de kolay olmamıştı. Başkan Nixon'un adı ile bilinen Nixon Doktrininin Körfez ayağı "Çifte Sütun" politikasının başlıca hedefi, bölgede SSCB ve komünizm genişlemesini engellemekti.

---

[1] BP Statistical Review of World Energy, 65. baskı, 2016, s. 6, 20

"Çifte Sütun" politikası İran ve Suudi Arabistan üzerine kurulu bir politika olmasına rağmen, ABD yönetimi daha kalabalık nüfusa sahip ve Körfez'in en güçlü devleti olmayı hedefleyen İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'ye öncelik vererek bir nevi bu ikili arasında da kısmi bir tercih yapmıştır. Dolayısı ile İran bu politikanın güçlü halkası iken, Suudi Arabistan zayıf halkasını oluşturmaktaydı. Başkan Nixon döneminde başlatılan "Çifte Sütun" politikası ABD Başkanları Ford ve Carter tarafından devam ettirilse de İran İslam Devrimi ile bu politika son bulmuş oldu.

2. İngilizlerin Körfez'den Çekilmesi ve Körfez'de Yeni Dönem

İngiltere'nin Körfez'e ilk geliş amacı ticari pazar arayışı ve bölgede Avrupalı rakiplerinin üstünlüğünü yok etmekti. 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan şirketi kurulmuş ve buradan da İran'la ticari ilişkilere başlanmıştır. 1617-1618 yıllarında İran'ın Şiraz ve İsfahan şehirle-rinde ilk İngiliz fabrikaları kurulmuş ve 1622 yılında Bandar Abbas'ta İngiltere kendisinin bölgedeki ilk ticari merkezini inşa etmiştir.[2] İngilizler Körfez'e yerleşmeye başladığı yıllarda Avrupalı diğer güçlerle; Portekizliler, Hollandalılar ve Fransızlarla rekabete girdiler. Porte-kizlilerin 17. yüzyılın ortalarına doğru Körfez'de giderek etkisini kaybetmesi İngiltere'nin bölgeye yönelimi ve ilgisini daha da artırdı. İlerleyen süreçte Batılı diğer güçlerin de bölgede etkisinin kırılmasıyla İngiltere büyük avantaj sahibi oldu. İngiltere'nin Körfez'de başlıca çıkarlarından birisi de ticaret gemilerinin bölgede herhangi bir sorun veya engellemelerle karşılaşmamasıydı. Fakat 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında Hürmüz boğazını kontrol eden el-Kavasim ailesi İngiltere ile bazı sorunlar yaşamaktaydı. Bu ailenin başlıca gelir kaynağı boğazdan geçen gemilerden vergi almaktı. İngiltere'nin bu vergiyi ödemeyi reddetmesi sonucu boğazdan geçen gemilerine el-Kavasim yönetimi tarafından baskınlar düzenlenmiş ve bir çok İngiliz gemisi durdurulmuştur. Yaşanan bu olaylar İngilizler tarafından "korsanlık" olarak değerlendirilmiş ve 1820 yılında Britanya Hindistanın'dan donanma göderilerek Rasu'l-Heyme'deki el-Kavasimlere ait donanma yok edilmiştir. Bununla da bölgede İngiliz hegemonyası başlamış oldu.[3] İngilizlerin

[2] Lawrence Potter (ed.), J. E. Peterson, *The Persian Gulf in History*, New York: Palgrave Macmillan 2009, s. 278.

[3] James Onley, "Britain's Informal Empire in the Gulf, 1820-1971", *Social Affairs*, 2005, 22(87), s. 31.

bölgeye bu deniz seferi biter bitmez Umman kıyısındaki bütün yöneticileri "Genel Antlaşma" adı altında korsanlıkla mücadele antlaşmasını imzalattı. Bu anlaşma ile Körfez'deki Arap yöneticiler 150 yıl daha İngiltere'nin bölgede varlığına yol açacak diğer anlaşmaları kabul etmiş oldular. Hiç şüphesiz bu anlaşmalardan en önemlisi Britanya'nın Körfez'deki yöneticilerle "Deniz Savunma Antlaşmaları" imzalamasıdır ki, ilk imzayı atanlar da 1835 yılında Ebu Dabi, Dubai ve el-Kavasim liderleri olmuştur. İngilizler 1861'de Bahreyn, 1899'da Kuveyt ve 1916'da Katar'la aynı antlaşmayı imzalamıştır.[4]

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Körfez'de en önemli güç olan İngiltere, savaşın bitmesi ile galip devletler sırasında yer alsa da savaştan ağır kayıplarla çıktı. Fakat 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması ve 1956 yılında Süveyş Krizi sonrası yaşanan dönüşüm süreci de İngiltere'nin Körfez'deki etkisini kıramamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Britanya'nın Şerca'da ve Bahreyn'de birer ordu garnizonu ve Kraliyet hava kuvvetlerine ait birer merkezi bulunuyordu. Bunun yanı sıra Bahreyn'de küçük bir deniz donanmasına da sahipti. Ebu Dabi yerel savunma güçleri, Umman askeri ve polis güçleri İngiltere tarafından idare ve finanse ediliyordu.[5] Bu askeri üssler Avrupa'daki İngiliz ordusu ile Hint Okyanusu arasında bağ kurmakla kalmıyor, Körfez'deki Britaniya çıkarlarını da güvence altına alıyordu. Fakat bu politikada 1964 yılında İşçi Partisi'nin lideri Harold Wilson'un Başbakan olmasıyla ciddi değişime gidildi. 1965 yılının başlangıcında partinin sağ kanat parlamento üyeleri Britanya'nın Asya'daki "kolonilerine" son vermeyi önerdiler. Wilson hükûmeti başlangıçta yapılan baskılara dirense de 1966 yılında 1 sene içinde Aden'deki İngiliz askeri üssünü kapatacaklarını duyurdu. Bu dönemde İngiltere himayesinde olan Güney Arabistan Federasyonu'nun 1967 yılında çökerek Güney Yemen Halk Cumhuriyeti adını alması, bölgedeki İngiliz nüfuzuna önemli bir darbe indirmiş oldu. Yeni kurulan bu devlet 1969 yılında ismini Yemen Halk Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirdi ve SSCB yönlü politikalar izlemeye başladı.[6] Bundan önce 1958 yılında Irak Devrimi ile İngiltere

---

4 James Onley, *Britain and the Gulf Shaikhdoms*, *1820-1971: The Politics of Protection*, Qatar: Center for International and Regional Studies 2009, s. 3.

5 Shohei Sato, "Britain's Decision to Withdraw from the Persian Gulf, 1964–68: A Pattern and a Puzzle", *Imperial and Commonwealth History*, 2009, 37(1), s. 100.

6 Gregory Gause, *The International Relations of the Persian Gulf*, New York: Cambridge Univerity Press 2010, s. 18.

bir süre sonra Irak'tan da çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. O dönemde İngiltere'nin ekonomik sorunlarla karşılaşması ve İngiliz sterlininin ciddi değer kaybetmesi İngiltere'nin bölgeyi terk etmesini hızlandırdı. 1967 yılında İngiliz sterlini dolar karşısında 2. 80'den 2. 40'a kadar geriledi. İngiliz hükûmeti yaşamış olduğu ekonomik sorunları çözmek için Uluslararsı Para Fonundan borç para aldı ve Fonun talebi doğrultusunda hükûmet harcamalarında ciddi kesintilere gitti.[7] Kemer sıkma politikalarının bir parçası olarak Wilson hükûmeti Britanya'nın Körfez, Singapur ve Malezya'dan 1971 yılının sonuna kadar çekileceği taahhütünde bulundu. Buna karşılık Ebu Dabi yöneticisi şeyh Zeyd bölgede İngiliz askeri varlığının bütün maliyetini karşılayabileceğini Britanya elçisine bildirerek İngilizlerin bölgeden çekilmemesi yönünde irade sergilemiştir. O dönem İngiltere'nin Körfez'de askeri varlığının yıllık maliyeti 12 milyon pound sterlin değerinde idi. Bu maliyete rağmen Körfez ülkeleri Britanya'nın enerji ihtiyacının yarısını karşılamaktaydı.[8]

İngilizlerin Körfez'i terk etme nedeni olarak 1967 yılının Ekim ayında Aden'i terk etme mecburiyetinde kalması ve İngiliz hükûmetinin ciddi ekonomik krizle yüzleşmesi gösteriliyor. İngiltere 1968 yılının Ocak ayında Süveyş'in doğusunu terk edeceğini açıkladı.[9] Wilson hükûmetinin ekonomik krizle baş edebilmesi için Güneydoğu Asya ve Körfez'deki bütün askeri birlikleri çekmek zorunda kaldığı fikri ağır bassa da bunu farklı yönde yorumlayanlar da var. Kimilerine göre de İşçi Partisinin hem Süveyş hem Körfez'den çekilme nedeni emperyalizm karşıtı ideolojiye sahip bir parti olmasından kaynaklanıyordu. Yani bu çekilme planlı şekilde idi ve vicdani bir sürecin sonucuydu.[10]

Uzun süre Körfez ülkelerinin istikrarı ve rejimlerinin güvenliğinde kilit rol oynamış olan İngiltere'nin bölgeyi terk etmesi sınır anlaşmazlıkları başta olmakla bazı sorunları da beraberinde getirdi. Ayrıca Sovyet Komünizmi

---

7 Scott Newton, "The Sterling Devaluation of 1967, the International Economy and Post- War Social Democracy", *English Historical Review*, 2010, 125(515), s. 912.

8 Roger Louis, "The British Withdrawal from the Gulf: 1967-71", *Imperial and Commonwealth History*, 2003, 31(1), s. 83.

9 Jonathan Kuiken, "Striking the Balance: Intervention versus Non-intervention in Britain's Oil Policy, 1957–1970", *Britain and the World*, 2015, 8(1), s. 21.

10 Tore Petersen, *Decline of the Anglo-American Middle East 1961-1969*, Brighton: Sussex Academic Press 2006, s. 114.

tehdidi de Körfez ülkeleri yönetimlerini endişelendirmekteydi. Bölgede İngiltere'nin koruması altında olan ve sayları 9'a varan küçük devletin de geleceğinin ne olacağı belli değildi. İngiliz hükûmeti bu küçük devletleri federasyon yapısına sahip bir devlette birleşmeleri önerisinde bulundu. Aralarında uzun süredir var olan düşmanlığı bir kenara bırakarak Ebu Dabi ve Dubayi emirleri kalıcı bir federasyon projesi için çaba harcamaya başladı. Körfez'in Arap ülkelerinden farklı olarak İran Şahı, Britanya'nın bölgeyi terk etmesini Körfez'de İran'ın konumunu güçlendirmek açısından büyük bir fırsat olarak görmüştür.

İngilizlerin bölgeyi terk etmeye başladığı bir dönemde İran Şahı, Bahreyn'in tarihi olarak İran'ın parçası olduğu yönünde iddialar ileri sürmekteydi. İran'ın bu iddialarına karşılık Suudi yönetimi Bahreyn'i destekledi. Bununla da bölgedeki anlaşmazlıklar kendini göstermiş oldu. İran'ın Körfez ülkelerine yönelik toprak iddialarına karşı Nixon yönetimi bu ülkelerin çok daha güçsüz hale gelmesini istemiyordu. Her şeyden önce ABD bölgedeki ticari çıkarlarını ve petrol üretimini göz önünde bulunduruyordu. Diğer yandan bölgede ortaya çıkacak çatışmaların en çok SSCB'nin işine yarayacağını da Amerikan yönetimi biliyordu. ABD'nin o dönemde Körfez petrolü ve bölge ile ticari vergilerden yıllık geliri 2 milyon doların üzerindeydi. Çıkarlarını göz önünde bulundurarak bölgedeki sorunların çözümünde ABD yönetimi istekli görünüyordu. ABD'li yetkililerce Bahreyn anlaşmazlığının sona varması Körfez'de güvenliğin sağlanmasına büyük katkısı olacaktı.[11] Ayrıca o dönemde yeni kurulmakta olan Birleşik Arap Emirliği'ne (BAE) Bahreyn'in katılma ihtimaline karşı da İran tarafı sert tepki verdi. Bahreyn ve Ebu Dabi arasında kurulacak yeni devletin Ebu Dabi olmasından dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıkların sonucu olarak Bahreyn bu birliğe katılmadı. Buna rağ-men İran topraklarına da katılmayan Bahreyn, 1971 yılının 4 Ağustosunda bağımsızlığını ilan etti.[12]

Körfez bölgesinde Suudi Arabistan'ın kendisinin de komşu devletlerle sınır anlaşmazlığı mevcuttu. Suudi yönetimi 9 küçük Arap devletinin bir federasyon olarak birleşmesi fikrini desteklese de Ebu Dabi emirliği ile Buraymi vahası başta olmakla bir kaç bölgede sınır anlaşmazlığı mevcuttu.

---

11 Geoffrey F. Gresh, *Gulf Security and the U.S. Military: Regime Survival and the Politics of Basing*, California: Stanford University Press 2015, s. 97.

12 Mahmud Şâkir, *Mausûatu Tarîhi'l-Halici'l-Arabiyyi*, Amman: Dâru-l-Usême 2005, s. 861.

Diğer yandan Suudi Arabistan Kuveyt, Irak ve Umman'la da sınır bölgelerinde anlaşmazlıklar yaşamaktaydı.[13]

Körfez ülkeleri arasında var olan sorunlar sadece bunlar değildi. 1961 yılında Britanya'nın Kuveyt'le himayedarlık antlaşmasının bitmesi ile Irak lideri Abdul Kerim Kasım Kuveyt'in tarihen Irak topraklarının bir parçası olduğunu ileri sürmesine karşı Kuveyt Britanya ve Arap ülkelerinden yardım talebinde bulundu. Kuveyt'in Britanya ve Suudi Arabistan'dan destek almasının yanı sıra Arap Ligi'ne (AL) kabul edilmesi bu iddiaların hayata geçmesini engelledi.[14] 1963 yılında Kasım'ın devrilmesi ile iktidara gelen yeni rejim, Kuveyt'in bağımsızlığını ve egemenliğini tanısa da Kuveyt'e yönelik iddialar uzun süre devam etti. 1968 yılında Irak'ta Hasan el-Bekir ve Saddam Hüseyin'in iktidara gelişi, bölgede İngiliz emperyalizmine karşı sert söylemleri Irak ve bölge tarihinde derin izler bıraktı. Zira bu yeni rejim İngiltere'nin Körfez'de önemli müttefikleri olan Arap Monarşilerini ve İran'ı tehdit eden tabirler kullanıyordu. Irak'ın özellikle İran'ın Huzistan vilayetine ve Kuveyt'e yeniden toprak iddialarında bulunması Britanya'nın bölgeden çekilmesinden sonra yeni çatışmaların kaçınılmaz olduğundan haber vermekteydi. Nitekim Britanya'nın Körfez'den tamamen çekilmesinden 10 sene sonra İran-Irak savaşı patlak vermiş, daha sonra Irak Kuveyt'i işgali etmiştir.

Körfez'de gerilimi tırmandıran diğer sorun ise İran ve BAE arasında yaşanan adalar krizi idi. İran yönetimi, Bahreyn iddialarından vazgeçse de Körfez'de Hürmüz boğazına yakın üç adaya olan iddialarından vazgeçmedi. Ebu Musa adası Şerca Emirliği ile İran arasında tartışma konusu iken, Ras el-Heyme Emirliği ile tartışmalı adalar Büyük Tunb ve Küçük Tunb adalarıydı. İngiltere adalar konusunda Emirlikler'den yana tavır koysa da İran bu adaları gerekirse askeri güç kullanarak sahipleneceğini söylemekten bile çekinmiyordu. 30 Kasım 1971 yılında Britanya'nın Emirlikler'le himayedarlık antlaşmasının bitiminden bir gün önce İran ordusu her üç adayı ele geçirdi.

Burada önemli nokta olarak şunun altını çizmemizde fayda var. Britanya'da hükûmetin Körfez'den çekilme kararı herkes tarafından olumlu karşılan-

---

13 Krista E. Wiegand, "Resolution of Border Disputes in the Arabian Gulf", *Territorial and Maritime Studies*, 2014, 1(1), s. 35-37.

14 Michael Curtis, *The Middle East: A Reader*, New York: Transaction Publishers 1986, s. 53.

madı. Özellikle Muhafazakâr Parti hükûmetin Süveyş'in doğusundan çekilme planını eleştiriyordu. Haziran 1970'te İngiltere'de iktidara gelen Muhafazakâr Parti ilk önce bu tutumunu sürdürse de eğitim amacıyla askeri güçlerin bir kısmının kalması ve gerektiğinde bu güçleri kullanabilme şartına karşılık bölgeni terk etti.[15] 1971 yılında son İngiliz birlikleri Körfez'den çekildi.[16] Bununla da İgiltere'nin Körfez'den çekilme süreci sona erdi.

İngiltere'nin Körfez'i terk edeceğini açıklamasından sonra bölgede yaranacak güç boşluğunu SSCB'nin doldurmasından endişelenen ABD, bu boşluğu Körfez'de İran ve Suudi Arabistan'ı işbirliğine teşvik ederek Başkan Richard Nixon döneminde "Çifte Sütun" politikasını uygulamaya koymakla doldurmuş oldu.

3. Nixon Dönemi Değişen Körfez Politikası

1969 yılında ABD Başkanı seçilen Nixon, dış politikada ciddi değişimlere giderek farklı bir politika izledi. Bu dönem Körfez'de Komünist etkisinin yayılmasını engellemek Amerikan yönetiminin öncelikleri arasında yer almaktaydı. Nixon, Başkan seçildikten sonra dış politikada değişim sürecini başlattı. Başkan Nixon dış politikanın belirlenmesinde Henry Kissinger'in fikirlerinden etkilenmiş ve ABD milli çıkarlarına öncülük vermiştir. Kissinger'in 1969 yılında ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevine, 1973 yılında ABD Dışişleri Bakanı görevine getirilmesi dış politikada ciddi değişimlerin yaşanmasına yol açtı. Nixon döneminde İngilizlerin Körfez'i terk etmesi, Arap-İsrail savaşı, 1973 Petrol krizi gibi bir çok önemli olaylar yaşanmıştır.

Başkan Nixon Temmuz 1969'da Guam adasında yaptığı resmi konuşmasında tarihe Nixon Doktrini ve ya Guam Doktrini olarak geçen ABD'nin yeni politika ve programlarını açıkladı. Nixon'un mesajı netti ve bu mesaj kısa deyimle "Daha fazla Vietnam'a hayır!" *(No More Vietnams)* anlamında idi. [17] Aynı yıl Kasım ayında ulusa seslenişinde üç ana temaya değinen

---

15 Şâkir, *Mausûatu Tarîh*, s. 860-861.

16 W. Fain, *American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region*, New York: Palgrave MacMillan 2008, s. 172.

17 J. L. S. Girling, "The Guam Doctrine", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*, 1970, 6(1), s. 48.

Başkan Nixon, Birleşik Devletler'in her şeyden önce uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan tüm yükümlülüklerini yerine getireceğinin altını çizdi. Ayrıca Nixon, ABD'nin müttefik olarak gördüğü devletlere, ya da kendi güvenliği ve çıkarları açısından hayati öneme sahip ülkelere karşı her hangi bir nükleer tehdit oluşursa, bu ülkelere yönelik nükleer koruma sağlayacaklarının sözünü verdi. Son olarak, nükleer saldırı dışında diğer saldırgan tutumlar karşısında ABD'nin anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirerek askeri ve ekonomik yardımda bulunacağına dikkat çekti. Fakat olası tehdit ve ya saldırıya karşı o ülke kendi güvenliğini sağlaması için kendi insan gücünü kullanmalı olacaktı.[18] Yani, bu doktrin ABD'nin Güneydoğu Asya'daki askeri taahhütlerini azaltmayı öngörüyor ve müttefiklerinin komünizm tehdidine karşı kendi savunmalarını kendi askeri güçleri ile sağlamayı planlıyordu. Buna karşılık ABD müttefiklerine askeri danışma, yardım ve silahla katkıda bulunacaktı.[19] Uygulamaya konulan yeni politikayla ABD artık Komünist olmayan dünyanın polis gücü olmaktan daha çok silah deposu olmayı planlıyordu. Bu doktrinin bir parçası olarak Amerikan yönetimi, Hindiçin'den askerlerini geri çekecekti.

Başkan Nixon'un sık sık dile getirdiği terimlerden biri de "Vietnamlaştırma" yönte-miydi. Bu yönteme göre ABD, Vietnam'da desteklediği müttefiklerle bir yerde savaşmak yerine, onlara gereken askeri eğitimi vererek her türlü ekonomik yardımda bulunacak ve askeri varlığını azaltarak en sonda Vietnam'ı tamemen terk edecekti. Nixon'un Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Marshall Green 1971 yılının başlarında yaptığı bir açıklamasında, Nixon Doktrinini ABD dış politikasının özellikle de Doğu Asya politikasının anahtar yönü olarak nitelendirmiştir. Marshall Green'e göre Amerikan yönetimi bu doktrinle yurtdışındaki sorumluluklarını azaltarak bölge halklarını bireysel ve topluca olarak kendi iç savunmalarını sağlamakta daha büyük bir rol üstlenmeye davet ediyordu.[20] ABD Nixon Doktrini çerçevesinde sadece Vietnam'da hareket etmemiş, Güney Kore, Filippinler, Tayland gibi komünist saldırganlığa maruz kalan Asya ülkelerinde de bu doktrini uygulamıştır.

---

18 James E. Dornan, "The Nixon Doctrine and the Primacy of Détente", *The Intercollegiate Review*, 1974, 9(2), s. 83.

19 Jeffrey Kimball, "The Nixon Doctrine: A Saga of Misunderstanding", *Presidential Studies Quarterly*, 2006, 36(1), s. 59.

20 Yoshimitsu Miyakawa, "U.S. Foreign Policy and Asia in the 1970s: From the Nixon Doctrine to the Carter Doctrine", *Center for American Studies*, 1986, 8, s. 62-63.

4. "Çifte Sütun" Politikasının Uygulanması

Nixon Doktrininin bir ayağı da Basra Körfezi'ni kapsamaktaydı. Körfez'de bu doktrin "Çifte Sütun" Politikası olarak bilinmektedir. Amerikan yönetimi Körfez'in güvenliğini sağlamak için İran ve Suudi Arabistan olmakla bölgenin iki önemli ülkesi üzerinden bu politikayı uygulamayı planlıyordu. Başkan Nixon, Körfez'in "polis gücü" olarak İran'ın ve daha düşük düzeyde Suudi Arabistan'ın buna uygun olduğu kanaatindeydi.[21] Güneydoğu Asya'da derin bir bataklığa saplanan ABD, Körfez'de aynı hataya düşmek niyetinde değildi. Körfez bölgesinde uygulanacak "Çifte Sütun" politikasının en önemli sütunu olarak İran görülmekteydi. Hem nüfusu, hem de silahlı kuvvetleri İran'ı bölgede başlıca askeri güç olarak daha çok öne çıkmasını sağlıyordu. Suudi Arabistan ise hem mali kaynak açısından hem de İslam-Arap dünyasındakı etkisinden dolayı daha çok istikrarı sağlama görevine üstlenmiş durumdaydı. [22]

ABD Başkanı, ABD Dışileri Bakanı ve bir çok yetkili de İngilizlerin Körfez'den çekilmesinden sonra Körfez'in güvenliğini sağlamak adına iki önemli müttefiki olan İran ve Suudi Arabistan'ın ortaya çıkan güç boşluğunu dolduracaklarını ümit ettiklerini 1968 yılından dile getiriyordu.[23] Fakat burada İran ve Suudi Arabistan'ın üstleneceği roller tam olarak net değildi. Ekonomik ve askeri açıdan İran'ın Suudi Arabistan'dan ileride olması "Çifte Sütun" politikasının aktörleri arasında dengenin olmayacağından haber veriyordu.

İngiltere'nin Süveyş'in doğusundan 1971 yılına kadar çekileceğini ilan etmesinden sonra Şah Muhammed Rıza Pehlevi, Körfez'in muhafızı olarak İngilizlerin yerine geçmeyi planlıyordu. İngiltere'nin Körfez'den askeri güçlerini çekeceğini açıkladığı bir dönemde ABD, Vietnam savaşında bataklığa saplanmış durumdaydı. 1967 yılında "6 Gün" savaşı olarak bilinen Arap-İsrail savaşı Amerikan karşıtı Arap milliyetçilerini, Sovyet silahlarına yönelmeye iterek durumu daha hassas hâle getirmişti. İngiliz donanmasının bölgeyi terk etmesiyle Nasır devriminin Suudi Arabistan ve Kör-

---

21 Tore Petersen, *Anglo-American Policy toward the Persian Gulf, 1978–1985: Power, Influence and Restraint*, Eastbourne: Sussex Academic Press 2015, s. 11.

22 John P. Miglietta, *American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel and Saudi Arabia*, Maryland: Lexington Books 2002, s. 56.

23 Ben Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah*, Nottingham: Palgrave Macmillan 2015, s. 126.

fez'deki diğer küçük monarşilere sıçrayabileceğinden endişelenen ABD, bölgenin istikrarı için Batı yanlısı bir garantöre ihtiyaç duymaktaydı. Bu açıdan ABD için en doğru karar İran Şahı idi.

Hakikaten de Şah Muhammed Rıza Pehlevi, 1953 yılından itibaren büyük güç kazanmış, 1963 yılında "Beyaz Devrim"e karşı çıkanları tasfiye etmiş, siyasi rakip olarak gördüğü bir çok Marksist, Milliyetçi ve İslamcıyı ya sürgüne göndermiş ya da hapse atmıştı. Bunun yanı sıra İran Şahı, 1940'lar ve 1950'lerde yaşanan krizlerde kendisini yönlendiren yaşlı, ama iddialı ve soylu devlet adamlarını ve bakanları Batı'da eğitim almış daha genç teknokratlarla değiştirdi. Bunun başlıca nedeni Batı eğitimi almış bu genç teknokratlar Şah'a tehdit oluşturmuyordu. 1967 yılında Başkan yardımcısı iken Nixon, İran ziyaretinde Şah Muhammed Rıza ile görüşü sırasında İran Şahı'nın bölgede liderliğe oynamak istediğini sezmişti. Şah, Nixon'a "ABD'nin başka bir Vietnam'a sahip olmasındansa kendini savunabilecek bir İran'a sahip olması daha iyi" sözlerini söylemiş, Nixon ise 1953 yılında görüştüğü Şah'ın yerine daha kararlı, istekli, güçlü ve kendine güvenen bir Şah kişiliği ile karşılaşmıştı.[24] Şah'ın bu önerisi sadece "tavsiye" niteliğinde değildi. Aynı zamanda Şah Ortadoğu'da özellikle de Körfez'de daha büyük etki ve güce sahip olabilmek için Amerikan desteğini arıyordu. Bu bağlamda İran Şahı'nın ilk askeri hedefi Sovyet tehdidine karşı caydırıcı olmak adına savunma niteliğinde idi. Fakat 1960'ların ortasında petrol serveti sayesinde İran ekonomisi ilerledikce Şah, kendisini bölgesel hegemon olarak görmeye başladı. Şah, bölgede kendisine her hangi bir rakip çıkmaması için ABD desteğine büyük ihtiyaç duyuyordu.

1968 yılında Irak'ta aşırı ideolojilere sahip Arap Sosyalist Partisi olan Baas Partisi'nin darbe yaparak iktidara gelmesi İran Şahı'nı endişelendirmekteydi. Irak'ta bu yeni iktidar Bağdat'ta kendi iktidarını sağlamlaştırmak ve İran'ın bölgesel üstünlük çabalarına karşı Körfez'deki Arap milliyetçiliğini savunmak için askeri ve ekonomik açıdan yüzünü Moskova'ya döndü. Bu, aynı zamanda ABD ve Suudi Arabistan'da da endişeye yol açtı. Ayrıca Irak'ta SSCB destekli bir rejimin, İran'da ise ABD destekli bir rejimin var olması Körfez'i Soğuk Savaş'ın yaşandığı en önemli bölgelerden biri hâline getirmişti. İran Şahı, SSCB'nin İran'a doğrudan saldırmayacağın

[24] Roham Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, New York: Oxford University Press 2016, s. 40-41.

düşünmekteydi. Şah'a göre böyle bir adım, SSCB'ni Batı ile savaşa sürükleyebileceğinden Moskova yönetimi, Irak'a destek vermekle daha çok bölgesel bir savaş planlıyordu. İran Şahı, bütün bu endişe ve kaygılarını 1969 yılında ABD'ye yaptığı ziyaret esnasında dönemin ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger'le görüşü zamanı dile getirdi.

İran'ın Körfez'de daha çok ön plana çıkmak arzusu 1969 yılında yeniden gündeme gelen Irak ile yaşadığı Şatt'ül Arap sorunu ile daha da arttı. 1969 yılı Nisan ayında Irak tarafının Şatt'ül Arap üzerinde egemenlik iddiası, yelkenli gemilerde İran bayrağının dalgalandırılmaması talebinde bulunması, aksi takdirde ise gemilerin durdurulacağı tehdidi iki üke arasındaki gerilimi daha da tırmandırdı. Buna karşılık İran tarafı gemiler durdurulduğu takdirde bunun savaş ilanı anlamına geleceğini ve misli ile karşılık vereceklerini Irak tarafına iletti. Gerilen bu ilişkiler karşısında İran, Körfez'in lider ülkesi olmak için ABD desteğinin önemini hissetmişti. Bağdat yönetimini zayıf düşürmek için hem İran Şahı hem de ABD yönetimi Irak'taki ayrılıkçı Kürt gruplara destek verdi. İran Şahı 1975 yılında İran ile Irak arasında imzalanan Cezayir Anlaşmasına kadar Irak'taki Kürt gruplara desteğini devam ettirdi.[25]

Amerikan yönetimi de bölgeye askeri müdahalede bulunmadan İran ve Suudi Arabistan'ı desteklemekle Irak ve Sovyet tehdidini Körfez'de en düşük seviyeye indirmeyi planlıyordu. 23 Şubat 1970 yılında ABD Başkanı Nixon'un İran Şahı'na gönderdiği mektubunda Şah rejimi ile Suudi Arabistan Kralı Faysal bin Abdülaziz yönetimi arasında oluşan işbirliğini ABD'nin memnuniyyetle karşıladığını, Basra Körfezi'ndeki devletler arasındaki işbirliğinin karşılıklı çıkarlara ve özgür dünyanın çıkarlarına dayanması konusunda herhangi bir sorunun olmadığının altını çizerken ABD'nin İran'ın savunma kapasitesini yükseldilmesi için işbirliğine devam edeceğinin de güvencesini vermiş oldu. [26] 1970 yılının başlarında İran ve Irak arasında gerilim daha da tırmanıca Şah yönetimi, olası bir savaş halinde Amerikan Hava Kuvvetleri uzmanlarının İran'a gönderilmesini istese de ABD yönetimi buna olumlu cevap vermedi. Zira Nixon yönetimi İran'ın bölgede caydırıcı güç olmasını istese de Körfez'de yıkıcı bir savaştan yana değildi.

---

25 Christian Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Startegic Alliance*, New York: Palgrave Macmillan 2013, s. 176.

26 https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/65034.htm

Başkan Nixon'un Ortadoğu ve Güney Asya İşlerinden sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Joseph Sisco, Körfez'e yönelik ABD çıkar ve politikalarını 1972 yılında sıralarken ilk önce bölgenin huzur ve emniyetini sağlamak için düzenli siyasi kalkınma ve bölgesel işbirliğinin Amerikan yönetimi tarafından destekleneceğini ifade etti. Bunun yanı sıra dost ülkelerin içişlerine müdahele etmeden yerel yönetimlerin bağımsızlıklarını sürdürmelerine, barışın sağlanmasına, bölgesel kalkınma ve işbirliğinin gelişmesine ABD'nin katkıda bulunacağının altını çizdi. Sisco konuşmasında İran, Suudi Arabistan, Kuveyt ve bölgenin diğer küçük devletlerinin Körfez'in güvenliği için birbirleri ile sıkı işbirliğine teşvik edileceğine yer vererek Nixon Doktrini gereğince kendi güvenliklerini kendilerinin sağlayacaklarını dolayı yolla söylemiş oldu. Ayrıca İran ve Suudi Arabistan Silahlı Kuvvetlerinin kendi savunmalarını ve bölgesel güvenliği sağlayabilmek için modernize edilmelerine ABD'nin yardımda bulunacağına da değindi.[27] Konuşmanın bu kısmı büyük önem taşımaktaydı. Zira bölgenin iki önemli ülkesi olarak İran ve Suudi Arabistan'ın askeri açıdan hazırlanması "Çifte Sütun" diye tanımlanan Körfez'e yönelik politikanın temelini oluşturmaktaydı. Bu iki ülke, Körfez'in ve bölgedeki Amerikan milli çıkarlarının güvenliğini sağlamak açısından ABD'nin "vekilleri" olarak atanıyordu. Bu politika gereğince ABD'nin bölgedeki diplomatik varlığı daha da artırıldı. Ayrıca Bahreyn'de 25 seneye yakın var olan ve dost limanları ziyaret ederek bölgedeki Amerikan çıkarlarını simgeleyen küçük deniz birliği de varlığını sürdürdü. İran Şahı ise bölge dışı bir aktörün İngilizlerin çekilmesinden sonra Körfez'de yaranan güç boşluğunu tam doldurmasını istemiyor, İran'ın bölgenin jandarma gücü olmasının hayalini kuruyordu. 27 Ocak 1968 yılında İran Başbakanı Emir Abbas Hudeyda yaptığı bir basın toplantısında Körfez'e yönelik İran'ın tutumunu şöyle ifade ett:

> "Körfez'in en güçlü devleti olarak İran'ın bölgenin güvenliği ve istikrarı ile yakından ilgilenmesi doğal bir meseledir. Körfez kıyısı her hangi bir ülke İran ile işbirliği içinde olmak isterse, İran buna hazırdır. İran bütün gücünü kullanarak Körfez'deki çıkar ve haklarını koruyacaktır ve aynı zamanda Körfez'e her hangi bir dış müdahale edilmesine de izin vermeyecektir." [28]

---

[27] Emile A. Nakhleh, *The Persian Gulf and American Policy*, New York: Praeger 1982, s. 100.

[28] Şâkir, *Mausûatu Tarîh*, s. 860.

İngilizlerin geride bıraktığı boşluğu doldurmaya istekli olduğu ve gerekli askeri teçhizatı kendi gelirlerinden ödemek istediği için ABD, Şah'a nükleer silahlar dışında silah alımlarında açık kart sunmaya hazırdı. ABD'nin politikası "Çifte Sütun" olarak bilinse de Suudi Arabistan İran'dan açık ara geride kalmaktaydı. İran o dönemin en gelişmiş silahlarını ABD'den satın alarak bölgede önemli bir güç haline geldi. İran 1969-1971 yılları arasında ABD'den yıllık 750 milyon dolar değerinde silah alırken 1971 sonrası ABD'den yıllık silah alımına 2 milyar dolardan fazla para harcadı. Sonraki yıllarda İran Şahı, o dönem için çok büyük öneme sahip çok sayıda F-15 avcı uçaklarını da satın alarak İran'ın askeri kapasitesini daha da artırmış oldu. 1973-1978 yılları arası ABD'nin toplam silah satışının üçte biri İran'a yapıldı.[29] İran'ın bu kadar silah satın almasına karşılık "Çifte Sütun" politikasının İran ve Suudi Arabistan arasında hakiki bir plan çerçevesinde işlemesi aslında mümkün değildi. İran ve Suudi Arabistan arasında askeri alanda fark giderek artmaya başladı. 1972 mayısında Başkan Nixon ile İran Şahının görüşmesi sırasında Nixon, İran'a hayati öneme sahip silahları satacaklarının sözünü verdi. İran, ABD'den 1950-1972 yılları arasında silah alımına 1, 5 milyar dolar para harcamış, 1973-1979 yılları arasında bu miktarı 19 milyar doların üzerine kadar çıkramıştı. Diğer yandan ABD'nin bölgenin küçük Arap devletlerinin güçlendirilmesine yönelik ciddi bir niyeti de yoktu. Suudi Arabistan, 1970'lerde İran'ın çok gerisinde kalmış, Nixon döneminde İran'a verilen önem Suudi Arabistan'a verilmemiş ve askeri alanda ciddi bir ilerleme kayd edememiştir. Yalnız Başkan Carter döneminde Suudi Arabistan yönetimi Hava Kuvvetlerinin güçlendirmeye yönelik bazı kazanımlar elde edebildi. Ama bu kazanımlar İran ile karşılaştırıldığında oldukça azdı ve bölgenin güvenliğinin sağlanmasında iki önemli aktörden biri olarak Suudi Arabistan'ın askeri açıdan gelişmesine ciddi katkı sağlamıyordu.

İran'ın giderek silahlanmaya daha çok para harcamasının arkasında bazı nedenler yatmaktaydı. En önemli nedenlerinden biri 1972 yılında Irak ve Sovyetler Birliği arasında Dostluk Antlaşması'nın imzalanması idi. Ayrıca Irak yönetiminin İsrail'e karşı sert söylemleri de bir çok Arap devletinden destek almasına yol açmıştı. ABD'nin İran'ı silahlandırmayı bölgede izle-

[29] Mehran Kamrava, *International Politics of the Persian Gulf*, New York: Syracuse University Press 2011, s. 125.

diği stratejinin önemli bir parçası olmasına karşı Irak yönetimi de petrol satışından elde ettiği gelirleri kitle imha silahları satın almaya harcadı.[30]

İran Şahı savunma harcamalarında da ciddi artışa gitti. 1968-1969 yıllarında savunma bütçesine yönelik Şah'ın harcamaları 496 milyon dolar olmazken, 1971-1972 yılları arası savunma bütçesi 1 milyar 23 milyon dollara çıkmış oldu. İran, ABD'nin yanı sıra Birleşik Krallık'tan uçaksavar füzeler, İtalya'dan çok sayıda tank ve Fransa'dan tanksavar füzeler satın almıştı. Şah, 1971 yılında Birleşik Krallık'tan o dönemin en son model tanklarından olan 800 adet "Chieftain" tankı satın alarak bölgedeki en önemli rakipi olan ve Sovyet yapımı tanklar kullanan Irak'ı geride bırakmış oldu. İran'ın askeri kapasitesini bu kadar yükseltmesi onu bölgenin caydırıcı askeri gücü olarak önem kazanmasına vesile oldu.[31]

5. "Çifte Sütun" Politikasında İran'ın Önemi

İran'ın daha ön plana çıkma sebeplerine Vietnam savaşında ABD'nin yanında yer alması, Moskova'dan destek alan Irak rejimi ile rekabet içinde olması, Hindistan'a karşı ABD'nin müttefik olarak gördüğü Pakistan'ı desteklemesi ve bütün bunlardan da önemlisi Zufar isya-nının bastırılmasında önemli rol oynamasını göstere biliriz. Ayrıca İran, Körfez bölgesinde "jandarma" rolüne üstlenebilecek en önemli ülke konumundaydı. Bunun yanı sıra Ortadoğu genelinde Arapların ABD ve İsrail karşıtı bir görüşe sahip olmaları da ABD'nin İran'a daha çok önem vermesinin arakasında yatan nedenlerindendi. Diğer taraftan Suudi Arabistan da bölgede önemli askeri güce sahip olan İran gibi bir devletle işirliği içinde olmaya ihtiyaç duymaktaydı. Özellikle güneybatı komşusu olan Yemen'de süregiden iç savaştan kaynaklanan tehdit, Suudi makamlarını tedirgin etmekteydi. Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'ın Yemen'de Suudi destekli Zeydi imamlığını devrip cumhuriyet yanlılarını desteklemek için asker göndermesine karşı Suudi yönetimi de İmam destekcilerine para yardımında bulunarak yanıt vermişti.

---

30 Stephen Pelletiere (ed.), Kenneth Katzman, "Searching for Stable Peace in the Persian Gulf", *Strategic Studies Institute*, 1998, s. 4.

31 Faisal bin Salman al-Saud, *Iran, Saudi Arabia and the Gulf: Power Politics in Transition*, New York: I. B. Tauris 2003, s. 74.

Mayıs 1967'de Mısır askeri güçlerinin Yemen'le sınıra yakın Suudi Arabistan bölgelerine saldırısı ile Suudi Arabistan sınır güvenliğinin zayıf ve güçsüz olduğu ve Mısır ordusuna karşı koyamayacağı ortaya çıkmış oldu. Suudi Arabistan yönetimi Şah'ın güçlenmesine şüphe ile baksa da, aslında Mısır'ı dengelemek adına İran'a büyük ihtiyaç duyuyordu. İran'ın askeri gücünün "Çifte Sütun" politikasının diğer ortağı olan Suudi Arabistan'dan çok ileride olması, İran Şahı'nı karşı tarafa güvence vermeğe itmişti. Eylül 1969'da Rabat'taki İslam Zirvesi konferansında Şah, iki ülke arasındaki güvenlik anlaşmasının uygulanması mümkün olmasa da, Suudi Arabistan'a kriz halinde istediği her türlü yardımı sağlayacağına dair Kral Faysal'a güvence verdi. Rabat konferansından sadece bir kaç ay sonra Güney Yemen ordusunun Suudi Araistan'a saldırması İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin sıkılaşmasına yol açtı. Kral Faysal'ın İran'dan yardım istemesi üzerine İran Şahı, Yemenlileri püskürtmek için çok sayıda uçaksavar ve tanksavar füzeleri göndermeyi emr ederek bir nevi "Çifte Sütun" politikasının gerekliliğini de yerine getirmiş oldu. Bunun yanı sıra Şah, Kral Faysal'a İran Hava Kuvvetlerinin Suudi Arabistan'a olası Yemen saldırısına karşı hava koruması sağlayacağına dair de bir güvence vermiş oldu.[32] Fakat İran'ın daha da güçlenmesi ve 1971 yılında Körfez'de Emirlikler'le tartışmalı olan üç önemli adayı ele geçirmesi İran ve Suudi Arabistan arasında tarihten gelen karşılıklı güvensizlik ve rekabeti yeniden canlandırdı.

İran ile ABD arasında karşılıklı bağımlılık üzerinden yürütülen ilişkiler kabaca "petrole karşı silah" olarak özetlenebilir. 1969-1979 yılları arasında Şah Muhammed Rıza Pehlevi, 23 milyar doları aşan silahlar sipariş ederken, Suudi Arabistan yönetimi, sadece 3 milyar dolarlık silah, araç ve mühimmat satın alabildi. Böyle bir durumda bu iki ülkenin "Çifte Sütun" politikasının birer parçası olarak eşit derecede olması aslında söz konusu bile olamazdı. İran'ın 1970'li yılların başında yüz elli binin üzerinde bir ordusu, güçlü Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri mevcuttu. Suudi Arabistan ise Körfez'deki önemli stratejik konumuna rağmen donanma limanına bile sahip değildi ve ordusu otuz bini geçmiyordu.[33]

ABD'nin yardımıyla Körfez'in en güçlü devleti olan İran, Batı'ya olan bağlılığını, 1973 yılının başında Umman'da bir Komünist isyanın bastı-

---

32 Roham Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah*, s. 358.

33 Michael T. Klare, *American Arms Supermarket*, Austin: University of Texas Press 1984, s. 115.

rılmasına verdiği destekle bir daha ispatlamış oldu. Şah, İran'ın sadece ulusal ve bölgesel sorumluluklarının değil, aynı zamanda dünya petrol rezervlerinin % 60'ının koruyucusu olarak dünya çapında önemli role üstlendiğini dile getiriyordu. Bölgede Amerikan çıkarlarını tehdit edebilecek Umman'ın güney bölgesinde, Güney Yemen sınırında yerleşen Zufar eyaletinde çıkan isyan 1965 yılından itibaren giderek daha şiddetli çatışmalara dönüştü. Zufar isyanı olarak da bilinen bu Komünist ayaklanma başlangıçta Çin ve Güney Yemen, daha sonra ise SSCB tarafından desteklendi. 1970 yılında isyancılar Zufar eyalet merkezi olan Selale şehrini ele geçirmesi ve Irak'ın desteği ile aynı yıl "İşgal Altındaki Basra Körfezi'nin Kurtuluşu için Demokratik Cephe" adı altında Umman'ın kuzeyinde yeni bir cephe açması meselenin ciddiyetini gözler önüne serdi. Bu yeni cephe, Umman ve Irak arasında yerleşen bütün rejimleri devirmeyi hedefliyordu. Ayrıca isyancıların İran halkını da kendilerine katılmaya davet etmeleri Şah rejimi tarafından büyük bir tehdit olarak algılandı. İsyancıların faaliyetleri, Basra Körfezi'nin güvenliğini ve Hürmüz Boğazı yoluyla petrol ihracatını tehlike altına almaktaydı.[34] İsyan, Umman Sultanı Kâbus bin Seyd'in ordusu tarafından bastırılamayınca İran Şahı bölgenin önemli aktörü olarak olaylara müdahale etmeye başladı ve Ağustos 1972 yılında askeri teçhizat Eylül ayında ise helikopter sevkiyatında bulundu. Aynı yılın Kasım ayında İran Şahı, Umman Sultanı'na özel kuvetler birimlerini göndermekle tavırını net bir şekilde ortaya koymuş oldu. 1973 yılında 1500 İranlı savaşçıdan oluşan birlik Zufar'a gönderildi. İranlı askerlerin olaylara müdahalesi isyancıların durdurulmasında büyük paya sahipti. İran Şahı'nın bir nevi kendi gücünü kanıtlamak için Umman'a asker sevkiyatı bir çok Arap devleti tarfından sert dille kınandı. İran ve Umman ise bu sevkiyatı yalanladı. Buna rağmen Şah rejimi Sultan'a desteğini artırdı. Zufar'da İranlı asker sayısı 1975 yılına gelindiğinde 5000'ni bulmuştu. İran askerleri Sultan Kâbus'a bağlı ordu ile birlikte haraket ederek 3000 km² alanı isyancılardan temizleyerek onları geri püskürtebildi. Şah, 1977 yılından itibaren Umman'daki askerlerinin büyük kısmını geri çekse de İran İslam Devrimine kadar bölgede az da olsa İran askeri varlığı sürdü. Zufar isyanı, Körfez'de Suudi Arabistan-İran işbirliğinin gelişmesinde büyük öneme sahipti.[35]

---

[34] Asghar Jafari-Valdani, "The Geopolitics of the Strait of Hormuz and the Iran-Oman Relations", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2012, 2(4), s. 20.

[35] James H. Noyes, *The Clouded Lens: Persian Gulf Security and U.S. Policy*, Stanford: Hoover Institution Press 1982, s. 22.

6. "Çifte Sütun" Politikasında Suudi Arabistan

İran'ın güçlenmesinde büyük pay sahibi olan ABD, Suudi Arabistan'ın da askeri kapasitesinin artışı için vaatlerde bulunmuştu. 1970 yılının başında ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Suudi Arabistan Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu dahil çeşitli alanlarda teknik uzmanlık yardımında bulunulacağına dikkat çekti. 1973 yılına gelindiğinde bu program ABD'nin Suudi Arabistan'ı savaş uçakları, hava savunma sistemleri ve diğer gelişmiş silahlarla temin etmeyi kabul etmesine kadar ilerledi. Bu dönem Suudi yönetimi ABD'den F-4 avcı bombardıman uçağı satın almakta çok istekli idi ve Amerikan tarafı da bu uçakları satacağının sinyallerini vermişti. ABD'nin böyle bir karar alması İsrail yetkililerinin endişelerine neden oldu. Zîra İsrail, bölgede her hangi bir Arap ülkesinin gelişmiş uçak ve silahlara sahip olmasını istemiyordu ve olası savaş uçağı satışlarını engellemek için çaba sarf ediyordu. İsrail diplomatları gazetecilere verdikleri demeçlerde uçak satışına karşı itirazlarını sık sık ifade ediyorlardı. İsrail'in bu itirazlarına rağmen ABD Dışişleri Bakanlığı uçak satma kararını bir kere daha doğrulayarak bunu, bölge ülkelerinin "meşru güvenlik gereksinimleri" olarak gördüklerine dikkat çekti. Amerikan-İsrail Kamu İşleri Komisyonu (AIPAC) bu satış kararına "Hayret içindeyiz" sözleri ile tepki gösterdi.[36]

1973 sonbaharında İsrail-Arap savaşının patlak vermesi ABD ile Körfez Arap Monarşileri arasında gelişen ilişkilerin ciddi zede almasına neden oldu. OPEC, 1973 yılında tek taraflı olarak petrol fiyatlarını %70 yükselterek bir varil petrol fiyatını 5. 11 dolar olarak belirledi. Savaş sırasında Amerikan yönetiminin İsrail'e destek vermesine karşılık OPEC'e üye olan Arap devletleri, Aralık 1973'de hem ABD'ye hem de Hollanda'ya petrol sevkiyatında ambargo uyguladılar. Batı ve ABD'nin ekonomik kayblara uğramasıyla Amerikan yönetimi bölgeye askeri operasyonlar yapmayı düşünse de SSCB faktörü bu adımın atılmamasıyla sonuçlandı. Batılı devletler petrol fiyatlarının 4 defadan fazla artarak 20 doların üzerini görmesini engelleyememişti.[37] Bu dönemde, ABD altı milyonu ithal edilmek suretiyle günde on yedi milyon varil petrol tüketiyordu. Savaş sırasında

---

36 Lewis Sorley, *Arms Transfers Under Nixon: A Policy Analysis*, Lexington: University Press of Kentucky 1983, s. 127.

37 Paul Roberts, *The End of Oil: On the Edge of a Perilous New World*, New York: Houghton Mifflin Harcourt 2004, s. 100.

ABD'nin İsrail'e destek vermesine karşı Moskova yönetimi de Suriye, Irak ve Mısır'a askeri ve ekonomik yardımda bulunarak Ortadoğu'da etkisini artırmayı planlıyordu. Ortaya çıkan bu tablo Amerikan yönetimini endişelendirmekteydi. Kissinger ilişkilerin düzeltilmesi için iki defa Suudi Arabistan'a Kral Faisal ile görüşmeye gitti. Petrol ambargosu Mart 1974'e kadar sürdü ve Suudi Kral yapıcı çabadan yana olduğunu açıkladı. Haziran ayında Başkan Nixon'un İsrail, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ı kapsayan ziyareti gerilen ilişkilerin yumşamasında önemli katkısı oldu. Amerikan yönetimi, Suudi Arabistan'ı kaybetmek niyetinde değildi. Fakat bu bir gerçek ki, Arap ülkelerinin uygulamış olduğu petrol ambargosu ile petrol ihraç eden ülkelerin nasıl güce sahip olduklarını hem Batılı devletler hem de kendileri anlamış oldular. Bu dönem uluslararası pazara çıkarılan petrollerin % 30'undan fazlası Körfez bölgesinin payına düşmekteydi. Japonya, ham petrole olan ihtiyacının % 90'ını, Batı Avrupa ise % 60'nı Körfez'den ithal ediyordu. Burada önemli bir istatistiğe dikkat çekmekte fayda var. Petrol ihraç eden ülkelerin toplam petrol kazançları 1972'de 23 milyar dolardan 1977'de 140 milyar dolara yükseldi. [38] İlişkilerin normalleşme aşamasına girmesiyle ABD "Çifte Sütun" politikasına kaldığı yerden devam etti. Richard Nixon'un Ağustos 1974 yılında istifa etmesi ile başkanlık görevine gelen Gerald Ford döneminde Körfez'e yönelik yeni bir strateji ve ya doktrin uygulanmadı.

7. Gerald Ford ve Jimmy Carter Döneminde "Çifte Sütun" Politikası

Ekim 1973'te başkan Nixon tarafından başkan yardımcısı olarak atanan Gerald Ford, Ağustos 1974'te Nixon'un istifa vermesi ile başkanlık koltuğuna gelerek selefinin Körfez'e yönelik politikasında değişime gitmedi. Körfez'in güvenliği ve bölgedeki Amerikan çıkarlarının korunması yönünde uygulanan "Çifte Sütun" politikası Başkan Ford tarafından da devam ettirildi. Başkan Ford, Suudi Arabistan'ı yeniden kazanmak için özel çaba harcadı. Zira Suudi yönetiminin silah satın almak konusunda İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerine de yönelebileceğinden Ford yönetimi haberdardı. Bundan dolayı Ford yönetimi ekonomi, teknoloji, sanayi ve savun-

[38] Daniel Yergin, *The Prize:The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York: Simon and Schuster 1991, s. 634.

ma alanlarında Suudi Arabistan ile işbirliğini artırma kararı aldı. Haziran 1974'te ABD ve Suudi Arabistan arasında Ekonomik İşbirliği Ortak Komisyonu ve Ortak Güvenlik İşbirliği Komisyonu kuruldu. Bu komisyonların kurulma amacı Suudi Arabistan'ın ekonomik kalkınması ve savunma modernizasyonu için stratejiler geliştirmekti.[39] Bu arada, Suudi Arabistan savunma harcamalarında artışa gitti. 1973 yılında savunma harcamaları 0. 4 milyar dolar civarındayken, 1974 yılında 1.8 milyara, 1978 yılında ise 10. 4 milyar dolara kadar yükseldi.

Gerald Ford, başkanlık makamına geldikten iki gün sonra İran Şahı'na bir mektup göndererek geçmiş politikalarda olduğu gibi ABD ile İran arasında yakın ilişkilerin devam edeceğinin güvencesini verdi. İran Şahı'nın, yeni Başkandan böyle bir güvence almasının ardından ABD ile İran arasında ortak silah üretimi gerçekleştirilmesi için çaba harcamaya başladı. İran ile yapılan ilk ortak üretim sözleşmesi, Bell Model 215 helikopterinin birlikte üretilmesi için 8 Ekim 1974'te (bundan sonra müzakereler devam etmesine rağmen) bir mutabakat zaptı ile geçici olarak düzenlendi. Şah'ın, TOW ve Maverick füzeleri için bir ortak üretim anlaşması imzalamak amacıyla 1974 ilkbaharına kadar uzanan çabaları olumlu bir sonuç vermedi. Her iki durumda da, Pentagon, İran'ın imalatı kolaylaştırmak için yeterli altyapıya sahip olmadığını tespit etmişti. Özellikle ABD ve İran arasında silah ticaretine önem veren Başkan Ford döneminde Körfez'e yönelik herhangi devrim niteliğinde bir politika uygulanmamıştır. O dönem hem Dışişleri Bakanı hem de Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Henry Kissinger, Başkan Ford'la 13 Mayıs 1975'te Oval Ofiste görüşmesi sırasında İran Şahı'nın gelecek yıllarda iktidarda kalması durumunda, bölgesel güçler arasında kontrol edici bir güç olmasa da Basra Körfezi'nde istikrarı sağlama açısından en önemli güç olacağına dair hiç bir şübhe olmadığının altını çizdi. Bunun yanı sıra Kissinger, son bir kaç yılda İran'ı Körfez bölgesinde diğer anti-komünist devletlerle özellikle de Suudi Arabistan ile olan işbirliğini yoğunlaştırmaya teşvik etmek, bölgeye yönelik Amerikan politikasında ana nokta olduğuna dikkat çekmekteydi.[40] Kissinger, kendisinin büyük katkısı ile ortaya çıkan "Çifte Sütun" politikasını Başkan Ford döneminde

---

39 Rachel Bronson, *Thicker Than Oil: America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia*, New York: Oxford University Press 2006, s.126.

40 Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press 2008, s.146.

de savunarak bu politikanın devam ettirilmesinin ABD için bölgeye yönelik en yararlı ve doğru politika olduğuna inanıyordu. 1976 yılının sonlarına doğru geldiğimizde, Ortadoğu'da ABD'nin stratejik çıkarları, İngilizlerin bölgeyi terketmeye başlamasından bu yana her zamankinden daha güvenli görünüyordu. Körfez'in her iki yakasında iyi silahlanmış Amerikan yanlısı Müslüman muhafızlar mevcuttu. Başkan Ford yönetimi kendi deyimiyle daha çok Vietnam yıllarından ve 1960'ların sonundan itibaren ABD'de toplumsal ve kültürel karışıklıkların ön plana çıktığı bir dönemde toplumun "iyileştirilmesi" (*healing*) ile akıllarda kalmıştır. Başkan Nixon tarafından uygulanan "Çifte Sütun" politikası ve bu politika çerçevesinde İran'a verilen önem İran İslam Devrimi'ne kadar devam etti. Ford döneminde de ABD'den silah satın alan İran Şahı, "Çifte Sütun" politikasının yine de en önemli aktörü olarak kalmaktaydı. İran'ın 1975 yılında savunma harcamaları 8.6 milyar, 1976 yılında ise 9.5 milyar dolar civarında olmuştur.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin önem verdiği meselelerden biri de İran'ı nükleer bir güç yapmaktı. Mart 1970 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmasını imzalayan ABD'nin, nükleer güce sahip bir devlet olarak, diğer ülkelere nükler silah satışı yapmaması ve nükleer programlarını geliştirmek için yardımda bulunmaması gerekmekteydi. Aynı zamanda İran, bu anlaşma gereğince nükleer güce sahip olmayan bir devlet olarak nükleer silahları alamaz veya geliştiremezdi. İran Şahı, 1974-1976 yılları arasında ABD ile nükleer enerji işbirliğini daha da artırdı.[41] Başkan Nixon ile çok iyi kişisel ilişkileri olan İran Şahı nükleer güç olma yolunda büyük çabalar harcamasına rağmen 1972 yılında Nixon, Şah'a nükleer silahların yayılmasının yasak olduğunu ve her iki ülkenin bu yönde 1970 yılında bir anlaşma imzaladığını hatırlattı. Başkan Ford döneminde İran'ın nükler güç olma arzusuna yeşil ışık yakılmasa da Ford, 1976'da nükleer reaktör yakıtından plütonyum elde etmek için ABD tarafından inşa edilen yeniden işleme tesisini Tahran'a satın alma ve işletme şansı sunan bir direktif imzaladı.[42]

İnsan hakları konusunda çok hassas olan, 2 Kasım 1976 yılında yapılan başkanlık seçimlerini kazanan ve 20 Ocak 1977 yılında göreve başlayan Jimmy Carter Amerikan çıkarlarını göz önünde bulundurarak Şah'a reform

41 Stephen McGlinchey, *US Arms Policies Towards the Shah's Iran*, New York: Routledge 2014, s. 97.

42 Seyed Hossein Mousavian, *The Iranian Nuclear Crisis: A Memoir*, Baltimore: Carnegie Endowment for International Peace 2012, s.51

konusunda baskı yapmamış ve "Çifte Sütun" politikasını sürdürmüştür.[43] Carter yönetimi Körfez politikasıyla ilgili sayısız olumlu brifingin yanı sıra, çok sayıda dış politika uzmanının bu politikaya sıcak bakması ile de statükonun iyi çalıştığına ikna olmuştu. ABD'nin böyle hayati ve hassas bir bölgede üstünlüğünü korumasına yardımcı olan bir politikayı gözden geçirmek ve değiştirmek için görünüşte hiçbir neden yoktu. Başkan Carter "Çifte Sütun" politikasını benimseyerek Körfez'de siyasi istikrarı ve Moskova yönetiminin bölgede etkisini artırma çabasını önlemek adına ABD'nin İran Şahı'na verdiği desteği bir çok kez dile getirdi. 31 Aralık 1977'de Tahran'da Şah'ın Niavaran Sarayında verdiği ziyafette Başkan Carter, Şah yönetimini övmüş, Şah liderliğinde İran'ın dünyanın sıkıntılı bölgelerinden birinde bir "istikrar adası" olduğunu söylemişti.[44]

Carter, İran'ın gelecekteki askeri ihtiyaçlarını belirlemenin daha iyi bir yolunu ve bu ihtiyaçların en iyi nasıl karşılanabileceklerini araştırmak ve şekillendirmek umuduyla Mayıs 1977'de Tahran'a Dışişleri Bakanı *(Devlet Sekreteri)* Cyrus Vance'yi gönderdi. Vance, Carter yönetiminin SSCB'nin Körfez'de nüfuzunu artırma fırsatlarını yok etmek için Şah yönetimi ile yakından çalışmak istediğini iletti. Carter yönetiminin İran Şahı'na daha önce talep ettiği çok sayıda F-16 savaş uçakları ve AWACS *(Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemleri)* elektronik gözetleme uçakları satabileceğini de ifade etti. Haziran ayında başlangıcında İran'a 160 adet F-16 savaş uçağının 3 milyarlık ilk kısmının satışına izin veren yasa tasarısı Kongreden geçti. Fakat Şah bu sayıyı yetersiz bulmaktaydı ve İran'ın savunma sisteminin en az 300 F-16 savaş uçağına ihtiyacı olduğunun altını çiziyordu. Aslında 1977 yılının ilk 6 ayı, Şah için belirsiz bir dönem olmuştur. Fakat 1977 yazında Şah 160 adet F-16 savaş uçağı satın almayı başardı ve aynı zamanda 7 adet AWACS sistemi satın almak için müzakereleri sürdürüyordu. Şu bir gerçek ki, Kongre'den gelecek itirazları öngören Carter yönetimi bu sistemleri İran'a satmakta çok da istekli görünmüyordu. 15 Eylül 1977 yılında Başkan Carter'in İran Şahı'a gönderdiği mektubunda İran'ın istediği savunma ihtiyaçlarını kabul etmek yerine İran'ın silah alımının devam etmesinin daha geniş kapsamlı sonuçlarının değerlendiril-

---

43 Esra Pakin Albayrakoğlu, "ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü", *Uluslararası İlişkiler*, 8(31), 2011, s. 97.

44 Bernard Ryan, *Jimmy Carter: U.S. President and Humanitarian*, New York: Infobase Publishing 2006, s.73.

mesi gerektiğini ifade etti.[45] Buradan da açıkça görüldüğü gibi Şah, Beyaz Saray'da Nixon ve Ford yıllarını nitelendiren siyasi kültürden farklı bir kültürle karşılaşmıştı.

Jimmy Carter başkanlık için yürüttüğü seçim kampanyalarında ABD'nin silah satışlarının azaltacağı sözünü vermiş ve Başkan seçildikten sonra da bu sözünü yenilemiştir. ABD yeni veya önemli ölçüde daha yüksek bir savaş kapasitesi yaratabilecek gelişmiş silah sistemlerinin üçüncü dünya ülkelerindeki ilk tedarikçisi olmayacaktı. Dahası, ABD silahlarına yönelik yurtdışı talebini azaltmak için Carter, Amerikalı diplomatları ABD'li silah firmalarına yabancı alıcılar sağlamak için yardım etmelerinden kaçınmalarına karar verdi. Fakat Başkan Carter, Ortadoğu'yu SSCB'ye kaptırmamak adına bölge ülkelerine silah satışını devam ettirmiştir.

Başkan Carter, "Çifte Sütun" politikasının zayıf kanatı olan Suudi Arabistan'a seleflerinden daha çok önem vermekteydi. Carter'in onaylamasıyla Nisan 1978'de Suudi Arabistan'a 60 adet F-15 savaş uçağı satıldı. Carter yönetimi Ortadoğu'da en önemli müttefiki olan İsrail'in güvenliğini de göz önünde bulundurarak 15 adet F-15, 75 adet F-16 uçakları sattı. Diğer yandan İsrail'le barış sürecine doğru ilerleme ödülü olarak da Carter yönetimi, 50 adet F-5 uçağının Mısır'a satışını yaptı. Özellikle Suudi Arabistan'a silah satışı Kongrede İsrail lobisinin etkisi ile güçlü muhalefetle karşılaştı. İsrail yönetimi de bölgenin Arap ülkelerine silah satışını kendi güvenliği açısından hoş karşılamamaktaydı. Aynı yıl ABD tarafından İran'a yaklaşık 3.5 milyar dolar, Suudi Arabistan'a 1,1 milyar dolar değerinde silah satıldı.[46]

Amerikan yönetiminin Şah rejimini desteklemesine rağmen, Şah'a karşı protestoların İran geneline yayılması ile, 16 Ocak 1979 yılında Şah, ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Şah rejiminin devrilmesi ile ABD'nin Nixon döneminde uygulamaya koyduğu "Çifte Sütun" politikası da son buldu. Zira yeni kurulan rejim Batı yanlısı bir rejim değil, tam tersine ABD'nin karşısında olan İslami (Şii) bir rejimdi. Şah rejiminin devrilmesi sonrası SSCB'nin yeniden Körfez'e inme umutları gündeme geldi. Körfez'deki

---

45 McGlinchey, *US Arms Policies Towards the Shah's Iran*, s. 144.

46 Yakub Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, New York: Routledge 2009, s.70

çıkarlarının tehdit altında olduğunu gören Carter yönetimi de bölgeye yönelik yeni politikalar izlemeye mecbur kalmıştır.

8. Sonuç

Avrupalı devletler arasında Körfez'deki güç mücadelesinden galip çıkan İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. 1960'ların ortalarından itibaren İngiltere ekonomisinde bir kriz döneminin yaşanması İngiliz hükûmetinin Körfez'i terk etmesinde en önemli faktör olmuştur. İngilizlerin bölgeyi terk etmeye başladığı bir zamanda ABD'de Başkan seçilen Nixon, selefi Johnson'dan farklı olarak dış politikada Körfez'e büyük önem verdi. İngilizlerin Körfez'den çekilmesi ile yaranacak güç boşluğunu SSCB'nin değil de ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin doldurması gerektiğini planlayan Başkan Nixon, bölgeye yönelik yeni politika uygulamaya koydu. Nixon Doktrini diye tarihe geçen dış politikada uygulanan yeni strateji Körfez'de kendisini "Çifte Sütun" adı ile ortaya koymuş oldu. Sovyet Komünizmi tehdidine karşı Körfez'de uygulanan bu yeni politika bölgenin iki önemli ülkesi olan İran ve Suudi Arabistan'a dayalı bir politika olsa da ABD yönetimi İran'a daha çok önem vermekteydi. Her şeyden önce İran'ın nüfus bakımından Suudi Arabistan'dan çok daha ileride olması, Vietnam savaşında ABD'ye yardımda bulunması ve en önemlisi de İsrail ile iyi geçinmesi İran'a verilen önceliğin arakasında duran başlıca nedenlerdi.

"Çifte Sütun" politikası ABD'nin kendi çıkarlarını korumak adına sırf Körfez'e yönelik uygulamış olduğu ilk politikadır. Bu politika Nixon döneminde uygulamaya konularak Ford ve Carter tarafından da devam ettirildi. İran, "Çifte Sütun" politikası gereğince ister Yemen, isterse de Umman olsun Körfez güvenliğine yönelik tehditleri yok etmek adına askeri güç kullanmaktan çekinmemiştir. Suudi Arabistan ise bu politikanın zayıf halkasını oluşturmaktaydı ve bazen ABD yönetimi ile politikalarında farklılıkların olduğunu görüyoruz. ABD yönetiminin bölgeye yönelik bu güvenlik politikasını uygulamasıyla silah satışında büyük gelir elde ettiği de göz ardı edilmemelidir. İran uzun süre ABD'nin Ortadoğu'da en fazla silah sattığı ülke olmuştur. Bu politika sayesinde İran, Körfez'de başlıca rakip olarak gördüğü Irak'a karşı üstünlük sağlarken, Suudi Arabistan da komşu devletlerden kaynaklanan tehditlere karşı kendini daha çok güvende hissetmiştir. Üç Amerikan Başkanı döneminde uygulanan "Çifte Sütun" politikası İran İslam Devrimi ile sona erdi.

Kaynakça

Asghar Jafari-Valdani, "The Geopolitics of the Strait of Hormuz and the Iran-Oman Relations", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2012, 2(4).

BP Statistical Review of World Energy, 65. baskı, 2016.

Ben Offiler, *US Foreign Policy and the Modernization of Iran: Kennedy, Johnson, Nixon and the Shah*, Nottingham: Palgrave Macmillan 2015.

Bernard Ryan, *Jimmy Carter: U.S. President and Humanitarian*, New York: Infobase Publishing 2006.

Christian Emery, *US Foreign Policy and the Iranian Revolution: The Cold War Dynamics of Engagement and Startegic Alliance*, New York: Palgrave Macmillan 2013.

Daniel Yergin, *The Prize:The Epic Quest for Oil, Money and Power*, New York: Simon and Schuster 1991.

Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press 2008.

Emile A. Nakhleh, *The Persian Gulf and American Policy*, New York: Praeger 1982.

Esra Pakin Albayrakoğlu, "ABD-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkilerinde İran Faktörü"*, Uluslararası İlişkiler*, 2011, 8(31).

Faisal bin Salman al-Saud. *Iran, Saudi Arabia and the Gulf: Power Politics in Transition*, New York: I. B. Tauris 2003.

Geoffrey F. Gresh, *Gulf Security and the U.S. Military: Regime Survival and the Politics of Basing*, California: Stanford University Press 2015.

Gregory Gause, *The International Relations of the Persian Gulf*, New York: Cambridge Univerity Press 2010.

James E. Dornan, "The Nixon Doctrine and the Primacy of Détente", *The Intercollegiate Review*, 1974, 9(2).

James H. Noyes, *The Clouded Lens: Persian Gulf Security and U.S. Policy*, Stanford: Hoover Institution Press 1982.

James Onley, *Britain and the Gulf Shaikhdoms*, *1820-1971: The Politics of Protection*, Qatar: Center for International and Regional Studies 2009.

Jeffrey Kimball, "The Nixon Doctrine: A Saga of Misunderstanding", *Presidential Studies Quarterly*, 2006, 36(1).

J. L. S. Girling, "The Guam Doctrine", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs)*,1970, 6(1).

John P. Miglietta, *American Alliance Policy in the Middle East, 1945-1992: Iran, Israel and Saudi Arabia*, Maryland: Lexington Books 2002.

Jonathan Kuiken, "Striking the Balance: Intervention versus Non-intervention in Britain's Oil Policy, 1957–1970", *Britain and the World*, 2015, 8(1).

Krista E. Wiegand, "Resolution of Border Disputes in the Arabian Gulf", *Territorial and Maritime Studies*, 2014, 1(1).

Lawrence Potter, (ed.) ve J. E. Peterson, *The Persian Gulf in History*, New York: Palgrave Macmillan 2009.

Lewis Sorley, *Arms Transfers Under Nixon: A Policy Analysis*, Lexington: University Press of Kentucky 1983.

Mahmud Şâkir, *Mausûatu Tarîhi'l-Halici'l-Arabiyyi*, Amman: Dâru-l-Usême 2005.

Mehran Kamrava,*International Politics of the Persian Gulf*, New York: Syracuse University Press 2011.

Michael Curtis, *The Middle East: A Reader*, New York: Transaction Publishers 1986.

Michael T. Klare, *American Arms Supermarket*, Austin: University of Texas Press 1984.

Paul Roberts, *The End of Oil: On the Edge of a Perilous New World*, New York: Houghton Mifflin Harcourt 2004.

Rachel Bronson, *Thicker Than Oil: America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia*, New York: Oxford University Press 2006.

R. P. Owen, "Britain's Informal Empire in the Gulf, 1820-1971*"*, *Social Affairs*, 2005, 22(87).

Roham Alvandi, *Nixon, Kissinger, and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, New York: Oxford University Press 2016.

Roger Louis, "The British Withdrawal from the Gulf: 1967-71", *Imperial and Commonwealth History*, 2003, 31(1).

Scott Newton, "The Sterling Devaluation of 1967, the International Economy and Post- War Social Democracy", *English Historical Review*, 2010, 125(515).

Seyed Hossein Mousavian, *The Iranian Nuclear Crisis: A Memoir*, Baltimore: Carnegie Endowment for International Peace 2012.

Shohei Sato, "Britain's Decision to Withdraw from the Persian Gulf, 1964–68: A Pattern and a Puzzle", *Imperial and Commonwealth History*, 2009, 37(1).

Stephen Pelletiere, (ed.) ve Kenneth Katzman, "Searching for Stable Peace in the Persian Gulf", *Strategic Studies Institute*, 1998.

Stephen McGlinchey, *US Arms Policies Towards the Shah's Iran*, New York: Routledge 2014.

Tore Petersen, *Anglo-American Policy toward the Persian Gulf, 1978–1985: Power, Influence and Restraint*, Eastbourne: Sussex Academic Press 2015.

Tore Petersen, *Decline of the Anglo-American Middle East 1961-1969*, Brighton: Sussex Academic Press 2006.

Yoshimitsu Miyakawa, "U.S. Foreign Policy and Asia in the 1970s: From the Nixon Doctrine to the Carter Doctrine", *Center for American Studies*, 1986, 8.

W. Fain, *American Ascendance and British Retreat in the Persian Gulf Region*, New York: Palgrave MacMillan 2008.

Yakub Halabi, *US Foreign Policy in the Middle East: From Crises to Change*, New York: Routledge 2009.

İnternet Kaynakları

https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/frus/nixon/e4/65

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 199-202
Received: 17.11.2017
Accepted: 07.12.2017
DOI: 10.26513/tocd.355486

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Theocratic Democracy: The Social Construction of Religious and Secular Extremism

---

Nachman Ben-Yehuda, Oxford University Press, New York, 2010.

Reviewed by Fatih Varol*

Nachman Ben-Yehuda is a professor of sociology and anthropology at Hebrew University in Israel. He has been primarily interested in deviance and its impact on social and political life. In his study of *Theocratic Democracy: The Social Construction of Religious and Secular Extremism,* which was the winner of the 2011 Distinguished Book Award from the Division of International Criminology of the American Society of Criminology, he examines Haredi (Ultra-Orthodox Jews) extremism and violence as a form of deviance and its impact on Israeli society and politics. He argues that there have been serious changes in Israel society because of the increasing impact of Haredi extremism and violence on Israeli polity. Particularly, Israel has been transforming from a secular state to a theocratic state as a result of Haredi challenge to the hegemonic secular Zionist status quo.

Ben-Yehuda's book consists of four major parts. In the first part (Chapters 1 through 4), Ben-Yehuda gives basic details about his study, provides background information about Israeli society and Haredi Jews, and explains the methodology and data of his study. Ben-Yehuda points out that the Haredi version of Judaism emerged as a reaction to the challenge of modernity, secularism and the enlightenment to the Jewish tradition and

* Dr., Istanbul University, Faculty of Theology, Sociology of Religion,fhvarol@gmail.com

identity in Europe. After migration to Israel, Haredi Jews aimed to protect their own belief and tradition against Zionists and reformist Jews. There is no an accurate statistical data about the number of Haredi Jews, but it has been increasing since 1945. While the rate of Haredi Jews was 1 per cent in 1948, its rate became 5-11 per cent in 1998. The growth of Haredi population is three times higher than the growth of the population of Israel. The rate of Orthodox Jews (Non-Haredi, but religious) was also about 9-12 per cent. Thus, the rate of religious Jewish population including ultra-Orthodox and Orthodox Jews is approximately 20 per cent.

Haredi groups are not homogenous, but they have some common characteristics. They generally live in their closed communities in order to protect their own way of life. They interpret religious texts very literally. They strictly observe religious rules and practices in almost all parts of life such as wearing, eating, marrying and so on. They are dedicated to their beliefs as an ultimate and absolute truth. More importantly, they believe that it is their duty to enforce other Jews to observe religious rules by using violence. Thus, they are religious fundamentalists, who reject multiculturalism and pluralism for the sake of the defense of their belief and tradition.

In terms of the methodology of the study, Ben-Yehuda has a constructivist approach. Therefore, he is not interested in what real is, but how real is perceived and constructed by actors in public presentations and discourses. In order to understand how the social world is constructed from the perspective of actors, he examines the content of major Haredi and secular newspapers published between 1948 and 1998 by delving into Haredi violence. The reflections and constructions of the social world through the media can be inaccurate because similar occurrences are reflected very differently in the media. However, Ben-Yehuda suggests that the media plays a major role in the construction of social reality and perception in a society; therefore, it is a useful source to understand the construction of the Haredi and secular world.

In the second and third parts of the book (Chapters 5 through 9), drawing on the reports in the printed-media, Ben Yehuda examines major conflict areas between the secular and Haredi Jews, and provides many cases and examples in details to illustrate the increasing impact of Haredi violence and extremism on Israeli society.

Education is one of the major battlefields between Haredi and secular Jews. Haredi Jews gained privileged rights to establish their own education system, which is independent from the state and national curriculum, for Yeshiva students, those who spend their time with religious studies as a result of their pressure over the state. The state financially supports Yeshiva students. They do not work and do not pay taxes. Thus, they only study religious texts and dedicate themselves to their communities and beliefs in order to keep their traditions alive. Yeshiva students are also exempted from military service. 10.8 per cent of 18 years old children took the advantage of this exemption in 2010 (p. 113). As a result of these kinds of privileges, many people have become out of the workforce. Therefore, secular Jews call Yeshiva students as "parasites" because of their economic dependency on the state. Haredi Jews believe that it is legitimate to use violence against those who aim to eliminate the state support to Haredi Jews. For example, as a reaction to secular Jews, Rabbi Ovadya Yoseph as a spiritual leader declared that: "whoever has wicked thoughts on 'yeshiva students' and calls them 'parasites' is a bastard, heretic…it is allowed to kill him" (p. 23).

Ben-Yehuda examines many kinds of Haredi violence and demonstration that Israel has witnessed in social life since 1948 in details. Threat, kidnapping, assault, political pressure, violent demonstrations, attacking police officers and violating public orders are some examples showing Haredi nonconformity and violence. They attack mixed swimming pools, sex shops, and Christian missionaries. They enforce people not to do anything on the Shabbat, a religious holiday, in order to protect its sacredness. Therefore, they try to stop public transportations; attack and burn coffee shops and movie theaters; and pester authorities to close airports on the Shabbat. For Haredi Jews, public bus companies should also comply with religious regulations: for example, all advertisements should be modest, and seats for man and woman should be separated.

Ben-Yehuda also examines underground Haredi groups such as Keshet, Yad La'achim, the Modesty Guards, Kahane's Movement, Hamahane and Brit Hakanaim, struggling for the establishment of a Jewish theocracy. These are generally messianic, very pious and rigid groups interpreting Judaism very literally. They carry out terrorist attacks in order to make Israel a theocratic state. The assassination of Prime Minister Yitzhak Rabin

in 1991 is one of the most dramatic activities of the underground Haredi Jews. The murderer rationalized the terrorist act through religious justification.

In the fourth part (Chapters 10 and 11), Ben-Yehuda discusses his findings and the move of Israel towards a theocratic state as a result of Haredi extremism. In the Knesset, which is the house of the representatives of the State of Israel, the number of Haredi representations have been increasing since 1948. While there were 5 Haredi members out of 120 representations in 1951, it became 18 Haredi members in 2006. There are also Orthodox representations (non-Haredi) in the parliament. Even if they cannot establish majority, Haredi and Orthodox members are very effective power in Israeli politics because they only support collation governments which is in favor of theocratic regulations. Thus, they attempt to fortify the place of religion in Israel by taking new advantages and benefits in each negotiation to form a coalition government. As a result, religious regulations have become effective over time in many areas of social life such as marriage, divorce, burial rites, food, and so on. Although the majority of people in Israel are still secular, secular Jews have also become subject to religious laws because of the pressure of the Haredi minority on the state. Therefore, Ben-Yehuda argues that Israel has been experiencing a shift from a secular democracy to a theocratic democracy slowly but surely. That is, while the essential elements of democracy such as free and regular elections and political parties remain active in the Israel polity, the state enforces theocratic regulations on people.

Ben-Yehuda's study enhances our knowledge about Haredi Jews and their impact on Israel society. However, as a weakness, he largely focusses on internal affairs to understand Haredi Jews and the move of Israel towards a theocratic state. He does not take into account the influence of external factors in the transformation of Israel from a secular state towards a theocratic state. However, a large number of international factors (e.g., the Palestine-Israel conflict, the Arab-Israel wars, the global pressure over Israel, Iranian Revolution) has also played constructive roles in the transformation of the Israeli state. Apart from this weakness, Ben-Yehuda's study is very informative about Haredi Jews and their increasing impact over the Israel state. I would recommend this book to anyone who is interested in Israel and its future.

Turkish Journal of Middle Eastern Studies
ISSN:2147-7523
Vol: 4, No: 2, pp. 203-207

Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi (ISSN:2147-7523)

Yayın İlkeleri

Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dahil en az **6000** en fazla **9000** kelime olmalıdır. Kitap değerlendirmeleri en az **750** en fazla **1500** kelime olmalıdır. Makalelerde en az **100-180** kelimelik Türkçe özet ile İngilizce özet ve makale başlığı bulunmalıdır. Özetlere, her iki dilde de en az 5 adet anahtar kelime eklenmelidir.

Yazılar **Times New Roman** karakterinde, **12** punto yazı tipi boyutu ve **tek satır** aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dergimizde **Chicago** (dipnot) atıf ve kaynakça yöntemi kullanılmaktadır. Dipnotlar **10** punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, "**Kaynakça**" başlığı ile verilmelidir (İngilizce makalelerde "**Bibliography**" kullanılmalıdır). İnternet kaynakları da ayrı bir başlık olarak yazılmalıdır

İmla ve Atıf Kuralları

1. Dipnotlarda aşağıdaki kurallara riayet edilmelidir:

   Tek Yazar

   Mesut Özcan, **Sorunlu Miras Irak***,* Küre Yayınları, İstanbul, 2003, s. 55.

   Çok Yazar

   Ali Yaşar Sarıbay – Süleyman Seyfi Öğün, ***Politikbilim***, Sentez Yayınları, Bursa, 2013, s. 32.

   Burhanettin Duran vd., ***Türk Dış Politikası Yıllığı 2016****, SETA* Yayınları, Ankara, 2017, s. 129.

Derleme

Murat Yeşiltaş, "ABD'nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı", Kemal İnat (der.), **ABD'nin "Haydut Devletleri",** Değişim Yayınları, Sakarya, 2004, s. 20.

Makale

Kemal İnat, "Türk Dış Politikasının Kapasitesinin Dönüşümü: AK PARTİ Dönemi", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014, s. 12.

Sadık Ünay – Şerif Dilek, "July 15: Political Economy of a Foiled Coup", ***Insight Turkey***, Vol. 18, No. 3, Summer 2016, p. 215.

David Dranove et al., "Is More Information Better? The Effects of "Report Cards" on Health Care Providers", ***Journal of Political Economy***, Vol. 11, No. 3, 2003, p. 25.

Tez

Samuel Bostaph, "Epistemological Foundations of Methodological Conflict in Economics: The Case of the Nineteenth Century Methodenstreit", doktora tezi, Southern Illinois University, 1976, s. 20-23.

Yazarı belli olmayan resmi ya da özel yayınlar, raporlar vb.

Enerji Teknolojileri Politikası Çalışma Grubu Raporu, Ankara, TÜBİTAK, Mayıs 1998, s. 35.

Arşiv belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Hususi Kalem, 33218, 10 Aralık 1943.

Gazete

Burhanettin Duran, "Biden'ın ziyareti ve Cerablus-Azez'in kaderi", *Sabah*, 23 Ocak 2016.

İnternet

İnternet kaynaklarının kullanımında dipnotta mutlaka yazı başlığı yazılmalıdır ve varsa yazar da yazılmalıdır. Ancak gazetelerin internet sayfalarının kullanımında, yazar isimleri sadece köşe yazıları ya da yorum sayfaları söz konusuysa yazılacaktır. Yazı başlığı, arama motorla-

rında tırnak içinde yazıldığında bulunacak şekilde hiç değiştirilmeden yazılmalıdır.

Gazetelerin internet sayfalarındaki haberlerden yararlanılması durumunda, önceki yıllıklarda olduğu gibi, web adreslerini yazmıyoruz. Görüntü kirliliğini önlemek için başvurulan bu yöntemle ilgili kitabın giriş bölümüne not yazılacaktır. Bütün yazarların bu kurala uymasını önemle hatırlatırız. Gazete haberlerine örnek:

Burhanettin Duran, "Biden'ın ziyareti ve Cerablus-Azez'in kaderi", Sabah, 23 Ocak 2016.

Eğer muhabiri belli ise:

Jason Burke, "Zimbabwe: Mugabe and military talks continue amid political limbo", *The Guardian,* 16 November 2017.

Eğer muhabiri belli değil ise:

"London conference to discuss 'crisis in Saudi Arabia'", *Al Jazeera,* 16 November 2017.

Gazete dışındaki web adresleri aşağıdaki gibi yazılmalıdır:

Kemal İnat, "Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri", 3 Temmuz 2015, http://setav.org/tr/ekonomik-isbirligi-orgutunun-30-yilinda-turkiye-iran-ekonomik-iliskileri/analiz/22943, E.T. 25 Ağustos 2015.

Bu web adresleri bir satırı geçiyorsa aşağıdaki örnekteki gibi ana sayfadan sonraki kısmı "…." ile kısaltılmalıdır.

Örnek: http://www.setav.org...

Daha önce geçen bir kitap ya da makale için kısaltmalar

Pamuk, "Money in the Ottoman Empire, 1326-1914", s. 10-11.

Çakır, *Tanzimat Dönemi*, s. 103.

Diğer kısaltmalar

aynı yazar: a.mlf.

bkz./ çev.

cilt: c./ sayı: sy./ sayfa: s.

tarihsiz: ts.

2. Arapça isimler okunuşları dikkate alınarak Türkçe imlâ ile yazılmalıdır. (Örnek: Mahmoud değil Mahmud) Eğer bir ismin Türkçe imlası bilinemiyorsa İngilizce yazılışları kullanılabilir. Ancak öncelik Türkçe'ye verilmelidir. (Not: Aynı isim içinde hem Türkçe hem de İngilizce imlâ kullanılmamalıdır).
3. Dipnotlarda ya da alıntılarda yer alan Arapça isimler ise, alındıkları kaynakta nasıl yazıldıysa, o şekilde muhafaza edilmelidir.
4. "el" takısı —paragraf başında olsa da— küçük harfle yazılmalıdır. "bin" ve "binti"nin de ilk harfi küçük yazılmalıdır. "el" takısından sonra "-" (tire) işareti bitişik yazılarak kullanılmalıdır. Örnek: el-Sabah
5. Kenarlıklar ise her dört taraf için 2.5 cm olacaktır. Paragraflar ise 1 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.
6. Dipnotlardaki dergi, gazete isimleri için ortak bir tercih kullanılmalıdır. Mesela *Voice of America*, *Voice of America News*, *VOA News*, voanews.com örneğinde olduğu gibi 4 farklı biçim kullanılmamalı; biri tercih edilmelidir. Ayrıca başına *the* alan dergi ya da gazete isimlerinde "the" takısını kullanılmamalıdır.
7. İngilizce yayın yapan Ortadoğu kaynaklı gazeteler dipnotlarda İngilizce yazılışı, metin içinde okunuşu/Türkçe imlâ dikkate alınarak yazılmalıdır. [Msl. *Asharq Alawsat* (dipnotta), *eş-Şarku'l-Evsat* (metin içinde)]
8. Atıflarda yazarların isimleri mutlaka belirtilmelidir; gazetelerden yapılan atıflarda, sadece köşe yazılarında yazarın ismini yazılmalıdır, onun dışında haberin başlığı yeterlidir. Bazı haberlerde isimleri verilen haberleri hazırlayanların isimlerini yazılmalıdır.
9. Dipnotlardaki kitap, makale, haber başlıklarının yazımında kaynağa riayet edilmelidir. Yazının bulunmasını zorlaştıracak şekilde başlık kısaltılmamalıdır. Tarihlere de dikkat edilmelidir.
10. Baskı sayısı, kitap isminden sonra yazılmalıdır: İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, 2. baskı, İstanbul: Seha Neşriyat, 1990.
11. Ana başlıklar ile alt başlıklar birbirinden ayrılırken farklı tercihlerin yapılması mizanpajda sorun olmaktadır. Bu sebeple başlıklar numara-

landırılmalıdır.

12. Terimlerin yazımında ortak bir imlâ kullanılmalıdır.
13. Yıllar ek aldığı zaman apostrof kullanılmalıdır (msl. 1 Ekim 2007'de). 11 Eylül'de olduğu gibi işaret ettiği günün özel ismi haline gelmedikçe ay adları için apostrof kullanılmaz (msl. 1 Ekimde).
14. Büyük harfle yazılıp apostrof kullanılacak yerler şunlardır: Savaş, din, mezhep, ülke, kurum ve kıta adları; şahıslar ve kısaltmalardır. Büyük harfle yazılan diğer durumlarda (msl. ünvan, kriz, devrim, ihtilal, coğrafi isimler) apostrof kullanılmamalıdır. [Bunlar birer tercih olarak kabul edilebilir; yani yazar kendi tercihini de uygulayabilir. Ancak bu tercihe yazı boyunca riayet edilmelidir.]
15. Kitap adları ve makaleler için dipnot ya da kaynakçada geçerli olan kural, metin içinde de geçerlidir: Kitaplar italik, makaleler çift tırnak içinde olmalıdır.
16. Alıntılarda, kaynağa riayet edilmelidir. Eğer, alıntı yapılan ifadede bir değişiklik yapıldıysa, bu duruma mutlaka işaret edilmelidir.
17. Alıntılar 3-4 cümleyi geçiyorsa ya da vurgulanmak isteniyorsa ayrı bir paragraf yapılmalıdır. Çok gerekmedikçe uzun alıntılar koyulmamalıdır.

